

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra společenských věd

**DEVIANTNÍ CHOVÁNÍ MLÁDEŽE A
PROBLÉMY VOLNÉHO ČASU**

**DEVIANT BEHAVIOUR OF ADOLESCENTS AND
PROBLEMS WITH LEISURE TIME**

Diplomová práce

Autorka: **Petra Bartizalová**

Vedoucí práce: **Mgr. Tomáš Fantyš**

Datum zadání: 28. listopadu 2008

Datum odevzdání: 23. dubna 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně pouze s použitím uvedených pramenů.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Českých Budějovicích dne 20. dubna 2010

.....
Petra Bartizalová

Poděkování

Děkuji Mgr. Tomáši Fantyšovi za odborné vedení mé diplomové práce a za cenné podněty a doporučení. Dále děkuji všem účastníkům dotazníkového šetření.

OBSAH:

ANOTACE

ANNOTATION

ÚVOD

I. TEORETICKÁ ČÁST

1	VYMEZENÍ POJMŮ „MLÁDEŽ“, „VOLNÝ ČAS“ A „SOCIÁLNÍ DEVIACE“	12
1.1	Pojem „mládež“	12
1.2	Pojem „volný čas“	15
1.3	Pojem „sociální deviace“ a „deviantní chování“	19
2	VOLNÝ ČAS MLÁDEŽE	22
2.1	Volný čas jako součást tří specifických časových kategorií.....	22
2.2	Proč klást důraz na volnočasové aktivity mládeže?	22
2.2.1	Ovlivňování trávení volného času mládeže	23
2.3	Mládež a životní styl.....	24
2.3.1	Co je životní styl?	24
2.3.2	Faktory, ovlivňující vývoj osobnosti, životní styl a výběr volnočasových aktivit	27
2.3.2.1	Rodina.....	28
2.3.2.2	Škola	29
2.3.2.3	Zařízení pro volný čas mimo školu	29
2.3.2.4	Sdružování mládeže.....	30

2.3.2.4.1	Vrstevnícká skupina.....	30
2.3.2.4.2	Sdružení dětí a mládeže	32
2.4	Trendy ve volnočasových aktivitách současné mládeže	33
2.5	Problémy volného času.....	34
2.5.1	Chybějící podmínky pro využívání volného času	35
2.5.2	Neschopnost využívat volný čas.....	35
2.5.3	Nezaměstnanost	36
2.5.4	Odmítání volného času	36
3	SOCIÁLNÍ DEVIACE	37
3.1	Rozpoznání sociální deviace a konformity	37
3.2	Základní paradigmatu sociální deviace: normativní versus reaktivní.....	39
3.2.1.	Normativní paradigma	39
3.2.2	Reaktivní paradigma.....	40
3.3	Přehled vybraných teorií sociální deviace	41
3.3.1	Historická východiska	41
3.3.2	Teorie sociální deviace	41
3.3.2.1	Biologické teorie sociální deviace	41
3.3.2.2	Psychologické teorie sociální deviace	42
3.3.2.3	Sociologické teorie sociální deviace.....	44
3.3.2.3.1	Teorie anomie E. Durkheima.....	44
3.3.2.3.2	Teorie anomie R. K. Mertona	46
3.3.2.3.3	Subkulturní teorie sociální deviace.....	48
3.3.2.3.4	Etiketizační teorie	50
3.3.2.3.4.1	Teorie primární a sekundární deviace.....	51

4	SOCIÁLNĚ DEVIANTNÍ JEDNÁNÍ VE VOLNÉM ČASE MLÁDEŽE	53
4.1	Alkoholismus	54
4.2	Tabakismus	54
4.3	Užívání marihuany.....	55
4.4	Specifika působení návykových látek na organismus dospívajícího člověka	56

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5	VÝCHODISKA VÝZKUMU	58
5.1	Nastínění problematiky.....	58
5.2	Z podkladů pro hypotézy	59
5.3	Cíl výzkumu.....	60
5.4	Základní výzkumná otázka	60
5.5	Hypotézy.....	61
6	METODIKA DOTAZNÍKOVÉ ŠETŘENÍ.....	62
6.1	Volba metody práce	62
6.2	Formulace cíle práce a pracovních hypotéz.....	62
6.3	Operacionalizace a vytvoření standardizovaného dotazníku.....	62
6.4	Výběr a zajištění výběrového souboru respondentů	63
6.5	Sběr dat	63
6.6	Zadávání, čištění a nahrávání dat.....	64
6.7	Analýza dat, testování hypotéz, interpretace výsledků.....	64
7	ANALÝZA A INTERPRETACE DAT, OVĚŘOVÁNÍ HYPOTÉZ	65
7.1	Analýza a interpretace dat - třídění I. stupně.....	65

7.2	Analýza a interpretace dat - třídění II. stupně.....	83
7.2.1	Konstruování ukazatelů	83
7.2.1.1	Konstruování ukazatelů celkové míry deviantního chování.....	83
7.2.1.2	Konstruování ukazatelů míry jednotlivých forem deviací (alkohol, cigarety, marihuana)	84
7.2.1.3	Konstruování ukazatelů zaměření, resp. počtu zálib	85
7.2.1.4	Konstruování ukazatelů finanční situace rodiny pomocí proměnné dovolené.....	86
7.2.1.5	Konstruování ukazatelů vzorů deviantního chování.....	86
7.2.2	Hypotéza 1: Čím je trávení volného času mládeže aktivnější, tím nižší je výskyt deviantního chování.	88
7.2.3	Hypotéza 2: Čím menší důležitost přikládá mládež volnému času, tím větší je výskyt deviantního chování.	95
7.2.4	Hypotéza 3: Čím horší je rodinná finanční situace, tím je volný čas mládeže méně aktivní.....	100
7.2.5	Hypotéza 4: Čím lepší je finanční situace rodiny, tím méně se vyskytuje deviantní chování.....	103
7.2.6	Hypotéza 5: Čím lépe mládež hodnotí své rodinné zázemí (ve smyslu důvěry a porozumění), tím méně se vyskytuje deviantní chování.....	108
7.2.7	Hypotéza 6: Čím více vzorů deviantního chování (rodina, vrstevníci) se vyskytuje v okolí jedince, tím častěji se deviantní chování vyskytuje u jedince samotného.	113
7.2.8	Hypotéza 7: Nejčastějším důvodem prvního výskytu deviantního chování je zvědavost/potřeba vyzkoušet.	120
7.2.9	Hypotéza 8: Výskyt deviantního chování u mládeže žijící na vesnici je nižší než u mládeže žijící ve městě.	121
7.2.10	Hypotéza 9: Výskyt deviantního chování mládeže je vyšší u chlapců oproti dívkám.	123

ZÁVĚR

SUMMARY

SEZNAM LITERATURY A INTERNETOVÝCH ZDROJŮ

SEZNAM TABULEK A GRAFŮ

PŘÍLOHA 1

ANOTACE

Cílem mé diplomové práce je přiblížit specifické formy deviantního chování, charakteristické zejména pro volný čas současné mládeže a na základě empirického šetření zjistit, v jaké míře a za jakých okolností se tyto specifické formy deviantního chování vyskytují ve volném čase současné mládeže.

Teoretická část diplomové práce, která se opírá o tematicky související odbornou literaturu, mapuje teoretické přístupy k problému specifických forem deviantního chování a k problematice volného času.

Praktická část diplomové práce je založena na vlastním empirickém výzkumu, jehož předmětem je vzorek žáků 9. tříd základních škol.

Závěr práce se pokouší porovnat míru a okolnosti, za kterých se specifické formy deviantního chování u mládeže ve skutečnosti vyskytují, s teoretickými předpoklady.

ANNOTATION

The target of my diploma work is to describe the specific forms of deviant behavior which are characteristic of leisure time of contemporary teen-agers in particular and on the basis of empirical investigation to determine the extent and circumstances, which are typical for these specific forms of deviant behavior occurring in the leisure of teen-agers.

The theoretical part of this diploma work, which is based on thematically related specialized literature, deals with theoretical approaches to the problem of specific forms of deviant behavior, and the problem of free time.

The practical part of the diploma work is based on my own empirical research, which subject is a sample of pupils 9th classes of primary schools. The conclusion of my diploma work is trying to compare the extent and circumstances under which are the specific forms of deviant behavior occurring in fact, with the theoretical assumptions.

ÚVOD

Pojem „volný čas“ obvykle vyvolává pozitivní konotace. Obecně je chápán jako prostor pro příjemné a oblíbené činnosti, zábavu nebo relaxaci. Volný čas tímto prostorem také nesporně je. Každému z nás ale vyhovuje jiná náplň volného času, můžeme jej trávit různými způsoby, zabývat se různými aktivitami nebo také nečinností. Stejně tak je tomu i u dětí a dospívající mládeže, která je předmětem naší práce především.

Výběr volnočasových aktivit obvykle koresponduje s životním stylem jedince. Ten se postupně formuje a přetváří, ale jeho základní podoba často vzniká již v dětství nebo dospívání. Životní styl nevzniká nahodile, ale v závislosti na nejrůznějších faktorech. Necháváme se inspirovat nebo ovlivnit. Nejprve rodinou, později vrstevníky nebo dalšími vlivy.

Výběr volnočasových činností je dnes velmi široký, někdy je ale závislý mimo jiné i na finanční situaci rodiny a dalších faktorech. Někteří dospívající se věnují různým zálibám, navštěvují nejrůznější zájmové kroužky a kluby. Jiní mladí lidé ve svém volném čase spíše dávají přednost nečinnosti. Právě nečinnost může být chápána jako zahálka, důvod k výčitce nebo podnět k obavám o rozvoj mladého člověka. To však nechceme ani nemůžeme a priori tvrdit, protože i nečinnost patří mezi potřebné formy relaxace. S nečinností ve volném čase mohou být ale spojena úskalí volného času.

Větším problémem než nečinnost je jistě nežádoucí chování dětí a dospívající mládeže v podobě nejrůznějších forem sociálních deviací. Mezi dospívající mládeží v posledních ročnících základní školy, která je předmětem našeho zkoumání, není v dnešní době ojedinělým jevem výskyt deviantního chování ve formě užívání návykových látek. Nejčastěji se jedná o alkohol, cigarety a marihuanu. Pravidelnými uživateli těchto návykových látek však (naštěstí) nejsou všichni dospívající. Někteří dospívající mají k těmto návykovým látkám a potažmo k nejčastěji se vyskytujícímu deviantnímu jednání dokonce vyhraněný negativní postoj. Jiní je však s jistou pravidelností užívají.

Vyvstávají zde tedy následující otázky: Proč někteří jedinci častěji tráví svůj volný čas nicneděláním nebo bezmyšlenkovitými činnostmi s partou kamarádů, které v častých případech ústí do některé formy sociálně deviantního jednání? Spojuje tyto

jedince nějaký faktor, resp. faktory, které můžeme vysledovat? Závisí míra deviantního jednání jednotlivých dospívajících na zaměření jejich volnočasových aktivit, na jejich přístupu k volnému času, na vzorech v rodině či vrstevnících, na finanční situaci nebo vztahu mezi rodiči a dospívajícím? Dá se v tomto ohledu vysledovat nějaký rozdíl mezi dospívajícími, žijícími ve městě a těmi z vesnice? Převažuje deviantní chování u chlapců nebo u dívek? Právě těmito otázkami jsme se v rámci naší práce zabývali a pomocí dotazníkového šetření v devátých ročnících základních škol jsme se na ně pokusili získat odpovědi.

Tato práce je členěna na část teoretickou a praktickou. Teoretická část obsahuje čtyři kapitoly, které uvádí čtenáře do problematiky volného času mládeže a sociálních deviací. První kapitola objasňuje základní pojmy, se kterými práce operuje. Druhá kapitola rozkrývá problematiku volného času mládeže, životního stylu a faktorů, které na něj působí, zmiňuje trendy ve volnočasových aktivitách současné mládeže, zjištěné v provedených výzkumech některých autorů a pojednává o některých problémech volného času. Třetí kapitola uvádí čtenáře do problematiky sociálních deviací, objasňuje základní paradigmaty, ze kterých jednotlivé teorie sociálních deviací vycházejí a v neposlední řadě pojednává o samotných teoriích sociálních deviací, zejména pak o sociologických teoriích sociálních deviací, přičemž detailněji se věnuje čtyřem vybraným teoriím sociálních deviací, které mají k předmětu naší práce, potažmo výzkumu, nejbližší. Čtvrtá kapitola pak nastiňuje vybrané formy deviantního chování včetně trendů, zjištěných v České republice v rámci celoevropského výzkumu a zmiňuje specifika působení návykových látek na organismus dospívajícího jedince. Pátá kapitola, která již spadá do praktické části práce, pojednává o východiscích výzkumu, zmiňuje cíl a hypotézy. Šestá kapitola popisuje metodiku našeho dotazníkového šetření. Sedmá, nejrozsáhlejší kapitola, naší práce je analýzou a interpretací dat, získaných v rámci provedeného dotazníkového šetření. Závěr práce pak shrnuje zjištění našeho výzkumu a odpovídá na základní otázky, položené také v rámci tohoto úvodu.

Cílem naší práce je tedy pokusit se zodpovědět výše uvedené otázky, zjistit jak trávení volného času souvisí s deviantním chováním mládeže, co toto deviantní chování ovlivňuje a zda vůbec existují nějaké v rámci dotazníkového šetření vysledovatelné shody v sociálním okolí deviantních aktérů.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 VYMEZENÍ POJMŮ „MLÁDEŽ“, „VOLNÝ ČAS“ A „SOCIÁLNÍ DEVIACE“

1.1 Pojem „mládež“

Výzkumem mládeže se zabývá sociologie mládeže, ale také psychologie, pedagogika, biologie, antropologie apod.

Pokud přistoupíme k definici pojmu „mládež“, pak zjistíme, že těchto definic je snad tolik, kolik autorů se sociologií mládeže zabývá. Vymezení pojmu „mládež“ je složité už proto, že hledisek pro klasifikaci mládeže je mnoho a liší se od sebe podle toho, který vědní obor mládež zkoumá. Vybíráme tedy několik definic mládeže, které pojem mládež upřesní pro potřebu naší práce.

Nejširší definici dítěte obsahuje *Úmluva o právech dítěte*, která říká, že dítětem je chápána každá lidská bytost, která je mladší osmnácti let, pokud podle právního řádu dané země nedosahuje dospělosti dříve. „*Mladí lidé ve věku od 15 do 25 (případně 26) let se podle běžného chápání a dokumentů mezinárodních organizací pokládají za mládež*“ (citováno dle Hofbauer, 2004: 22).

Poněkud odlišně od předchozí definice vymezují pojem „mládež“ Kroftová a Matoušek (1998: 311), kteří uvádějí, že užívají pojem mládež „[...] pro mladé lidi do doby dovršení 18. roku a bez vymezení dolní hranice věku.“

Sak (in UK 1996: 635) poskytuje opět jiné věkové vymezení mládeže, bližší spíše Úmluvě o právech dítěte, když říká, že: „*V našich podmínkách se o mládeži uvažuje většinou od 14-15 let, kdy končí povinná školní docházka, do 30 let, kdy jsou završeny dílčí procesy sociálního zrání u všech skupin mládeže.*“¹

Z hlediska věku budeme mládeží rozumět skupinu lidí vymezenou spodní věkovou hranicí 14 let a horní hranicí věk 30 let. S ohledem na toto vymezení je určen i věk

¹ V originále: mládež = m. (2x); sociálního = soc.

respondentů vlastního empirického šetření.² Respondenti empirického šetření se rekrutovali z řad žáků devátých tříd základních škol, což odpovídá spodní věkové hranici, jíž vymezujeme mládež ve výše uvedené definici.

Předchozí definice vymezují mládež především z hlediska věku. Dále se autoři zabývají tím, čím je mládež charakteristická a jak je společností chápána:

Sak (in UK 1996: 635) uvádí, že „[...]jde o mezivrstvu mezi dětmi a dospělými [...], která má své specifické zájmy, aspirace, postoje [...], společenské postavení a svou roli, prestiž.“³

Červinka (1966: 146) uvádí, že mládež je specifická některými rysy, přičemž „nejvýraznější z nich jsou snaha a touha jít proti všemu starému, co brzdí život společnosti i jednotlivce.“

Mládež není homogenní skupinou. Jednotlivé jedince od sebe odlišuje především příprava na povolání či vykonávané povolání nebo také společné zájmy. Mládež také zastává významnou sociální roli, protože funguje jako dynamizující skupina, která posouvá vývoj celé společnosti tím, že do ní vnáší nové impulsy. (Sak, in UK 1996: 635)

Obdobně uvažuje i Říčan, který říká, že: „V mladých vidíme vždy čerstvou naději na obnovení, slibujeme si od nich, že se podívají na svět z nové perspektivy, že odmítnou pochybné kompromisy a rutiny, do nichž jsme zabředli, že budou svobodní, tvořiví, v nejlepší smyslu revoluční“ (Říčan, 2004: 213).

Nutno ovšem dodat, že přinášené inovace neslouží vždy ku prospěchu vývoje společnosti, jelikož progresivně nepůsobí na vývoj společnosti například fašistická mládež (Sak, in UK 1996: 635).

Mládež si tuto roli, která spočívá v posunutí i inovaci společnosti, uvědomuje. Souvisí to s tím, že mladí hledají sami sebe, svou vlastní identitu. „V mládí se uvědomování sebe mění v sebeurčení“ (Havlík, 2002: 55). To se často neobejde bez kritiky směřované k rodičům. Podle Říčana (2004: 213) není tato kritika žádnou naivní

² Viz Část II. Praktická část

³ V originále: dětmi = **dětmi**, specifické = specif., společenské = spol.

dětskou vzpourou. Otázky a pochybnosti, směřované od mládeže k rodičům jako starší generaci jsou mnohem naléhavější, konkrétnější a lépe mířené. Kritika se týká téměř čehokoliv, ať už základních otázek, svázaných se smyslem života, společenskou morálkou či způsobem života, ke kterému rodiče mladého jedince vedou nebo i každodenních maličkostí (např. odlišné názory na sledované sportovní utkání).

Pocity mladých lidí, vyvstávající při jejich pohledu na rodiče, adekvátně vykresluje Říčan: „*Život rodičů se mladým jeví prázdný, zmařený, jejich zájmy nudné a starosti malicherné, jejich životní kompromisy ubohé, morální názory beznadějně zastaralé, inteligence pochybná, vztahy neupřímné, jejich společnost „nemožná“*“ (Říčan, 2004: 213).

Havlík k tomu dodává, že dospívající se snaží vymanit ze závislosti na rodině, překonávat nepochopení dospělých a stát se jim rovnocenným partnerem. „*Cenou za vyvázání se ze závislosti na dospělých, které právně a ekonomicky není možné, bývá vysoká konformita s vrstevníky*“ (Havlík, 2002: 55).⁴

Sak (in UK 1996: 635) se zmiňuje o tom, že mládež je kategorií přechodnou, která se nevyskytuje ve všech kulturách.⁵ Tato přechodná kategorie či mezivrstva vznikla až v průběhu modernizace, kdy se mezi dětství a dospělost dostalo relativně dlouhé období, kdy již jedinec není považován za dítě, avšak také ještě nepatří do světa dospělých.

Takový jedinec má často pocit, že by role dospělého již zastávat mohl. Vzniká zde tedy rozpor mezi biologickou a do jisté míry i psychickou zralostí na straně jedné a sociální nezralostí na straně druhé. (Havlík, 2002: 55)

Zajímavým fenoménem dnešní doby je jev, kdy mladí lidé díky širším možnostem uplatnění, týkajících se studia či cestování, odkládají svou opravdovou dospělost na pozdější dobu a jsou tak na rodičích ekonomicky závislí déle než tomu bylo před několika desetiletími. Někteří autoři tento jev nazývají „odloženou dospělostí“. Sak (in UK 1996: 635) však připomíná také změnu týkající se výrazné akcelerace biologického zrání mládeže.

⁴ Viz též oddíl 2.3.2.4.1 Vrstevnická skupina

⁵ Přírodní národy kladou mezi dětství a dospělost většinou ostrou hranici. (Sak, in UK 1996: 635)

Právě tato biologická akcelerace se staví do ostrého kontrastu proti „odložené dospělosti“. Díky akceleraci biologického zrání není časově sladěna biologická zralost a faktická dospělost. K biologické zralosti totiž dochází o dost dříve, než je jedinec sociálně zralý k tomu, aby se sám materiálně zabezpečil. Trend navíc určuje cestovat nebo studovat déle, než tomu bylo před několika lety či desetiletími. Biologicky zralý, a po dosažení věku osmnácti let i formálně dospělý jedinec, není často ničím motivován k tomu, aby převzal odpovědnost (máme na mysli především tu materiální) za svůj život. Převzetí odpovědnosti za svůj život, potažmo „skutečná dospělost“ se tedy odkládá na pozdější věk. Vzniká tak tzv. „odložená dospělost“.

Pro účely naší práce můžeme z předchozích řádků zdůraznit to, že mládež není homogenní skupinou, ale jednotlivci se liší svými zájmy a způsobem života. I přes odlišné názory a preference se víceméně shodují na touze „změnit svět“, ctít vlastní hodnoty a vymezit se různým způsobem vůči předchozím generacím. Vymezování se uplatňuje především vůči rodičům, s čímž souvisí vysoká konformita s vrstevníky.

1.2 Pojem „volný čas“

Sociologickými aspekty volného času se zabývá vědní disciplína sociologie volného času. Současná podoba sociologie volného času navazuje již na antiku (Aristotela či Seneku) a je výsledkem dlouhého vývoje pojetí volného času. Sociologii volného času ve 20. století významně ovlivnil např. J. Dumazedier, v Československu potom např. B. Filipcová, M. Švigová či J. Linhart. V současné době se sociologií volného času zabývají např. P. Sak, B. Hofbauer, B. Hájek či J. Pávková.

Vymezení pojmu „volný čas“ je zdánlivě jednoduché a jasné. Avšak jednotná definice pro tento pojem neexistuje. Navíc odlišnosti definic nevyplývají jen z pojetí jednotlivých autorů, ale i z hlediska, ze kterého se ten který autor na problematiku volného času dívá.⁶ Musíme se tedy spokojit s velkým množstvím

⁶ Pávková (1999: 17) uvádí ekonomické, sociologické, sociálněpsychologické, politické, zdravotněhygienické, pedagogické a psychologické hledisko.

rozličných definic a vymezení, ze kterých si sami musíme zvolit takové tvrzení, které je nejbližší předmětu naší práce. V minulosti i v současnosti docházelo a stále dochází k různým proměnám pojetí volného času, ale i přes nejruznější odlišnosti se z určité části definice jednotlivých autorů překrývají. Můžeme se setkat s následujícími přístupy:

Hájek charakterizuje volný čas takto (2008: 10): „*Volný čas je částí lidského života mimo čas pracovní (návštěva školy a pracovní proces) a tzv. čas vázaný [...]. Volný čas je dobou, kterou má po splnění těchto potřeb a povinností člověk k dispozici pro činnosti sebeurčující a sebevytvářející [...]*“.⁷

Také Zich (1978: 53) akcentuje hodnotu volného času pro jedince samého, když o něm hovoří takto: „*Volný čas skutečně je a zůstane sférou relativně svobodné volby činnosti, proto je subjektivně pocíťován jako nejcennější čas.*“

Podle Švigové (1967: 61) volný čas „*nezahrnuje žádné povinné úkoly [...]*“. Volný čas jedince Švigová (1967: 68–69) charakterizuje svobodou volby činnosti, absencí požadavku vytváření „objektivních“ hodnot ve volném čase, střídáním činností, rozvojem lidských sil a vyjádřením individuality daného jedince.

Hofbauer (2004: 13) uvádí, že „*volný čas [...] je čas, kdy člověk nevykonává činnosti pod tlakem závazků, jež vyplývají z jeho sociálních rolí, zvláště z dělby práce a nutnosti zachovat a rozvíjet svůj život.*“ Zároveň však upřesňuje svou charakteristiku volného času aspektem jedincova očekávání, svobodného rozhodnutí, příjemných zážitků a uspokojení.

Sak (2000: 132) akcentuje společenskou úlohu volného času, když říká, že: „*Volný čas jedinců a v jejich úhrnu volný čas společnosti představuje duchovní bohatství společnosti a její významnou systémovou charakteristiku.*“

⁷ Vázaný čas zahrnuje biofyzické potřeby člověka, chod rodiny, provoz domácnosti, péči o děti, dojíždění za prací apod. (Hájek 2008: 10). Podobně charakterizuje činnosti vázaného času i Pácl (1988: 42).

Červinka (1966: 15) volný čas charakterizuje především aktivní lidskou činností, tedy aktivním odpočinkem, sebevzděláním a činností, která jedince rozvíjí. Zároveň se Červinka zmiňuje o tom, že „*ledabylost a promrhávání volného času je znakem primitivismu*“ (Červinka 1966: 16).

Tuto vizi můžeme považovat za ideální až utopický stav, kterého lze však v reálných podmínkách dnešního světa (ale i světa, kdy tento názor vznikl) dosáhnout jen velmi těžko. Domníváme se, že Červinkovo pojetí je dnes již překonané, protože klade přílišný důraz na výstupy z volnočasových aktivit a nebere dostatečně v potaz odpočinkovou a relaxační funkci.

Žumárová (in Kraus a kol. 2006: 49–50) se v souvislosti s volným časem zmiňuje o negativním a pozitivním pojetí volného času. Negativní pojetí, jehož představitelem je francouzský sociolog Joffre Dumazedier, je považováno za tradiční a starší a chápe volný čas jako „*[...] čas, který nám zbude po splnění si všech povinností (pracovních, společenských / sociálních a rodinných) a po uspokojení biologických a fyziologických potřeb*“ (Žumárová, in Kraus a kol. 2006: 49). Volný čas je v tomto případě chápán jako zbytková časová hodnota, se kterou jedinec může nakládat relativně svobodně.⁸ Naproti tomu pozitivní pojetí volného času operuje s tím, jak jedinec danou činností vnímá, co pro konkrétního jedince představuje. „*Volný čas je chápán jako svobodně zvolený čas z hlediska potřeb člověka, který s ním volně disponuje*“ (Žumárová, in Kraus a kol. 2006: 50). Je to čas, kdy člověk vykonává takové činnosti, které jemu samotnému přinášejí určité sebeuspokojení bez ohledu na charakter této činnosti.

S volným časem souvisí i jeho funkce.

Dumazedier (parafrázováno dle Duffková, 2007: 119) pracuje s třemi základními funkcemi volného času. Jsou jimi odpočinek (relaxace), (sebe)vzdělávání a rozptýlení –

⁸ Negativní pojetí volného času nezahrnuje činnosti jako příprava či doprava do zaměstnání, spánek, jídlo hygiena a další „sebeobslužné“ činnosti (tedy činnosti spadající do času „vázaného“ – viz oddíl 2.1 Volný čas jako součást tří specifických časových kategorií)

zábava.⁹ Tyto tři funkce jsou obecně autory považovány za tři nejpodstatnější funkce volného času.

S výše uvedenými třemi funkcemi konvenuje i Zichovo (1978: 140) pojetí, které za hlavní funkci volného času považuje aspekt kompenzace ve vztahu k práci, tj. odpočinek a zábavu a všestranný rozvoj osobnosti jedince.

K tomuto vymezení se přidává také Hofbauer, který za hlavní funkce volného času shodně považuje odpočinek, zábavu a rozvoj osobnosti.

O podobných funkcích volného času hovoří i Sak, přičemž dodává i funkci společenskou: „*Volný čas má ve vztahu k jedinci především funkci relaxační, rekreační a rozvojovou. [...] Volný čas [...] plní řadu funkcí ke společenskému systému. Právě ve sféře volného času jsou nastartovány společenské inovace [...] Příkladem toho může být computerizace společnosti*“ (Sak, 2000: 132).

Pokusíme se tedy shrnout předchozí formulace v jednu, která bude sloužit jako výchozí pojetí volného času pro účely naší práce:

Pojem volný čas je chápán jako časový prostor, v jehož rámci se daný jedinec zabývá střídavě různými činnostmi, které volí relativně¹⁰ podle své svobodné vůle.

Volný čas je prostředkem k zajišťování jedincových individuálních zájmových potřeb, tužeb či odpočinku. Podle většiny autorů nejsou do volného času zahrnovány povinnosti a činnosti, zajišťujících běžný chod života (častěji jsou tyto činnosti považovány za druhou součást mimopracovního času – „čas vázaný“). Volný čas by měl sloužit k odpočinku, zábavě a všestrannému rozvoji osobnosti člověka, přičemž v dnešním pojetí jsou autory akceptovány jako činnosti volného času i takové činnosti,

⁹ „*Relaxace, odpočinek, obnovuje fyzické a psychické síly, narušené především denním tlakem práce. [...] Zábava je osvobozením od nudy. Monotónnost a rozdrobenost práce i omezení a nátlak společnosti vedou k hledání úniku do rozdílného, často zcela protikladného světa zábavy. Právě tato diverze, odvrácení se od normálního života, je pociťována jako hlavní funkce volného času. [...] Pokud jde o třetí funkci, zde volný čas slouží k osvobození člověka od denního automatismu v myšlení a jednání. Dovoluje širší společenskou participaci a vědomou sebekultivaci nad a mimo profesionální zřetel.*“ (Dumazedier, citováno dle Pácl, 1988: 178)

¹⁰ Svobodné rozhodování je potřeba chápat jako relativní, a to vzhledem k tomu, že na naše rozhodování o činnostech volného času působí kromě našich potřeb a tužeb také rodina, vrstevníci, finanční situace, nabídka volnočasových aktivit apod.

kteří bezprostředně jedincovu osobnost nerozvíjejí (zahrnujeme sem tedy i aktivity spíše pasivního zaměření). Náplň volného času vystihuje jedincovu individualitu a skrze jeho výběr volnočasových aktivit je možné usuzovat na zájmové zaměření daného jedince.

1.3 Pojem „sociální deviace“ a „deviantní chování“

V názvu naší práce operujeme s pojmem „deviantní chování“. Tímto deviantním chováním je myšleno jednání, chování, které v sobě obsahuje deviace. Pro účely naší práce deviace sociální.

Než přistoupíme k pojmu sociální deviace, přiblížme si nejprve samotný pojem deviace. Hrčka jej definuje takto: „*Deviace je v obecném pojetí chápána jako jakákoli odchylka od normální struktury či funkce a může se vyskytovat u kteréhokoli jevu v přírodě nebo ve společnosti*“ (Hrčka, 2001: 11).

Zároveň je nutné si hned zpočátku ujasnit vztah deviace a normality. Mohlo by se zdát, že tyto dva pojmy stojí vůči sobě v protikladu, ale opak je pravdou. Variabilita je základní vlastností všech přírodních a společenských jevů, které dosahují určité složitosti, a proto normalita a deviace netvoří dvě dichotomicky odlišné a proti sobě stojící kvality těchto jevů. Jednotlivé případy představují kontinuum míry odchylky od normálního stavu jevu k deviaci. Konformita a deviace ve skutečnosti představují spíše ideální abstrakce, které se v realitě v čisté podobě téměř nevyskytují. (Hrčka, 2001: 11)

Častou variantou jsou v realitě tzv. „semideviace“ (Etzioni-Halevy, 1975), které představují takové chování, které je ve společnosti částečně akceptováno jako přijatelné a částečně jako nepřijatelné. Tento rozpor pak může představovat živnou půdu pro zmatek jedinců ve společnosti žijících a jejich zvyšující se nedůvěru ke společenským normám a tím i k poklesu společenské morálky. (Hrčka, 2001: 23–24)

Munková (2001: 9) dodává, že „žádná norma není dodržována přesně“. Největší část lidí danou normu zhruba dodržuje a po jedné a druhé straně této většiny se vyskytují dvě odlišné menšiny... Deviace totiž v tomto smyslu disponuje dvěma protichůdnými póly.

Pojem deviace nezahrnuje pouze deviantní projevy v negativním slova smyslu, pro které se užívají relevantní pojmy sociální patologie, sociální problémy či negativní

společenské jevy, ale patří sem také pozitivní deviantní projevy. Jinými slovy deviantní jednání lze dále rozdělit na negativní (pro účely naší práce podstatnější) a pozitivní.

Pojem pozitivní deviace se stal předmětem kritiky. Podobně jako Hrčka (2001: 14), který se zmiňuje o problému hodnotové a emocionální neutrality tohoto pojmu, reaguje na toto pojmenování i Komenda (1999: 38), který chápe pod pojmem pozitivní deviace cosi mimořádného či výjimečného v kladném slova smyslu a kritizuje tak nevěrohodnost záměny „výjimečnosti“ za „deviaci“.

Poté, co z množiny deviací vydělíme deviace nesociální¹¹, dostáváme se k deviacím sociálním. Pojem sociální deviace zatím nebyl uspokojivě definován. Problémem je, že jednotlivé definice vycházejí z různých koncepcí a teorií, přičemž zdůrazňují různé definující vlastnosti nebo tyto vlastnosti kombinují (Hrčka, 2001: 18).

Obecně můžeme říci, že *„sociální deviace jsou ty, které mají význam v sociálních interakcích a vztazích“* (Hrčka, 2001: 15).

Kapr a Petrušek (in Vodáková a kol. 1991: 15) rozumí pojmem sociální deviace *„každé sociální chování (individua nebo skupiny), které porušuje nějakou sociální normu a je proto určitou částí společnosti odmítáno.“*

Komenda (1999: 9) chápe sociálně deviantní chování jako *„chování odchylojící se od společenských norem a narušující společenské soužití, soudržnost a pořádek v dané komunitě.“*

Munková (2001: 9) definuje sociální deviace obšírněji jako *„porušení nebo podstatnou odchylku od některé sociální normy, případně od skupiny sociálních norem, porušení formálních očekávání případně neformálních požadavků kladených na lidské chování v dané společnosti.“*

Ačkoliv každý autor užívá jinou definici sociální deviace, je pro nás podstatné, že jsou zde shodné rysy, které se sociální deviaci upřít nedají a na základě kterých si můžeme ujasnit tento pojem pro potřeby naší práce. Sociální deviace se tedy týkají jedinců a jejich vztahů, přičemž se jedná o chování či jednání, které není v souladu

¹¹ Nesociálními deviacemi jsou takové deviace, které nemají význam v sociálních interakcích a vztazích. Mohou se vyskytovat jak u nesociálních objektů (neživé předměty, rostliny a jednodušší živočichové), tak u sociálních aktérů (lidí) – pak se jedná především o skryté deviace. (Hrčka, 2001: 15)

s očekáváním a přáním okolí, ať už je toto očekávání ve formě psaných či nepsaných pravidel.

Tuto naši shrnující definici dokládá i Komendova další definice, která je významná z hlediska normativního a reaktivního, kterým je na sociální deviace v současné době nahlíženo nejčastěji. Sociální deviaci chápe jako „*jednání nekonformní, které porušuje sociální normy dané společnosti a zároveň v daném sociálně-kulturním kontextu vyvolává negativní ohlas ze strany veřejnosti*“ (Komenda, 1999: 52).

Hrčka (2001: 17) navrhuje pro pojem sociální deviace užívat výraz „sociálně deviantní projevy“. S pozměněným pojmem „deviantní, resp. sociálně deviantní chování“ budeme pracovat i my.

2 VOLNÝ ČAS MLÁDEŽE

2.1 Volný čas jako součást tří specifických časových kategorií

Volný čas je časovou dimenzí, která nefiguruje v našich životech osamoceně. Je součástí času mimopracovního, který stojí vedle času pracovního.

Pracovní čas můžeme charakterizovat jako dobu vymezenou jak obsahově, tak časově, strávenou výdělečnou činností. Mimopracovní čas je potom rozdělen do dvou částí, a sice ve formě vázaného a volného času. Vázaný čas je časem vymezeným pouze obsahově, ve kterém se zabýváme činnostmi monotónního a stereotypně se opakujícího charakteru, které souvisejí s nutností zachování biofyziologického systému člověka a uchování jeho psychického a sociálního systému.¹² Volný čas pak není vymezen ani obsahově, ani časově. (Duffková, 2007: 111–112) O jeho struktuře bude řeč níže.

Někteří autoři (Duffková, Pácl, Žumárová) se však zmiňují také o problému určení hranic mezi těmito jednotlivými časovými úseky. Určité činnosti mohou být vykonávány v rámci pracovního, vázaného, ale i volného času. Například pěstování zeleniny může být pro jednoho práce, pro druhého nutná činnost v rámci domácnosti, pro dalšího relaxace. Pro aktivity na pomezí vázaného a volného času je užíván Dumazedierův pojem „polovolný čas“.

2.2 Proč klást důraz na volnočasové aktivity mládeže?

Volný čas mládeže se od volného času dospělých značně odlišuje. Rozdíl můžeme nalézt především v tom, že mládež při volbě naplňování svého volného času zároveň prochází procesem hledání sebe sama. Mimo jiné i skrze zájmy zjišťuje, kým vlastně je, kým být chce a k jaké podobě naopak směřovat nechce.

¹² Mezi takovéto činnosti nejčastěji patří spánek, jídlo, osobní hygiena či zajištění chodu rodin a domácnosti.

Mladý člověk je charakteristický zájmovou pluralitou, přičemž tato rozmanitost zájmů se s přibývajícím věkem spíše redukuje a dochází k prohlubování pouze některých z nich. Základní zájmová orientace je tedy utvářena v mládí a má tudíž velký vliv na celoživotní orientaci jedince (Sak 2000: 133).

S tímto názorem se ztotožňuje i Hájek. Uvádí, že volný čas pro mládež: „[...] znamená dlouhodobou perspektivu života a výchovy, způsob i šanci na rozvoj a seberealizaci. Umožňuje, aby každý příslušník mladé generace poznával, jak ke svému volnému času smysluplně přistupovat dnes i v dospělosti“ (Hájek 2008: 8).

Způsob naplňování volného času mládeže však není důležitý jen pro směřování a rozvoj samotného jedince. Podle Saka (2000: 131) má volný čas mládeže významný vliv i na celou společnost. Volný čas není jen zbytkovou oblastí, které není potřeba věnovat pozornost. Správný přístup je podle něho opačný: Pokud společnost bude mít zájem na kvalitním trávení volného času, dosáhne tak rychlejšího rozvoje schopností mládeže a zároveň se tak ztlumí tendence k negativnímu sociálnímu zrání (společnost tedy bude moci ušetřit prostředky, které by musela vynaložit na následky kriminality a narkomanie mládeže.

Sak (2000: 133) se dále zmiňuje o tom, že volný čas mládeže má vliv i na aktualizaci společenských hodnot a zájmů: „Prostřednictvím [...] mladého člověka [...] rodina a společnost reprodukuje své aktivity a hodnoty na úrovni adekvátnější nové sociální skutečnosti a inovují své zájmy a aktivity.“

2.2.1 Ovlivňování trávení volného času mládeže

Současná mládež se vyznačuje tím, že má relativně mnoho volného času. To je samo o sobě jistě pozitivním faktem. Avšak v případě, kdy jedinec neví, jak s ním naložit, může vést velké množství volného času k nerozvinutí potenciálu dítěte, nudě, potažmo k negativnímu, deviantnímu jednání. Z toho důvodu se tedy společnost snaží volný čas mládeže do jisté míry korigovat, podávat pomocnou ruku při výběru volnočasových aktivit.

Žumárová (in Kraus a kol. 2006: 49) hovoří o tom, že kvalitní zabezpečení trávení volného času může do určité míry nahradit nedostatky rodinného prostředí, školského systému a dalších vlivů.

Zorientovat se v nabídce volnočasových aktivit pomáhá pedagogické odvětví, se kterým se můžeme setkat pod pojmem „pedagogika volného času“ nebo „výchova pro volný čas“.¹³ Pedagogické ovlivňování volného času je v současné době považováno za nutnou součást výchovy.

Žumárová, (in Kraus a kol. 2006: 50) k tomu podotýká, že se jedná o cílevědomé a záměrné působení, které by mělo probíhat v souladu se základními principy výchovy ve volném čase.¹⁴

2.3 Mládež a životní styl

2.3.1 Co je životní styl?

Pojem „životní styl“ bývá často autory nahrazován pojmem „životní způsob“. Tyto dva pojmy tedy budeme pro účely naší práce považovat za synonyma (ačkoliv někteří autoři považují pojem „životní způsob“ za pojem širší).

Tuček (2003: 168) životní způsob charakterizuje jako: *„strukturovaný souhrn relativně ustálených každodenních praktik, způsobů realizace činností a způsobů chování v různých sférách lidské existence.“*

Životní styl určitým způsobem vyjadřuje také hodnoty a zájmy jedince, skupiny či společnosti. Ty se však mohou v průběhu života proměňovat.

„Jednotlivec může realizovat po celou dobu své existence [...] jediný styl nebo více po sobě následujících stylů utvářejících se v logice fyzického stáří a životního cyklu“ (Linhart, in UK 1996: 1246).

¹³ Problematiku pedagogiky volného času může přiblížit mimo jiné také publikace B. Hájka *Pedagogické ovlivňování volného času*, vydaná v roce 2008 nebo B. Hofbauera *Děti, mládež a volný čas z roku 2004*.

¹⁴ Mezi základní principy výchovy ve volném čase patří např.: dobrovolnost, pestrost, přitažlivost, aktivita, sebeuspokojení z činnosti, postupnost a přiměřenost, spojení teorie s praxí, individuální přístup, sociální kontakt (Žumárová, in Kraus a kol. 2006: 50).

Sak se s Linhartem shoduje v tom, že životní styl se může v průběhu života modifikovat. V Sakově případě je to záležitost životní etapy, přičemž životní styl jednotlivých životních etap se odvíjí od základního celoživotního stylu. Hovoří proto o životním stylu takto: „*Jedná se o dynamizovaný a do sociálního časoprostoru promítnutý hodnotový systém jedince. Je individualizovaný a specifický pro daného jedince [...]. Životní styl je typický pro danou životní etapu, ale obsahuje základy celoživotního stylu, který se podle jednotlivých životních etap dále modifikuje.*“ (Sak, 2000: 46)

Životní styly jednotlivých jedinců se liší. A to především tím, jak určité činnosti vykonává konkrétní jedinec, jak preferuje hodnoty, jak vypadají jeho sociální vazby, jak tráví svůj volný čas (Duffková, 2007: 79). Tyto aspekty životního stylu neovlivňují pouze subjektivní faktory, tedy individuální zvláštnosti osobnosti (tj. intelektová úroveň, temperamentové dispozice, pohlaví, zdravotní stav či věk). Životní styl každého jedince souvisí kromě těchto subjektivních faktorů také s vnějšími faktory – celou společností a s hodnotami, které tato společnost jedincům v ní žijícím vštěpuje. Životní styl každého jedince je tedy také ovlivněn jak historickým vývojem, tradicemi, kulturní úrovní dané společnosti, tak i konkrétní ekonomickou či politickou situací či úrovní globalizace. (Kraus, 2006: 20)

Duffková (2007: 80) toto shrnuje, když říká, že „*životní styly jednotlivců jsou natolik obdobné a natolik rozmanité, nakolik jsou obdobné a rozmanité jednak podmínky, v nichž jednotlivci žijí, jednak i tito jednotlivci sami.*“

Rozlišnosti nacházíme také u životních stylů dospělých a mládeže. Typické je především menší zastoupení mládeže v životních aktivitách, u části populace dokonce úplně chybí společensky produktivní práce. Dále se mládež odlišuje rozsahem i obsahem životních činností. Celkově má však životní styl mládeže spíše složitější strukturu, protože především v oblasti volného času jsou životní aktivity mládeže mimořádně diferencované. Pro mládež je rovněž charakteristická vysoká dynamika změn v životním stylu. Mládež oproti dospělé populaci rychleji přechází od jedné činnosti ke druhé. (Kraus, 2006: 22)

Jednou z nejvýznamnějších sfér realizace životního způsobu je volný čas (Tuček, 2003: 174).¹⁵

Sak (2000: 136–138) uvažuje o tom, že jedinci a skupiny jedinců se v různé míře věnují různým volnočasovým aktivitám. Na základě existence korelací mezi volnočasovými aktivitami provedl faktorovou analýzu. Dochází k závěru, že volnočasové aktivity tvoří logicky propojitelné trsy, jsou tedy výrazem obecnější orientace jedince či skupiny. Vymezuje pět faktorů, které představují vyhraněné orientace volnočasových činností a jádro tvořícího se životního stylu mládeže:

- Kulturní orientace – specifické jsou málo frekventované kulturní aktivity receptivního nebo tvořivého charakteru, doplněné mimoškolním vzděláváním. Charakteristická je zde aktivita jedinců, jejich hluboký zájem o kulturu a vyhraněný životní styl. Nositelé představují kulturní elitu mládeže.
- Sportovní orientace – typická je vyhraněná, avšak obsahově chudá volnočasová orientace. Aktivita je zastoupena sportováním, typická je hravost jedinců a oproštění od kulturních a intelektuálních činností.
- Extrovertní orientace – představuje orientace na kontakt s druhým či se skupinou jako cíl. Jsou zde výrazné sociabilní motivace. Významně časté jsou zde partnerské a sexuální aktivity či návštěva restaurací a diskoték.
- Manuální orientace – představuje specifickou orientaci ve volném čase, kdy se mládež seberealizuje pomocí manuálních dovedností.
- Introvertně – konzumní orientace – faktor má dvě dimenze volnočasové orientace. Jedné dimenzi vládne konzumní pasivnosti, druhé introvertnost. Obě tyto dimenze však představují nejpasivnější skupinu. Nositelé se vyznačují absencí „aktivnějších“ činností.¹⁶

¹⁵ V oddílu 2.3.2 Faktory, ovlivňující vývoj osobnosti, životní styl a výběr volnočasových aktivit se pokusíme přiblížit faktory, které na volný čas jedince působí a potažmo tak ovlivňují i jeho životní styl.

¹⁶ Mezi činnosti jedinců introvertně – konzumní orientace patří poslech hudby, odpočinek, nicnedělání, sledování televize, psaní dopisů, deníku, četba novin a časopisů.

Jednotlivci, řadící se do zmíněné extrovertní nebo introvertně – konzumní orientace (především dimenze konzumní pasivnosti) jsou snad nejvíce ohroženi sociálně deviantními jevy, o kterých budeme pojednávat v dalších kapitolách.

2.3.2 Faktory, ovlivňující vývoj osobnosti, životní styl a výběr volnočasových aktivit

„Volný čas je světem možností [...]. Pomocí volného času se někteří z nás stávají skutečnými lidmi [...]. Druzí naopak pomocí volného času ztrácí sebe“ (Švigová, 1967: 131).

Jak Švigová nastiňuje, volný čas je prostorem pro sebepoznání a rozvíjení vlastní osobnosti. Důležitost volného času pro jednotlivé jedince je relativně konstantní. Na otázku, zda člověk považuje volný čas za důležitý, ve valné většině případů dostaneme odpověď ano. Na druhé straně se však setkáváme s faktem „ledabylého“ nebo nahodilého využívání volného času.

Jak už bylo zmíněno výše, výběr a zaměření volnočasových aktivit každého jedince neprobíhá zcela nezávisle na vnějších okolnostech. Sak (2000: 133) říká, že jednotlivé činnosti člověka ve volném čase nejsou izolovanými projevy lidské aktivity, ale měly by být chápány spíše jako články v řetězci příčin a důsledků. Doplnuje, že: *„Zájmy a aktivity jedince navazují na hodnotovou orientaci, kulturu a způsob života jeho rodiny. Obdobně navazuje mládež na společnost, v níž probíhá její sociální zrání“* (Sak, 2000: 133).

Pávková a kol. (1999: 16) souhlasí, že první příčku v žebříčku faktorů, ovlivňujících volný čas mládeže, zaujímá rodina. Současně však dodává, že názor, že rodina jej plně zabezpečí, je mylný. Rodina a její vliv na volnočasové aktivity dětí je omezována nedostatkem času, případně nedisponuje dostatečným materiálním vybavením nebo nízkými znalostmi a dovednostmi, které jsou potřebné pro určité volnočasové aktivity. Rodina také nemůže uspokojit potřebu mládeže sdružovat se ve skupinách vrstevníků.

V tomto duchu hovoří o volném čase i Csémy a kol. (2005: 44), který upozorňuje na s věkem stoupající vliv vrstevníků na volný čas mládeže: *„V průběhu dospívání [...] vzrůstá hodnota osobní volby a angažovanosti dítěte, které jedná v souladu s rodinnou*

zkušeností a možnostmi, ale stále více i v souladu s obrazem světa svých vrstevníků a se svými osobními cíli.“

Vnímání důležitosti volného času a výběr volnočasových aktivit je tedy výrazně ovlivněn rodinou, vrstevníky, ale i volnočasovými aktivitami školy nebo zařízení pro volný čas.

2.3.2.1 Rodina

Autoři se shodují na tom, že rodina má dominantní a primární postavení v ovlivňování výběru volnočasových aktivit mládeže.

Rodina determinuje člověka po celý život. Každý jedinec je dědičně ovlivněn souhrnem duševních i fyzických sil, vlohami a schopnostmi svých rodičů. Rodina navíc ovlivňuje jedince způsobem výchovy a svým zaměřením. Rodina si vytváří svůj styl života a dítě ve své bezbrannosti vstřebává v dětství vše, čím rodina disponuje. To vše primárně zasahuje do volby volnočasových aktivit. (Švigová, 1967: 133)

V současné době má však rodina v souvislosti s tzv. „křizí rodiny“¹⁷ problematičtější pozici ve výchově a působení na volnočasové aktivity mládeže. Hofbauer (2004: 56) k tomuto říká, že „[...] rodina ztratila nemalou část svého vlivu a přestala být privilegovaným prostorem socializace.“ Hofbauer (2004: 56) dále dodává, že ačkoliv do života dětí a výchovného působení rodičů pronikají četné vnější vlivy, mnohé rodiny se nespokojují pouze s pasivním přijímáním těchto podnětů, ale naopak se snaží z těchto vlivů vytěžit podněty, kterými obohacují výchovné působení na své děti.

Hofbauer (2004: 59–60) však také upozorňuje na problémy a negativní jevy, které se v rámci některých rodin vyskytují a ovlivňují volnočasové aktivity dětí. Problémy s sebou přináší zejména velká diferenciacce příjmů jednotlivých rodin. Některé rodiny (české, i v rámci celého světa) se totiž nacházejí na hranici chudoby a nemohou tak vždy svým dětem umožnit trávení volného času podle jejich přání. Většina soustavných

¹⁷ Krize rodiny je pojem užívaný pro významné změny v rodinné politice, např.: individualizace a uvolňování vztahů mezi příslušníky rodiny, klesající porodnost, zvyšující se rozvodovost apod.

volnočasových aktivit dnešní doby totiž pro rodiny představuje nižší či vyšší finanční zatížení.

2.3.2.2 Škola

Hofbauer (2004: 66) říká, že „*dobrovolná účast na volnočasových aktivitách školy vytváří prostor pro rozvoj individuálních předpokladů účastníků a jejich zájmového vzdělávání jako souhrnu jednorázových i pravidelných činností.*“

Volnočasové aktivity školy pomáhají rozkrýt zájmy a nadání mladých lidí, rozvíjejí je nebo k tomu dávají podněty (mimo jiné i k dalšímu dobrovolnému vzdělávání, které může napomoci k profilaci zájmů mladého člověka. Škola tak napomáhá prostřednictvím jednorázových aktivit¹⁸, soutěží¹⁹, pravidelných zájmových činností²⁰ apod. K harmonickému zapojení do školních aktivit je však zapotřebí příznivé klima školy. (Hofbauer, 2004: 66–74)

2.3.2.3 Zařízení pro volný čas mimo školu

Podstatnou součástí výchovného působení na volnočasové aktivity mládeže zaujímají prostory a zařízení mimo školu. Patří sem parky a hřiště, které jsou dnes již často vhodně vybaveny k aktivnímu odpočinku. Další možností pro trávení volného času jsou domy / střediska dětí a mládeže.

Právě střediska volného času mládeže mají důležitou roli v ovlivňování volnočasových aktivit mládeže. Mají nezastupitelnou roli při objevování a rozvoji zájmů a nadání mládeže, v celoroční činnosti, v možnosti působit v různých sociálních i

¹⁸ Tj. příležitostné, jednorázové volnočasové činnosti: návštěvy historických památek, kulturních, sportovních a dalších obdobných akcí, školní slavnosti, zábavy, taneční a plesy, mezitřídní a meziškolní sportovní utkání, lyžařské a výcvikové zájezdy, školy v přírodě, prázdninové tábory apod. (Hofbauer, 2004: 69).

¹⁹ Tj. místní, regionální, celostátní a mezinárodní soutěže žáků: olympiády, navazující na předměty přírodovědné či společenskovední nebo činnosti v různých druzích individuálního či kolektivního sportu (Hofbauer, 2004:70).

²⁰ Tj. zájmové kroužky, soubory umělecké tvořivosti, sportovní družstva (Hofbauer, 2004: 72).

zájmových skupinách mladé generace, v možnosti navazování mezinárodních kontaktů s obdobnými organizacemi a v podpoře mládeže v zorientování se ve volnočasových aktivitách. (Hofbauer, 2004: 82)

Funkcemi středisek a domů dětí a mládeže jsou především zábava, oddech, osvojování nových poznatků, návyků a dovedností, utváření postojů, sociálních vztahů a kompetencí apod. Tento způsob trávení volného času je velmi přínosný mimo jiné i pro skupiny mládeže s nižším sociálním statutem, které potřebují preventivní podporu nebo reedukaci či resocializaci. (Hofbauer, 2004: 88)

Úskalím volnočasových aktivit, realizovaných v rámci zařízení pro volný čas může být obvyklá nutnost hrazení poplatků či kurzovného. Právě tato úplata může být překážkou k trávení volného času dětí podle jejich tužeb a nadání. Například výtvarné nebo hudební kroužky jsou obvykle hrazené. To může pro rodinu představovat menší či větší zatížení, kterému není vždy schopna se vystavit.²¹

2.3.2.4 Sdružování mládeže

Základem sdružování je na rozdíl od rodiny a školy dobrovolné rozhodnutí jedince do skupiny vstoupit a účastnit se jeho činnosti, přijmout jeho hodnoty, uplatňovat jeho cíle a zásady (Hofbauer, 2004: 98).

Vliv vrstevníků na volnočasové aktivity mládeže je obzvlášť u dospívajících velmi silný. Mládež má tendenci sdružovat se ve skupinách s vrstevníky, kteří mají stejné nebo podobné zájmy či vyznávají podobné hodnoty.

2.3.2.4.1 Vrstevnická skupina

Pro většinu mladých lidí je první formou dobrovolného sdružování neformální vrstevnická skupina. Ta většinou vzniká nejprve v místě bydliště, později může dosah působení vrstevnické skupiny bydliště přesahovat (Hofbauer, 2004: 99).

²¹ Viz též v oddíle 2.3.2.1 Rodina

Dále Hofbauer (2004: 99) o vrstevnickém sdružování říká, že: „*pomáhá překonávat sociální izolaci a přispívá k jejich socializaci a k osvojování pozitivních hodnot. V některých případech však působí opačným směrem. Důsledkem se tak stává antisociální a delikventní chování [...]*“

Stejně jako ne každá rodina je pro dítě podnětným a vhodným prostředím, tak i vrstevnické skupiny se od sebe liší.

Łapińska (1970: 84) říká, že běžné vrstevnické party mládeže „*mají charakter demokratický, neboť tam není oficiálně uznány vůdce, ačkoliv někteří členové party mají samozřejmě větší vliv než jiní.*“ Łapińska (1970: 85) dodává, že základním cílem těchto part je společně trávit čas, využívat ho k rozhovorům, vzájemné diskusi, výměně názorů, svěřování se. Zároveň však připouští i existenci „chuligánských band“, které se vyznačují především touhou po dobrodružství, které spočívá ve společných „pitkách“, kouření či hazardních karetních hrách.

Chaloupka, který se zabývá obtížně vychovatelnými dětmi, dodává, že členství ve skupině někdy souvisí s předpokladem určitých hierarchizovaných vztahů uvnitř skupiny. Zapojením do skupiny je jedinec vystaven tlaku, který na něj skupina vyvíjí. Je nucen vzít za své normy²² skupinového života. V rámci skupin je každému jedinci přisuzována určitá role, která je spjata s temperamentem a osobností jedince. Ve skupině tedy funguje určitá hierarchie, která dává jedincům s vyšší sociální rolí možnost otevřeněji prezentovat své názory, i za předpokladu, že nejsou v souladu s názory ostatních. Takto vznikají dominantní osobnosti neboli vůdci (Chaloupka, 1983: 18–19). Vůdci jsou často názorově i prakticky následováni, což s sebou může přinášet i určitá rizika.

Sdružování mládeže ve vrstevnických skupinách je záležitost přirozená a pro jejich vývoj přínosná a potřebná. Avšak pokud se jedinec začlení do „závadové skupiny“ (např. delikventní skupiny), pak působí často taková vrstevnická skupina na osobnostní vývoj jedince a potažmo i na jeho volnočasové aktivity neblaze, nevhodně až zničujícím způsobem.

²² Skupinové normy a sankce chápeme jako systém požadavků, kladených na jednotlivé členy skupin a vyjadřujících, jaké chování je v rámci skupiny očekáváno a jaké naopak zakázáno (Chaloupka, 1983: 18).

Vliv vrstevnických skupin na jedince je nesporný a často neodvratitelný, o čemž Łapińska hovoří takto: „*V době, kdy rodina obvykle ztrácí svůj vliv na mládež, vzrůstá podstatně úloha skupiny vrstevníků*“ (Łapińska, 1970: 85). Zároveň však hovoří o tom, že „*vliv party je tím větší, čím menší je autorita rodičů a [...] vázanost k partě je tím silnější, čím horší je výchovná atmosféra domova*“ (Łapińska, 1970: 85).

Opět se tedy vracíme k zásadnímu vlivu rodiny na volný čas a celkový osobnostní vývoj dítěte. Vliv rodiny je ale v dnešní době slabší než dříve²³, tudíž je její výchovná pozice značně problematická. V souladu s přeměnami, kterými instituce rodiny v posledních desetiletích prochází, dochází k oslabení rodinných vztahů, které plyne například z neúplnosti rodin nebo nedostatku času a možná i z jakési nechuti k rozvíjení rodinných vztahů. Na základě toho můžeme konstatovat platnost nepřímé úměrnosti: Čím slabší rodinná pouta, tím silnější vztah k vrstevníkům, potažmo silnější vliv vrstevníků na jedince.

2.3.2.4.2 Sdružení dětí a mládeže

Hofbauer (2004: 100) uvádí, že sdružení podporují rozvoj zájmů svých členů, smysluplnou realizaci jejich volného času i začleňování do společnosti a přispívají k omezení nežádoucích sociálních jevů jako např. delikvence mládeže, sociální či etnické vylučování apod.

V současné době však velká část dětí a mládeže zůstává mimo vliv jejich působení. V posledních letech se projevuje tendence ke stagnaci či k poklesu počtů členů sdružení. Tento pokles je způsoben mimo jiné celoevropským trendem individualizace společenského života, potažmo volnočasového života mládeže, který u řady mladých lidí oslabuje motivaci pro skupinovou činnost nebo pro vytváření veřejně prospěšných hodnot. Dalším důvodem je pak rozmach médií, využívání počítačů, které s sebou nese nové, pohodlnější a zároveň pasivnější způsoby trávení volného času, korespondující s všeobecným trendem konzumního způsobu života. Oslabující zájem o tato

²³ Viz oddíl 2.3.2.1 Rodina

volnočasová sdružení je zapříčiněno mimo jiné i dřívější formalizací masového členství v různých sdružení. (Hofbauer, 2004: 100–104)

Na počátku tohoto století v naší zemi fungovalo na pět set sdružení dětí a mládeže. Dohromady však čítala pouze 250–300 tisíc členů, což je 9 % mladých lidí. Mezi lety 1997 a 2002 se snížil počet dospívající mládeže ve věku 15–19 let, zapojené v nějakém sdružení z 16 % na 9 %. (Hofbauer, 2004: 103)

Mezi základní typy sdružení dětí a mládeže patří:

- sdružení všestranného obsahu se základním posláním výchovy k občanství (např. skauting)
 - sdružení zájmová (např. různá sportovně zaměřená sdružení)
 - sdružení veřejně prospěšná (např. sdružení dobrovolných hasičů) aj.
- (Hofbauer, 2004: 107–110).

2.4 Trendy ve volnočasových aktivitách současné mládeže

Pro mládež je typická vysoká míra aktivity. Přesto se však u mládeže vyskytuje problematický poměr mezi „aktivními“ a „pasivními“ formami trávení volného času.²⁴ Vedle tohoto problému volného času se setkáváme také s problémem nemožnosti faktické realizace volného času podle představ mládeže.²⁵ (Žumárová, in Kraus a kol. 2006: 51)

Výzkumy uvádějí, že mezi mládeží je na předních místech zájem o sport, sociální interakci s vrstevníky a kulturu a zábavu spojenou s masovými komunikačními prostředky. (Žumárová, in Kraus a kol. 2006: 51).

Ze Sakových (2000: 141-145) výzkumů z let 1982, 1984, 1991 a 1996 vyplývá evidentně vzrůstající zájem o povídání si s vrstevníky, návštěvy restauračních podniků či o výtěžnou činnost. Dále Sak uvádí, že u mládeže klesla ve volném čase pozice vzdělávání (samostudia), klesl zájem o veřejnou nebo politickou činnost, o četbu knih,

²⁴ Výzkumy trávení volného času mládeže se zabývá v České republice např. Sak (2000) nebo Csémy a kol. (2005)

²⁵ Viz oddíl 2.5.1 Chybějící podmínky pro využívání volného času

aktivní pohybovou činnost či o návštěvu sportovních utkání. Sak se v souvislosti s poklesem sportovních aktivit zmiňuje o příčinách, kterými jsou především komercializace sportu a medializace současné generace mládeže.

Žumárová (in Kraus a kol. 2006: 56) uvádí, že dominantní postavení ve volném čase mládeže zaujímá televize, poslech reprodukované hudby, počítačové aktivity a internet. Připomíná pokles čtenářské aktivity a upozorňuje i na sníženou návštěvnost sportovních utkání. V souladu se Sakovým (2000: 141–145) výzkumným závěrem uvádí Žumárová také zvýšený sklon mládeže k posezení v restauraci, povídání si s přáteli a „nicedělání“. Žumárová dále upozorňuje na to, že duševní aktivity a pasivní činnosti mládeže nejsou nijak vyvažovány a že tedy nepoměrně převažují.

Současná mládež je obklopena pasivní zábavou, pobavením bez vynaložení námahy, které způsobuje, že sport a další „aktivní“ formy trávení volného času se stávají pro mládež činnostmi příliš namáhavými a proto neoblíbenými a upozaděnými. Vedle medializace mládeže způsobuje tuto pasivitu mládeže také orientace na jiný způsob trávení volného času, kdy se jedná především o konzumaci drog. (Sak, 2000: 142)

Takto zaměřená mládež má tendenci „nechat se bavit“, přičemž se může s vyšší pravděpodobností dostat do situace, kdy se nudí. Právě tato „pasivní“ orientace zvyšuje riziko sociálně deviantního chování. V rámci našeho empirického výzkumu se pokusíme tuto provázanost doložit.

2.5 Problémy volného času

Volný čas je oblastí, která přináší nejen radosti, ale i problémy či rizika. Při neorganizovaném trávení volného času může dojít k úrazům, ohrožení experimentováním s drogami, překračování zákona vyvolanému nudou, šikaně, krádežím či k agresi zaměřené vůči jiným etnickým skupinám.

Mezi nejčastější faktory, které způsobují problémy volného času, patří například chybějící podmínky pro využívání volného času, neschopnost využívat volný čas, nezaměstnanost nebo odmítání volného času.

2.5.1 Chybějící podmínky pro využívání volného času

Určitá část mládeže svůj volný čas efektivně využívat nemůže. Žumárová (in Kraus a kol. 2006: 56) uvádí tyto dva důvody:

- chybí odpovídající možnosti (příliš malá nabídka volnočasových aktivit, chybějící zařízení, prostory)
- „rozevírání nůžek“ v životní úrovni (rodina se nachází v nepříznivé ekonomické situaci a první škrty v rodinném rozpočtu se týkají volnočasových aktivit).

O tzv. „rozevírání nůžek“ tedy o společenské nerovnosti se zmiňuje i Hofbauer (2004: 34–38). Rodinám často nezbyvá dostatek finančních prostředků na zajištění kvalitního trávení volného času mládeže. Problémy se týkají hlavně rodin s větším počtem dětí a rodin samoživitelů a samoživitelek. Současně je mnoho mladých jedinců nuceno si kvůli nepříznivé rodinné finanční situaci přivydělávat při studiu, čímž se opět komplikuje realizace vytoužených volnočasových aktivit.

2.5.2 Neschopnost využívat volný čas

Dalším problémem je pak neschopnost volný čas využívat. Mládež není schopna se v nabídce volnočasových aktivit zorientovat, chybí jim potřebné informace a návyky přistupovat ke svému volnému času se zodpovědností (Žumárová, in Kraus a kol. 2006: 56).

Hofbauer (2004: 44) k tomu říká: *„před každým příslušníkem mladé generace se [...] rozestřela široká paleta obsahově i metodicky rozrůzněných a relativně snadno přístupných možností, z nichž si vybrat může, někdy však nedovede.“*

Jedinci, kteří si nedokážou poradit se svým volným časem, si kladou otázku „Co já sám se sebou ve volném čase?“ Řešením se často stává tzv. zabíjení času, které anglosaská literatura pojmenovává termínem „time killing“. Volný čas je tak tráven ve skupině vrstevníků, která se žádnou systematickou činností nezabývá. Nudu často zahánějí společensky nežádoucími činnostmi. (Žumárová, in Kraus a kol. 2006: 52)

Problém neschopnosti využívat volný čas u mladých lidí je potřeba překonávat vytvářením dostatečného množství přitažlivých volnočasových nabídek, odstraňováním nezájmu a učením mladé lidi, jak lépe možností využívat (Hofbauer, 2004: 46).

2.5.3 Nezaměstnanost

Za další problém považuje Hofbauer (2004: 38–41) nezaměstnanost mládeže. Jedinec se v tomto případě dostává do situace, kdy disponuje nadbytečným množstvím volného času, který se tak z odpočinkové kategorie času stává nežádoucím nadbytkem, se kterým si jedinec neví rady. Takoví jedinci jsou „odsouzeni proti své vůli k nepráci, tráví svůj volný čas zploštěle, bez výhledu, náročnějších a perspektivních cílů a jejich život se stává pouhým přežíváním“ (Hofbauer: 2004: 38).

Volný čas nezaměstnané mládeže je ohrožen jak nadbytkem množství volného času, čímž se stává podceňovaným, tak i nedostatkem finančních prostředků na kvalitní trávení volného času. Obzvláště nezaměstnaná mládež je tak vystavena nebezpečí náchylnosti pro činnosti méně hodnotné až pokleslé, které se blíží hranici sebezničujícího či protispolečenského jednání nebo tuto hranici dokonce překročí. (Hofbauer: 2004: 39)

2.5.4 Odmítání volného času

Někteří jedinci nemají zájem volný čas využívat. Tento problém se týká především dospělých, u nichž se projevuje často jako přeceňování práce a dobrovolné neúměrné prodlužování pracovní doby neboli workoholismus, tedy „nový druh závislosti, jež narušuje přirozený průběh života – potlačuje volný čas, oslabuje mezilidské vztahy a deformuje hodnotovou orientaci člověka“ (Hofbauer, 2004: 41).

Problém se však sekundárně dotýká také volného času mládeže. Workoholičtí rodiče často nepřikládají dostatečný důraz na volnočasové aktivity svých dětí. Nedostatek času a nezájem rodičů pak může nežádoucí důsledky na volný čas mládeže. (Hofbauer, 2004: 42)

3 SOCIÁLNÍ DEVIACE

Každý člověk je originální individuum a proto má i své individuální představy o světě a jeho fungování. Na straně druhé však žádný jedinec není schopen žít zcela osamoceně, nemůže se obejít bez sociální interakce – tedy bez kontaktu se světem, s lidmi. Bez sociální interakce by nebyla možná reprodukce lidstva a potažmo společnosti, tudíž je nasnadě, že existence společnosti jako sociální jednotky je pro náš úspěšný a spokojený život nezbytná. Problém se však rozevívá ve chvíli, kdy se vrátíme k počátku této úvahy. Každý člověk má individuální představy o tom, jak má svět fungovat, uznává jiné hodnoty. Aby byl tento problém ke spokojenosti vyřešen, společnost nastavuje jasná pravidla pro všechny ve formě psaných i nepsaných zákonů, hodnot. Pokud se jimi člověk řídí, pak je většinou společností přijímán bez problémů. Naše práce je však zaměřena spíše na tu druhou – nekonformní část společnosti. Lidé do ní spadající pak mohou být označováni za tzv. sociální devianty. O sociálních deviacích proto bude pojednávat tato kapitola.

3.1 Rozpoznání sociální deviace a konformity

Komenda (1999: 13–18) hovoří o tom, že k reprodukci a rozvoji člověka jsou nutné regulativní zásahy do soužití lidí. Základním regulativem je normativní řád²⁶, jehož jádrem jsou sociální normy²⁷, které prochází procesem objektivizace, která zajišťuje, že tyto sociální normy nejsou závislé na individuální vůli subjektů sociálních vztahů. K jedincově osvojení si sociálních norem je pak zapotřebí existence kontrolního mechanismu a existence sankcí.²⁸

²⁶ Tj. závazný systém sociálních norem, modelující chování člověka a zároveň stanovující očekávání tohoto chování (Komenda, 1999:14).

²⁷ Tj. obecně sdílená pravidla chování, která mají normativní význam (stanoví co „má být“) a jejich zachování je příslušným sociálním útvarem vyžadováno (Komenda, 1999: 14).

²⁸ Tj. postupy, vedoucí k posílení a potvrzení sociálních norem, přičemž motivací může být nejen trest, ale i odměna (Komenda, 1999: 15).

Hrčka (2001: 32) dělí sociální normy na zvyky, neformální normy (např. mravní) a formální normy (např. právní normy).

S příchodem moderní společnosti se však sociální realita diferencuje a jednotlivé oblasti sociálního života se stále více osamostatňují, přičemž tyto jednotlivé oblasti si vytvářejí svá vlastní pravidla. Z toho pak ve společnosti vzniká napětí a konfliktní situace. Právě v této chvíli nastupuje normativní mechanismus, aby jasně ukázal, jaké chování je vyžadováno. Jedinec se tomuto normativnímu mechanismu buď přizpůsobí (konformní jednání) nebo nepřizpůsobí (deviantní jednání).²⁹ (Komenda, 1999: 17–18)

Jedinců, které můžeme označovat za nositele určité sociální deviace, je mnoho, protože i jednotlivých forem sociálních deviací je široké spektrum. Zařadit sem můžeme klasické sociální deviace s dlouhou tradicí jako jsou: násilné trestné činy, krádeže, loupeže, delikvence či braní drog, homosexualita, duševní nemoc či sebevražednost, ale také sociální deviace spojené spíše s dnešní dobou – šikana, rasismus, sekty, delikvence, např. ve formě graffiti, závislost na internetu, televizi, práci či nakupování a pro náš výzkum významné i užívání návykových látek mladistvými.

Vyvstává zde však otázka: Kdo určuje, které chování je deviantní a které normální? Neexistují totiž žádné objektivní charakteristiky a vlastnosti, které by deviantní chování jasně od konformního odlišily.

Toto určení (identifikaci deviantního chování) provádí společnost, určitý hodnotící subjekt, ať už v podobě konkrétního člověka nebo zástupce (např. mluvčí skupiny nebo soudce). Hodnotící subjekt se při posuzování jednání orientuje podle existujících systémů hodnot (viz výše).

Jedinec, který se snaží chovat konformně, však nemá všeobecné uznání vždy jisté. Erikson (parafrázováno dle Hrčka, 2001: 33–34) vystihuje tento problém myšlenkou rozporu mezi sociálními normami. Jedná se o situaci v moderní společnosti, kdy je jedinec vázán řadou navzájem rozporných norem, jejichž dodržování je navzájem

²⁹ Ačkoliv je deviantní chování ve společnosti obecně chápáno jako škodlivé, podle Durkheima (1926: 98–107) je jeho výskyt v jistém smyslu důležitý, funkční. Deviantní jednání totiž plní funkci integrační, posiluje kohezi a solidaritu, která je v každé společnosti nutná. Jinými slovy deviantní jednání umožňuje lidem připomenout si hodnoty a normy, které jsou obecně uznávány a posiluje tak sociální integraci. Navíc deviantní jednání zabraňuje stagnaci společnosti a podílí se tak na rozvoji sociálních norem.

nemožné. Jedinec tak nemůže vyhovět všem současně a dodržováním normy jedné tak často porušuje normu druhou.³⁰

Sociální deviace byly tradičně analyzovány z pohledu absolutistického, morálního, právního, medicínského či statistického.³¹ Dnes jsou nejčastěji sociální deviace nazírány z pohledu normativního nebo reaktivního.

3.2 Základní paradigmatata sociální deviace: normativní versus reaktivní

3.2.1 Normativní paradigma

Normativní přístup k sociálním deviacím je z chronologického hlediska starší.

Hrčka (2001: 27) v souladu s normativním konceptem vysvětluje pojem sociální deviace takto: „*odchylka od sociální normy, která je uznávána většinou příslušníků dané sociální jednotky a jejíž dodržování je od všech jejích členů vyžadováno a vynucováno.*“

Normy jsou chápány jako absolutní, tedy platné pro všechny členy společnosti bez rozdílu a nezávisle na konkrétních podmínkách a situaci (Hrčka, 2001: 30). Na druhou stranu však mají normativní definice vždy relativní základ – jednání může být na určitém místě, v určitém čase, za určité situace konformní, avšak totéž jednání může být v jiném kontextu chápáno jako deviantní (Komenda, 1999: 39).

Kapr a Petrusek (in Vodáková a kol. 1991: 21) hovoří o tom, že v rámci tradičního (normativního) konceptu „[...] deviace skutečně spočívaly na neproblematičnosti „sociálního řádu“, na předpokladu „danosti“ sociálních norem, přičemž otázka, odkud se normy berou a jak vlastně fungují, nebyla prakticky vůbec kladena...“

Normativnímu konceptu sociálních deviací je vytýkána především absolutizace sociálních norem, předpoklad absolutního normativního konsensu, ignorace úlohy okolí

³⁰ Právě tento případ se často vyskytuje v deviantních skupinách a subkulturách mládeže. Deviantní skupina uznává své sociální normy, které jsou často v rozporu s oficiálními normami společnosti. Pokud chce jedinec ve skupině setrvat a být jí uznáván, pak je nucen porušovat normy běžné společnosti, čímž se vystavuje možnosti označení za sociálního devianta.

³¹ Více viz Komenda, 1999: 31–37.

při interpretaci činu a deviantního jedince v procesu sebeznačkování (Goode, parafrázováno dle Hrčka, 2001: 40), dále také podcenění role výjimek a nahodilých událostí a ignorace intenzity porušení norem a stupně její škodlivosti (Komenda, 1999: 40–41).

Představiteli normativního konceptu byli např. Durkheim, Parsons nebo Merton.

3.2.2 Reaktivní paradigma

Reaktivní přístup se v teoriích sociálních deviací objevuje přibližně od poloviny 20. století. Jak už sám název napovídá, důležitou roli zde hraje reakce. „*Novější teorie vycházejí z empiricky prověřeného faktu kulturní variability hodnocení určitých aktů jako deviantních*“ (Kapr a Petrušek, in Vodáková a kol. 1991: 21).

Sociální deviace zde tedy „*není inherentní vlastností určitého chování, ale vlastnost přisuzovaná tomuto chování okolím*“ (Hrčka, 2001: 27).

Komenda (1999: 42–43) formuluje definici prakticky shodně a dodává, že pokud čin nevyvolá odsuzující reakci, pak nemůže být považován za deviantní. Je tedy nutné, aby jednání vešlo ve známost, protože „utajená“ deviace v rámci reaktivního přístupu neexistuje. Nelze tedy dopředu jasně říci, co je považováno za deviantní.

Reaktivní přístup je kritizován především za ignoraci „utajených“ deviací, podcenění nespravedlivého nařčení (Komenda, 1999: 42–44), nezájem o příčiny deviace, nejasnost termínů a neexistenci empiricky verifikovatelných hypotéz a vytýkán je i samotný předpoklad definování výhradně na základě societárních reakcí okolí (Hrčka, 2001: 53–54).

Mezi nejznámější příznivce relativistického přístupu patří Erikson, Kitsuse nebo Schur.

Ačkoliv mohou tyto dva přístupy působit antagonisticky, ve skutečnosti jsou spíše ve vztahu komplementárním, jelikož se navzájem doplňují a akcentují různé pohledy na společný problém. Goode (parafrázováno dle Komenda, 1999: 46) navrhuje spojení obou přístupů, protože bychom obecně měli mít určitou představu o tom, co je deviantní a co ne, ale na druhou stranu existuje také bezpočet výjimek, které by měly být brány v potaz.

3.3 Přehled vybraných teorií sociální deviace

3.3.1 Historická východiska

Deviantní jednání existuje asi stejně dlouho jako lidstvo samo. Výklad deviantního jednání se tak postupně proměňoval. Po dlouhou dobu měl podobu náboženského nebo duchovního vysvětlení a byl ovlivněn vírou v determinaci světa nadpozemskými silami. První logicky zformulovaný systém idejí však přináší až 18. století – období osvícenství.

Platformu pro vědecké nazírání kriminality poskytla v 18. století tzv. klasická škola trestního práva, která zdůrazňuje svobodnou vůli člověka, lidskou racionalitu, hédonistickou interpretaci chování, lidskou morálku, politické uspořádání společnosti a existenci základních práv společných všem lidem. Jednání jedince je tak chápáno jako vůlí ovlivnitelné, tudíž za následek škodlivého chování požadují trest. Proti klasické škole pak vystupuje v polovině 19. století tzv. pozitivistická (pozitivní) škola, která odmítá existenci svobodné vůle v procesu vzniku škodlivého jednání a naopak tvrdí, že jedinec je k takovému chování předurčen. Cílem pozitivistické školy je rozpoznat příčiny, které ke škodlivému jednání vedou a snažit se na základě této znalosti deviantní jevy eliminovat. Následkem deviantního jednání pak nemá být trest, ale převýchova či důsledná detekce u nepřevychovatelných. (Komenda, 1999: 57, 65–68, 74–75)

3.3.2 Teorie sociální deviace

3.3.2.1 Biologické teorie sociální deviace

„Deviace je odchylka od biologické normy a devianti jsou osoby, u nichž lze tuto abnormalitu prokázat“ (Komenda, 1999: 79). Z této teze vycházejí biologické teorie: předpokládají totiž, že příčina deviantního chování tkví uvnitř jedince – příčinou jsou biologické defekty. Vlivům společnosti a situačním proměnným věnují velmi malou

pozornost.³² Za cíl si kladou vymežit typy osob, které mají dispozice k deviantnímu jednání. Tyto osoby mají být rozpoznatelné podle určitých anatomických nebo fyziologických rysů (Hrčka, 2001: 153).

Základ pro biologické teorie položila italská pozitivistická škola³³, která se domnívá, že zločinci se od ostatních jedinců liší fyzickými anomáliemi atavistického a degenerativního původu (představiteli byli např. C. Lambroso, E. Ferri, R. Garofalo). Italský pozitivismus se stal základem pro americkou kriminálně-antropologickou školu, podle které deviace vzniká z důvodu působení negativních činitelů prostředí na jedince, kterým se jedinec není schopen účinně bránit (A. MacDonald, E. A. Hooton). Z pozitivismu vychází i konstituční typologie E. Kretschmera, který jednotlivým tělesným typům přisuzuje určité vlastnosti včetně sklonu k deviacím. V první polovině 20. století se stávají populárními genealogické studie a výzkumy (např. výzkum rodinných stromů H. Goddarda) a od 80. let 20. století ustupují klasické biologické teorie vlivem moderní medicíny a biologie biokriminologii. (Komenda, 1999: 79–92, 108–110; Hrčka, 2001: 153–160)

Biologické teorie sociální deviace vycházejí z přesvědčení, že porucha v jedné oblasti (biologické) vede k poruše v oblasti další (sociální). Vztah biologických faktorů k výskytu sociálních deviací však nemusí být přímý a biologické faktory zpravidla působí v koincidenci s dalšími. Biologické teorie neberou v potaz interakční povahu deviace a chápou deviaci staticky (jako neměnnou ve vývoji, čase). Přesto je však nelze zcela odmítat. (Hrčka, 2001: 161–162)

3.3.2.2 Psychologické teorie sociální deviace

Psychologické teorie chápou deviaci jako následek vlastností osobnosti a zkoumají příčiny rozvoje těchto vlastností (Hrčka, 2001: 162).

Psychologické teorie se tak vyznačují určitými shodnými rysy s teoriemi biologickými.³⁴ Deviaci totiž shodně považují za úchylku, devianty za nositele jisté

³² Pokud biologické teorie zohledňují psychické a sociální faktory, pak pouze zprostředkovaně jako faktorů, které mohou způsobit rozvoj již zakódovaného deviantního jednání (Komenda, 1999: 79).

³³ Viz oddíl 3.3.1 Historická východiska

³⁴ Viz oddíl 3.3.2.1 Biologické teorie sociální deviace.

abnormality a tuto abnormalitu za základní faktor, jež deviaci vyvolává. Rozdíl mezi nimi pak můžeme spatřovat v tom, že psychologické teorie na rozdíl od biologických nepovažují za příčinu abnormality biologickou determinaci, ale příčiny hledají a nacházejí v psychice jedince a v jeho duševních pochodech.³⁵ (Komenda, 1999: 111)

Hrčka uvádí, že „*psychologické vlastnosti jsou sice lokalizovány uvnitř jedince, ale příčiny jejich vzniku a rozvoje jsou často externí [...], takže aktér není za tyto vlastnosti a za deviantní chování v plném rozsahu zodpovědný [...]*“ (Hrčka, 2001: 162).

Pro rozvoj psychologických teorií sociální deviace měla velký význam psychiatrie. V 1. polovině 20. století dominují psychologickým teoriím psychoanalytické koncepty, které deviaci chápou jako projev zablokovaných a potlačených pudových sil.³⁶ (S. Freud). Na Freudovo pojetí struktury – id, ego, superego – navazuje R. L. Jenkins, který formuluje tři základní vzory (typy) špatně uspořádané struktury psychiky individua.³⁷ O spojení psychoanalýzy s behaviorismem se pokusil J. Dollard a vyvinul tzv. teorii frustrace a agrese, která předpokládá určité vrozené instinkty, které zásadně ovlivňují vývoj jedince. Na hranici psychologie a sociologie se pak pohybuje T. W. Adorno s typologickou koncepcí autoritářské osobnosti. V polovině 20. století pak přichází J. Bowlby s teorií vazby a mateřské deprivace či J. Piaget s psychologíí morálního vývoje³⁸ A. Bandura je pak hlavním představitelem teorie sociálního učení, která přichází s názorem, že právě sociální učení je rozhodujícím faktorem pro utváření osobnosti. Ze strukturace osobnosti pak vycházejí rysová teorie a Eysenckova teorie osobnosti, která vychází z toho, že psychické vlastnosti vytvářejí určité syndromy, které mohou charakterizovat určitý počet lidí. (Hrčka, 2001: 162–174; Komenda, 1999: 115–129, 145–147)

Psychoanalytické teorie bývají kritizovány za přeceňování významu raných dětských a rodinných zkušeností, podceňování vlivů jiných sociálních skupin či tvrzení,

³⁵ Na druhou stranu však psychologické teorie uznávají vliv biologického a sociálního prostředí jako determinantu duševního vývoje člověka (Komenda, 1999: 111).

³⁶ Více viz Hrčka (2001: 162–167).

³⁷ Jedná se o typ I – „nesocializovaný agresivní“ individuum, typ II. – „socializovaný agresivní“, typ III. – „příliš plachý“ (úzkostný). Více viz např. Komenda, 1999: 116–117.

³⁸ Piaget odlišil dvě stadia morálního vývoje – heteronomní a autonomní. Více viz Komenda, 1999: 123.

že lidské chování je determinováno především pudovými impulzy³⁹. V dnešní době je také poukazováno na fakt, že povaha rodinných vztahů se od vzniku teorie v 19. století výrazně proměnila. (Hrčka, 2001: 164–166)

Hrčka uvádí, že „*psychologický (stejně jako biologický) přístup nebere v úvahu strukturální příčiny deviace, interakční a značkovací procesy ani subjektivní smysl a význam, který sami aktéři svému deviantnímu chování přikládají.*“ (Hrčka, 2001: 173)

Tyto aspekty, které biologické a psychologické teorie sociálních deviací opomíjejí, jsou hojně akcentovány v sociálních teoriích sociálních deviací, ke kterým se tak právě dostáváme.

3.3.2.3 Sociologické teorie sociální deviace

Sociologických konceptů sociálních deviací existuje celá řada.⁴⁰ Bližší nastínění však bude provedeno pouze u teorií, které považujeme za zajímavé vzhledem k následujícímu empirickému výzkumu.

3.3.2.3.1 Teorie anomie E. Durkheima

Durkheim jako autor teorie anomie vycházel z toho, že stejně jako může být nemocný člověk, může být nemocná i společnost. Toto je základem pro Durkheimovu teorii anomie, která se stala zdrojem inspirace dalších sociologů, mimo jiné i R. K. Mertona. Teorii anomie Durkheim nejdříve rozpracovává ve svém díle *Společenská dělba práce*.

³⁹ Odpůrci věří především v determinaci chování sociálními zkušenostmi, přičemž pudové impulzy je ovlivňují jen prostřednictvím sociálních interakcí (Hrčka, 2001: 165).

⁴⁰ Mezi nejznámější teorie sociálních deviací patří teorie anomie, teorie sociální dezorganizace, teorie diferenciální organizace, teorie sociální kontroly, funkcionální analýza deviace, interakcionistická analýza deviantního jednání nebo teorie konfliktu.

Zdrojem anomie je v Durkheimově pojetí označován rychlý vývoj ekonomiky, který s sebou přináší specializaci. Specializace, ať už v dělbě práce nebo v metodách různých vědních oborů podle Durkheima (2004: 298–300) vede k odcizení (vůči souvislostem mezi jevy, vůči lidem i práci) a způsobuje pokles sociální solidarity.⁴¹ S rozmachem velkopřemyslu se tyto problémy prohlubují a přináší s sebou individualizaci jedinců, jinak řečeno preferování a zaměřování jedinců na jejich osobní zájmy, které jsou upřednostňovány před zájmy celku. To mělo za následek, že „*dělba práce tedy přímo ze své povahy působila rozkladným způsobem [...]*“ (Durkheim, 2004: 301).

„*Pokud z dělby práce neplyne solidarita, je to proto, že vztahy mezi jednotlivými orgány nejsou nijak upraveny, že jsou ve stavu **anomie***“ (Durkheim, 2004: 309). K tomu dochází z toho důvodu, že kontakty a vztahy s druhým nejsou dostatečné, jednotlivé segmenty jsou si navzájem čím dál více vzdálené, absentuje zde všeobecný přehled, který je tolik potřebný k dobrému fungování celku. Svět přestává mít jasně vymezené hranice, které dříve umožňovaly adekvátní shodu, konsensus a spolupráci jednotlivých segmentů. (Durkheim, 2004: 309–311) Jinými slovy: „*[...] kolektivní povědomí slábne, [...] společné cítění již není dost silné, aby zachránilo slábnoucí přináležitost jedince ke skupině; [...] Společenské uspořádání stále více pozbývá svou transcendentní povahu, díky níž bylo kladeno na jakousi vyšší úroveň než lidské zájmy, [...]*“ (Durkheim, 2004: 319). Je tedy potřeba nastolit spravedlnost, obsazovat jednotlivé pozice v dělbě práce podle schopností jednotlivců; sociální nerovnosti by měly korespondovat s nerovnostmi přirozenými, nikoliv s třídním zařazením. O to by se měla zasloužit také intervence vlády. (Durkheim, 2004: 303, 314–319)

Na tuto práci Durkheim navazuje v díle *Sebevražda*, kde chápe anomii jako následek rozdílných důsledků dvou procesů vztahu mezi jedincem a společností, tj. mezi mírou sociální integrace jednotlivce do společnosti a mírou jeho sociální regulace, konané společností. Sebevražda jako sociální fakt může být zkoumána ve vazbě na další sociální fakta (politika, hospodářství, náboženství) (Munková, 2001: 34). Na základě spojení sebevraždy a sociálních příčin vyvozuje Durkheim čtyři typy

⁴¹ Durkheim operuje s pojmy mechanická a organická solidarita. Mechanická solidarita je typická pro tradiční společnost, vyznačuje se stabilitou, silnou sociální kontrolou, zakotveností, podřízeností vůči autoritám. Solidarita organická je naopak zprostředkovaná, je typická pro rozvíjející se průmyslovou společnost. Vyznačuje se specializací, anonymitou, individualizací, odcizením. (Durkheim, 2004)

sebevraždy – egoistickou, altruistickou, fatalistickou a anomickou. Právě anomická sebevražda plyne z toho, že „*aktivita lidí je neuspořádaná a lidé tím trpí*“ (Durkheim, 1960, citováno dle Sedláček, 1994: 142).

Pojem anomie tedy Durkheim používal jako označení narušení vazby mezi jedincem, společností a společenskými orgány, které se projevuje slabými a málo trvalými kontakty složek, které společnost tvoří. Vlivem těchto slabých kontaktů nejsou společenské skupiny schopné se domluvit na regulativních principech, které by uznávaly. Na základě toho jsou jednotlivci a vztahy mezi společenskými skupinami nedostatečně řízeny, což vyvolává disharmonii. Tyto negativní jevy souvisejí s příliš překotnými změnami, ke kterým dochází v ekonomickém a duchovním životě společnosti. (Sedláček, 1994: 143)

Durkheimova teorie anomie, absence norem, koresponduje do jisté míry i s dnešním stavem společnosti. Společnost prosazuje organickou solidaritu, která způsobuje, že sociální normy přestávají univerzálně platit, různí lidé respektují různé normy, nastává chaos ve smyslu chápání obsahu, platnosti a aplikovatelnosti sociálních norem v každodenním životě. Tento stav je pak živnou půdou pro výskyt sociálních deviací.

Pokud vztáhneme Durkheimovu teorii anomie k našemu výzkumu, pak i mládež je často zmatená ze sociálních norem, které na jednu stranu platí, ale na druhou stranu nejsou příliš dodržována a posilují tak atmosféru chaosu, nejistoty, anomie. Alkohol a další návykové látky jsou mladistvým sice podle zákona nepřístupné, ale na druhou stranu jsou jim obecně dostupné.

3.3.2.3.2 Teorie anomie R. K. Mertona

Mertonova teorie anomie navazuje na Durkheimovu koncepci. Stejně jako Durkheim chápe sociální deviaci jako produkt struktury společnosti a její kultury. Durkheim však chápe anomii jako důsledek touhy člověka po pokroku rozvoji hospodářství a dosažení bohatství, zatímco Merton považuje za příčinu anomie nesoulad mezi kulturní a sociální strukturou.

Merton (2000: 137–145) zaměřuje svou pozornost na fenomén tzv. amerického snu, tedy existenci šance na lepší život pro každého, bez ohledu na jeho původ. Merton zde nalézá následující rozpor: Sociální struktura neumožňuje splnění amerického snu

každému. Zároveň je ale úspěch a vytrvalost v cestě za ním základní kulturní hodnotou. Slovy Mertona: „[...] Američané jsou na každé straně bombardováni příkazy a poučkami, podle kterých je správné – a často jde i o povinnost člověka – udržet si cíl navzdory opakovaným nezdarům a frustracím“ (Merton, 2000: 141). Problém, který Merton svou teorií anomie řeší, tkví tedy v nesouladu mezi základním kulturním cílem společnosti, kterým je úspěch, a institucionálně povolenými prostředky. V rámci výše zmíněného rozporu je tak jedinec nucen hledat jiné způsoby dosažení úspěchu, tedy způsoby, které nejsou v souladu s institucionalizovanými prostředky dosahování cílů předepsaných kulturou.

Merton na základě toho rozlišuje pět typů individuální adaptace na tuto situaci. Konformita jako jediná z nich není chápána jako forma sociální deviace. Další čtyři z těchto typů chápe jako formy sociální deviace, jsou to demoralizující řešení, která způsobují anomii. Typologii způsobů individuální adaptace zpodobňuje následující tabulka č. 1⁴²:

⁴² Vysvětlení: *Konformita* vůči kulturním cílům i institucionalizovaným prostředkům zároveň je typická pro společnost stabilní, je zárukou stability společnosti. Další čtyři typy individuální adaptace jsou Mertonem již považovány za deviantní. Prvním z nich je *inovace*, která zastupuje situaci, kdy jedinec přijme kulturní cíl, aniž by zároveň interiorizoval institucionálně povolené cesty k jeho uskutečnění. Ačkoliv tento typ porušuje normy a přispívá tak ke vzniku anomie, nepovažuje Merton inovace za jednoznačně dysfunkční. Inovace totiž pomáhá společenské změně a vývoji. *Ritualismus* je potom pravým opakem inovace, protože odmítá nebo snižuje kulturní cíle za současného lpění na dodržování institucionálně povolených způsobů dosahování úspěchu, které jsou těmito jedinci považovány za cíl samy o sobě. Zdrojem typických představitelů kategorie ritualismu je nižší střední třída. Za deviantní na tomto přístupu shledává Merton rezignaci na aktivitu a postup na společenském žebříčku. *Únik* je nejméně častý způsob adaptace, resp. maladaptace; vyznačuje se odmítnutím kulturních cílů a způsobů jejich dosažení zároveň. Typický je pro jedince, kteří žijí na okraji společnosti, kteří se k tomuto způsobu adaptace uchýlili poté, co selhal jimi dříve preferovaný typ adaptace – konformismus. *Rebelie* počítá s odcizením člověka vůči panujícím cílům a normám a se snahou o přehodnocení norem, nastolení nové sociální kultury. Merton se zmiňuje také o tom, že způsob adaptace není u jednotlivců daný jednou provždy, ale může být obměňován v průběhu života. (Merton, 2000: 145–173)

Tabulka 1: Mertonova typologie způsobů individuální adaptace

Způsoby adaptace	Kulturní cíle	Institucionalizované prostředky
I. Konformita	+	+
II. Inovace	+	-
III. Ritualismus	-	+
IV. Únik	-	-
V. Rebelie	±	±

(zdroj tabulky: Merton, 2000: 146)

Mertonovu teorii anomie můžeme aplikovat i na naši dnešní společnost, která vysoce hodnotí aktivní jedince, kteří se snaží dosáhnout vysokých osobních i společenských cílů. Aby však mohl jedinec vyniknout a dosáhnout velkého úspěchu, musí existovat další jedinci, kteří mu tento post nedobrovolně uvolní, ačkoliv usilují o totéž.

Také mládež ctí specifické hodnoty, kulturní cíle, přičemž předpokládá konformitu ostatních s těmito svými cíly. Jedinci, kterým se nedaří prosadit se v rámci konformity, mohou hledat způsob sebeprosazení pomocí Mertonových čtyř typů individuální adaptace, zejména pak v rámci úniku nebo rebelie.

I následující teorií se vracíme k problému, jehož příčinou je opět jako v případě Mertonovy teorie anomie nerovnoměrná možnost dosahování kulturně preferovaných cílů.

3.3.2.3.3 Subkulturní teorie sociální deviace

Komenda uvádí, že subkulturní teorie „vychází z představy, že deviace je výsledkem konformity s normami a hodnotami těch skupin, jichž jsou individua členy“ (Komenda, 1999: 163).

Tato teorie se orientuje především na delikvenci. Munková o autorech subkulturní teorie říká, že „delikvenci [...] chápali nikoli jako problém, ale jako **způsob řešení problému**“ (Munková, 2001: 48).

Obě výše zmíněná tvrzení shrnuje Hrčka: „*Subkulturní teorie chápou deviantní [...] chování jako způsob řešení kulturně podmíněných adaptačních problémů určitých jedinců a skupin*“ (Hrčka, 2001: 195).

Příslušníci subkultur se od ostatních členů většinou neodlišují jazykově nebo stylem oblékání. Rozdíl tkví v rozdílných pravidlech a hodnotách konformní a subkulturní skupiny. (Komenda, 1999: 163) Současně si však členové subkultur udržují určité vazby i ke konvenčnímu sociálnímu prostředí (Hrčka, 2001: 196).

Největší význam pro tento koncept měl A. Cohen a jeho publikace *Delikventní chlapani* z roku 1955. Jde o modifikaci Mertonovy teorie.⁴³

Podle Cohena (1994: 201–202) jsou delikventní skupiny produktem konfliktu mezi dominantní střední třídou (je určující pro normy a hodnoty) a nižší třídou, která je poté většinovou společností označována za delikventní. Delikventní gang se podle něho vyznačuje potěšením ze své odlišnosti, kterou považuje za ctnost. To se projevuje i v záškoláctví nebo ve špatném chování ve škole. „*Učitelka a její pravidla nejsou pouze něco obtížného, čemu je třeba se vyhnout. Jsou opovrhovány.*⁴⁴ *Je to prvek aktivní zlomyslnosti a zášti, opovržení a výsměchu, výzvy a vzdoru [...].*“ (Cohen, 1994: 202)

Delikventní gangy se tedy vyznačují mimo jiné také negativismem. Jejich subkultura není jen pouhým souborem pravidel a stylem života, který nekoresponduje s normami většinové společnosti. Jedná se o určité vymezení se proti nim. (Cohen, 1994: 202) „*Delikventní subkultura bere svoje normy z širší kultury, ale obrací je vzhůru nohama. Chování delikventů je správné vzhledem k normám jejich subkultury, přesněji, protože je to špatné vůči normám širší kultury.*“ (Cohen, 1994: 202)

Mezi další vlastnosti členů delikventního gangu Cohen (1994: 201–204) řadí tendenci k neutilitárnímu, nahodilému jednání, všestrannost v delikventním chování, udržování výrazné skupinové autonomie nebo krátkodobý hédonismus. Krátkodobý hédonismus Cohen charakterizuje jako „*malý zájem o dlouhodobé cíle, o plánování aktivit a času nebo o aktivity zahrnující znalosti a dovednosti získané pouze cvikem, přemýšlením a studiem*“ (Cohen, 1994: 203). Tento pojem dále popisuje jako bezcílne a bezmyšlenkovité postávání v rozích ulice, „klábosení“, čekání na nějaký samovolný obrat situace. K tomu se váže i jejich impulzivní reakce na podněty k činnostem, které

⁴³ Viz oddíl 3.3.2.3.2 Teorie anomie R. K. Mertona

⁴⁴ Kurziva v originále.

mohou přinést vzrušení. Z toho potažmo může plynout jejich delikventní chování. Nemyslí příliš na budoucnost, jsou netrpěliví, nemají rádi organizovanou a zvnějšku kontrolovanou činnost. Tento krátkodobý hédonismus není však typický pouze pro delikventní skupiny samotné, ale také pro celou sociální třídu, ze které delikventi pocházejí. (Cohen, 1994: 203)

Ve věci skupinové autonomie Cohen dále připouští, že „*může být namítnuto, že odolnost členů gangu vůči autoritám domova nemusí být výsledkem jejich členství v gangu, ale toto členství v gangu, naopak, je výsledkem neefektivního rodinného vedení, selhání rodičovské autority a nepřátelství dětí vůči rodičům*“ (Cohen, 1994: 203). Hlavní úlohu v zapojení se do delikventního gangu má tedy selhání rodiny.

Cohenova teorie přímo naznačuje problém, který je aktuální i dnes. Jedinci, pocházející z nižší sociální vrstvy, se mohou ve školním prostředí, ale i mimo něj, dostávat do konfliktu s představiteli střední a vyšší třídy. Jejich obranným mechanismem může být vytvoření vlastní subkultury s vlastními pravidly. Tyto skupiny jsou poté většinovou společností chápány jako problémové, což může vést subkultury k ještě většímu odporu a nekonformitě vůči většině, potažmo k vyššímu výskytu deviantního chování těchto jedinců.

3.3.2.3.4 Etiketizační teorie

Etiketizační⁴⁵ teorie se od předchozích uvedených teorií liší nahrazením normativního přístupu přístupem reaktivním.⁴⁶ Navazuje na symbolický interakcionismus⁴⁷, proslavený zejména G. H. Meadem.

⁴⁵ Jinak také teorie značkování, labelling.

⁴⁶ Viz oddíl 3.2.2 – Reaktivní paradigma

⁴⁷ Symbolický interakcionismus čerpá z přesvědčení, že lidská identita je vytvářena v rámci interakce jedince s ostatními členy společnosti. Podstatou sociálního jednání je schopnost člověka užívat jazyk a zacházet s jeho symbolickými významy. Jednání lidí závisí na subjektivních významech, které jedinec přisuzuje sobě a svému okolí. V rámci interakce předjímá jedinec, jak protistrana hodlá jednat. Způsob jednání jedince je do jisté míry ovlivněn tím, jak se jedinec domnívá, že je o něm smýšleno protistranou. Člověk se stává osobností tím, že přejímá postoje ostatních, ve kterých se vidí jako v zrcadle. V dětství jsou významnými druhými, kteří jsou zdrojem jedincova přejímání, rodiče, vrstevníci nebo učitelé. Dospělý jedinec je pak schopen přestat vázat své jednání na reakci někoho konkrétního. Lidské jednání

Lidské jednání, včetně deviantního, je produktem interakce. Význam a vlastnosti lidského jednání nejsou známy předem, ale lze je odhalit teprve při interpretaci, posouzení, hodnocení. Z tohoto pohledu je etiketizační teorie aplikací symbolického interakcionismu na deviantní jevy. (Komenda, 1999: 206) Na vznik etiketizační teorie měly podstatný vliv také práce F. Tannenbauma, E. Lemerta nebo H. Beckera.

Základní otázkou etiketizační teorie již není „Proč to dělají?“, ale „Jak a proč dochází k vynesení rozsudků nad devianty? Jak jsou deviance rozpoznávány? Co takové označení způsobuje? Proč je určité chování v různých obdobích a v různých společnostech chápáno odlišně? Proč je za stejné jednání jeden trestán a druhý ne?“ (Komenda, 1999: 204)

Petrusek uvádí, že deviance „*není [...] prostým porušením normy, ale zhodnocením určitého konkrétního chování jako deviantního, odchylného, nenormálního [...] určitou částí veřejnosti*“ (Petrusek, in Vodáková a kol. 1991: 87). Právě zmíněné hodnocení hraje tu klíčovou roli. Zmíněný fakt podněcuje existenci uvedených otázek a zároveň předesílá i jejich odpověď.

Jinými slovy tato teorie rozlišuje příslušné chování a sociální reakci okolí na ně. Tyto dvě entity jsou na sobě závislé jen do určité míry, protože sociální reakce může být ovlivněna i jinými faktory než jen povahou určitého aktu nebo chování.⁴⁸

Teoretiků labellingu je mnoho, a proto není možné je zde (stejně jako u předchozích teorií) všechny obsáhnout. Uvedeme proto pouze první pokus o formulaci teorie sociální deviance, budované na relativistickém přístupu – Lemertovu teorii primární a sekundární deviance.

3.3.2.3.4.1 Teorie primární a sekundární deviance

Lemertova teorie pracuje s pojmy primární a sekundární deviance. Primární deviací je chápán deviantní akt nebo projev⁴⁹, ke kterému dochází z různých příčin, které však

tedy vychází spíše ze subjektivních definic situace a sdílených významů než z podmínek prostředí, ve kterém jedinec žije. (Munková, 2001: 67–68)

⁴⁸ Becker (parafrázováno dle Hřčka, 2001: 41–44) na základě toho rozlišil čtyři typy chování – konformní, skrytě deviantní, falešně označované nebo zjevně deviantní.

nejsou etiketizační teorií hlouběji zkoumány. Jedná se o akty, které jsou ve společnosti do jisté míry běžné, jsou krátkodobé, epizodické a na deviantní kariéru nemají valný vliv. Rozvoj deviantní kariéry je zde chápán jako důsledek sociální reakce okolí. Právě označení jedince za devianta je příčinou pro vznik sekundární deviace. Ta je upevněním deviantního jednání, které můžeme chápat jako obranu, útok nebo adaptaci na označení. (Hrčka, 2001: 72)

Jedinec, který tedy původně neměl v úmyslu rozvíjet deviantní kariéru, je k tomu „donucen“, přiměn reakcemi okolí na primární deviantní akt, stigmatizací, proti které se neumí nebo nemá sílu a chuť se bránit. Jak doplňují Kapr a Petrušek: „*Sekundární deviace je tedy vlastně „zdvojenou“ reakcí: je reakcí aktéra na reakci veřejnosti na jeho primární deviaci, která se může stabilizovat, stereotypizovat a přejít až k akceptaci deviantní role*“ (Kapr, Petrušek, in Vodáková 1991: 24).

Ne každá primární deviace je ale trestána nebo odsuzována. Stejný čin může být rozdílně hodnocen na základě identity osoby, která se ho dopustila. Lemert (parafrázováno dle Komenda, 1999: 207) připouští, že například jedinec, pocházející z „dobré“ rodiny, spíše nebude za primární deviantní čin stigmatizován, zatímco u jedince ze sociálně slabší rodiny je stigmatizace pravděpodobnější. Další nerovností je fakt, že různé společnosti reagují na tytéž akty různě⁵⁰ (Komenda, 1999: 207).

Teorie primární a sekundární deviace je snadno aplikovatelná i na dnešní mládež, která v rámci dospívání přichází do styku a experimentuje například s některými návykovými látkami. Pokud toto experimentování trvá delší dobu, může přejít jeho jednání z roviny primární deviace do roviny deviace sekundární.

⁴⁹ Např. pití alkoholu jako reakce na ztrátu blízkého člověka.

⁵⁰ Například v české společnosti je mnohoženství nepřipustné, zatímco v islámských zemích je podporované.

4 SOCIÁLNĚ DEVIANTNÍ JEDNÁNÍ VE VOLNÉM ČASE MLÁDEŽE

Výše uvedené teorie sociálních deviací jsou vytvářeny na základě konkrétních sociálních deviací, vyskytujících se ve společnosti. Pojem sociální deviace jsme již osvětlili.⁵¹

Nyní se zaměříme na sociální deviace, vyskytující se v praxi. Jejich repertoár je značně široký a rozrůzněný a o jednotlivých typech jsme se již krátce zmínili výše.⁵² Pro potřeby naší práce není potřebné zmiňovat se o velkém počtu forem sociálních deviací. Budeme se věnovat tedy pouze těm, které mají význam pro náš empirický výzkum.

Z hlediska mládeže se jako palčivé sociální deviace současné doby jeví mimo jiné i užívání návykových látek dětmi a mládeží. Skutečností je, že již u žáků na základních školách se běžně setkáváme s různě bohatými zkušenostmi s alkoholem, tabákem či marihuanou. Z tohoto faktu vychází i zaměření našeho empirického výzkumu, který si z problémů volného času vybírá právě toto užívání návykových látek. Užívání návykových látek je trvalý a závažný problém, kterému je potřeba věnovat pozornost a soustavně zdokonalovat prevenci těchto deviantních jevů.

Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti uskutečnilo v roce 2003 rozsáhlý průzkum na středních školách, učilištích a příslušných ročnících gymnáziích. Výzkum byl součástí celoevropského průzkumu a byla z něj pořízena publikace *Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách* (dále jen ESPAD). Výzkum, který vedl L. Csémy a kol., se částečně zaměřoval konkrétně na šestnáctileté studenty, kteří jsou věkově blízko respondentům v našem empirickém výzkumu. Proto vycházíme z této studie při formulování hypotéz pro naše dotazníkové šetření.

⁵¹ Viz oddíl 1.3 Deviantní chování

⁵² Viz oddíl 3.1 Rozpoznání sociální deviace a konformity

4.1 Alkoholismus

Alkohol je chemická látka, která snadným způsobem proniká k různým tělesným orgánům, včetně mozku. Obsah alkoholu v alkoholických nápojích se obvykle pohybuje mezi 2 % - 40 %. Jako droga je často podceňován, jelikož má ve společnosti dlouhou tradici. Společnost alkohol akceptuje a běžně užívá. Člověk, který konzumaci alkoholu odmítá, je často terčem pozornosti a neadekvátních reakcí. (Mühlpachr, 2008: 81)

Konzumaci alkoholu, a to často i nadměrnou, dnes běžně zaznamenáváme už u mládeže, navštěvující základní školu. Často je jeho konzumace v očích dospívajících spojena s jakýmsi pocitem dospělosti. Závěry výzkumu ESPAD podle očekávání zaznamenaly, že procento abstinentů ve věkové kategorii 16 let je minimální, zatímco tři pětiny šestnáctiletých jsou pravidelnými konzumenty alkoholu. Chlapci vykazují vyšší frekvenci konzumace alkoholu než dívky, nadměrnou dávku alkoholu třikrát a častěji za poslední měsíc zkonsumovalo 18 % dotázaných, z toho 23 % chlapců a 13 % dívek. Opakovanou opilost, třikrát a vícekrát za poslední měsíc, uvedlo 13 % dotázaných, z toho 17 % chlapců, 10 % dívek. Tolerance k příležitostnému pití alkoholu je mezi šestnáctiletými studenty široce zakotvená, pravidelnou konzumaci alkoholu ale odsuzuje necelá polovina, 44 %. (Csémy a kol., 2006: 18–20, 24–25)

Obecně známé jsou negativní dopady na vývoj dospívajícího jedince v případě konzumace alkoholu. Toto však není jediné riziko. Další výzkum (NLAES, 2008) také poukazuje na souvislost mezi brzkým počátkem konzumace alkoholu a pozdějším užíváním dalších nelegálních drog. Pití alkoholu ve čtrnáctém nebo dřívějším roce života je zde dokonce považováno za nejdůležitější předpovědní faktor pozdějšího užívání jiných drog a vytváření závislostí na drogách.

4.2 Tabakismus

Tabák je rovněž návyková látka, droga, jejíž účinky se neprojevují tak rychle jako u alkoholu, ale vzhledem k rozšířenosti kouření jsou výrazné. Tabákový kouř obsahuje řadu škodlivin jako dehet, kysličník uhelnatý, formaldehyd, arsenid, kyanid ad. Za

návykovou látku v tabákových výrobcích je často považován pouze nikotin. (Mühlpachr, 2008: 87)

Kouření cigaret je podobně jako v případě konzumace alkoholu dětmi často považováno za důkaz jejich dospělosti. V současnosti obecně vládne nekuřácký trend, proto se podíl kuřáků ve vyspělých zemích neustále snižuje. Procento mladistvých kuřáků se také nepatrně snižuje (Csémy a kol., 2006: 29), ale přesto je stále podíl mladých kuřáků v naší společnosti alarmující.

V České republice umírá na následky kouření 63 lidí každý den. V naší populaci kouří 40 % žen a 60 % mužů. Ve věku mezi 15. a 18. rokem života kouří necelých 40–50 %. Před 18. rokem věku začíná kouřit 80 – 90 % kuřáků. (Mühlpachr, 2008: 87)

Další fakta přináší výzkum ESPAD: Čtyři pětiny šestnáctiletých cigaretu již ochutnaly. Rozdíly v pohlaví přitom nejsou patrné. Pouze jednorázový experiment s cigaretou uvádí 16 % dotázaných, zatímco 38 % šestnáctiletých kouřilo cigarety více než čtyřicetkrát za život. Mezi chlapci je 29 % denních kuřáků, dívek čtvrtina. Více kuřáků je mezi dětmi z neúplných nebo restrukturalizovaných rodin. Mezi ekonomickou situací rodiny a kouřením nebyl zjištěn žádný vztah. Zajímavou informací také je, že třetina kuřáků začala kouřit již ve věku 11 let. Také bylo zjištěno, že čím dříve jedinec začne kouřit cigarety, tím je pozdější silné kuřáctví pravděpodobnější. Co se týče tolerance samotných respondentů ke kouření cigaret, příležitostné kouření cigaret je mezi šestnáctiletou mládeží široce tolerováno, ale pravidelné denní kuřáctví je odsuzováno 42 % dotázaných. (Csémy a kol., 2006: 17–18, 24–25)

Kouření má svůj podíl na nemocech, které je možno rozdělit do tří skupin: jedná se o kardiovaskulární choroby, nádory a chronická plicní onemocnění. Je prokazatelné, že kouření poškozuje zdraví jedince a zkracuje jeho život. Čím se však zásadně liší od užívání alkoholu, je fakt, že také negativně působí na zdraví nekuřáků, kteří se pohybují v prostředí, kde se kouří.

4.3 Užívání marihuany

Marihuanou je nazýváno sušené květenství a horní lístky ze samičí rostliny konopí. Podíl aktivních látek v marihuaně vypěstované v tuzemsku se pohybuje asi kolem 2–8

%). Marihuana vyprodukovaná v zahraničí pak obsahuje 6–14 % aktivních látek, speciálně upravená pak až 18 % aktivních látek (i více). Počet uživatelů marihuany v České republice není přesně zjistitelný. Podle výzkumu ČSÚ bylo v roce 2000 v České republice 150 tisíc uživatelů marihuany. Realističtější odhad však počítá s počtem uživatelům okolo 250–350 tisíci dlouhodobých pravidelných uživatelů. V polovině 90. let 20. století docházelo mezi středoškoláky k výraznému nárůstu počtu uživatelů. V současné době se spíše než nárůst předpokládá stagnace počtu uživatelů. (Miovský, 2003: 175–176)

Dotazníkové šetření ESPAD potvrdilo, že marihuana patří v České republice mezi nejrozšířenější nelegální drogy, zkušenost s marihuanou má 44 % šestnáctiletých. Důvodem je zřejmě nejsnazší dostupnost v rámci nelegálních drog. V užívání marihuany vedou chlapci, marihuanu jich alespoň jednou užilo 48 %, dívek 40 %. Užití pětkrát a častěji za dosavadní život bylo zaznamenáno u 23 % šestnáctiletých, kteří již přímou zkušenost s marihuanou mají. K první zkušenosti s marihuanou dochází nejčastěji mezi 14.–16. rokem věku, a to nejčastěji v partě vrstevníků. Výrazná konformita s vrstevnickou skupinou, obavy z vyřazení z kolektivu, často doprovází první zkušenosti s touto návykovou látkou. Nejčastějším důvodem experimentu s nelegální drogou obecně je zvědavost, a to v 70 % případů. Tolerance šestnáctiletých k uživatelům marihuany je nižší než v případě předchozích návykových látek. Dvě pětiny odsuzují i jednorázové vyzkoušení marihuany nebo příležitostné užívání a pravidelné užívání odsuzuje 70 % dotázaných. (Csémy a kol., 2006: 20–22, 24–25)

Marihuana byla dříve považována za průchozí látku k tvrdým drogám. V dnešní době je tento názor spíše na ústupu, přičemž do této souvislosti s tvrdými drogami je dáván například alkohol.⁵³

4.4 Specifika působení návykových látek na organismus dospívajícího člověka

Působení návykových látek na dětské a dospívající organismy má svá nezanedbatelná a výrazná specifika, která jsou i jedním z důvodů, proč je nutné se touto

⁵³ Viz oddíl 4.1 Alkoholismus

problematikou zabývat a snažit se výskyt co možná nejvíce omezovat. Nešpor (2000: 54) upozorňuje mimo jiné na to, že:

- 1) závislost na návykových látkách se vytváří podstatně rychleji (oproti dospělým, u kterých trvá vytvoření návyku až několik let, u dětí je závislosti možné dosáhnout již během několika měsíců),
- 2) nižší tolerance, menší zkušenost a sklon k riskování s sebou nese i vyšší riziko těžkých otrav,
- 3) závislost na návykových látkách či jejich masivní zneužívání způsobuje zřetelné zaostávání v psychosociálním vývoji (v oblasti vzdělávání, citového vyžívání, sebekontroly či sociálních dovedností).

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5 VÝCHODISKA VÝZKUMU

5.1 Nastínění problematiky

Výzkumy u nás i v ostatních zemích se shodují na tom, že mezi mládeží je ve volném čase na předních místech zájem o sport, sociální interakce s vrstevníky, kultura a zábava zprostředkovaná masovými komunikačními médii.

Nejčastějšími požadavky na volný čas jsou pobavení se, odreagování nebo naučení se něčemu novému. Tyto požadavky jsou kromě aktivního vyžití naplňovány také pasivními formami. Právě pasivní trávení volného času významně souvisí s deviantním chováním mládeže (tj. chování, které společnost vnímá jako nežádoucí či znepokojivé).

Z důvodu existence tohoto sociálního problému je náš empirický výzkum zaměřen na problémy volného času mládeže.

Paleta úskalí, která se před mládeží a jejím volným časem rozprostírá a které musí čelit, je barvitá a různorodá. Není tedy možné problémy volného času zkoumat komplexně v rámci jednoho výzkumu. Náš výzkum je zaměřen na deviantní chování mládeže, konkrétně se zabývá problematikou užívání vybraných návykových látek. Za předmět našeho výzkumu jsme zvolili následující tři návykové látky: alkohol, cigarety, marihuanu. S těmito návykovými látkami se mládež školou povinná setkává snad nejčastěji. Někteří jedinci s nimi mají navzdory poměrně svému nízkému věku bohaté zkušenosti, a proto je podle našeho názoru důležité tuto problematiku zkoumat a snažit se odhalovat vztahy mezi deviantním chováním a vlivy, které na něj působí, které jej formují.

Úkolem našeho výzkumu tedy není jen postihnout výskyt užívání těchto návykových látek mezi současnou mládeží. Realizace sociálně deviantního chování je úzce provázaná s životním stylem, s volným časem a okolními vlivy prostředí, ve kterém daný jedinec žije.

Naším cílem je tedy především pokusit se vysledovat souvislosti a vztahy mezi deviantním chováním mládeže a dalšími proměnnými. Mezi tyto proměnné patří

aktivní či pasivní trávení volného času, přístup k volnému času, rodinné zázemí, hodnoty nejbližších vrstevníků, finanční situace rodiny, tendence k následování vzorů. Výzkum se také snaží dobrat důvodů k prvnímu užití návykové látky, zjistit, zda-li se liší výskyt deviantního chování mezi pohlavími nebo mezi jedinci žijícími na venkově nebo ve městě či zda-li se jednotlivé formy zkoumaného deviantního jednání u jednotlivců vyskytují současně.

5.2 Z podkladů pro hypotézy

Dříve než uvedeme výčet hypotéz, chtěli bychom se zmínit o jejich podkladech. Jednotlivé hypotézy vznikly na základě obecného úzu či zmínek některých autorů k daným problematikám. Některé z nich zde proto uvádíme:

Současný stav trávení volného času mládeže charakterizuje ústup zájmových aktivit, které pořádá škola či jiné školské zařízení, které jsou bezplatné či za symbolický poplatek. Naopak se zvyšuje podíl zájmových činností, které se vyznačují finanční náročností. „*Současná síť zájmových aktivit podchycuje ty děti a mladistvé, jejichž rodiče jsou schopni plnit finanční požadavky spojení s pěstováním zájmové činnosti* [...]“ (Mühlpachr, 2008: 21).

Stejně jako v kapitole 2.2, kde jsme pojednávali o faktorech, působících na volný čas jedince, přičemž za hlavní faktory jsme považovali vliv rodiny a vrstevnické skupiny, i na sociálně deviantní chování u mladistvých tyto dva faktory výrazně působí. Důvodem této shody je jistě i výrazná provázanost volného času a sociálně deviantního jednání, které může být náplní volného času. Kroftová a Matoušek upozorňují dokonce na to, že hlavním prostředkem hledání své podstaty je „*vrstevnická skupina, jež se na prahu dospělosti stane nejvýznamnější referenční skupinou, zastíňující svým vlivem všechny ostatní skupiny, včetně původní rodiny*“ (Kroftová, Matoušek, 1998: 83). Nároky na konformitu jsou mezi vrstevníky výraznější než v jiných skupinách, zahrnují jak způsob vyjadřování, úpravy zevnějšku, tak i postoje k různým tématům. Pro účely našeho výzkumu jsou důležité zejména postoje k návykovým látkám.

Mühlpachr (2008: 19–20) poukazuje na problém nedostatku času rodičů na systematickou kontrolu a výchovu svých dětí. Vliv přisuzuje zejména pracovní přetíženosti a následné únavě a nechuti řešit problémy svých dětí důsledně. Nezbyvá

tak čas na přemýšlení o dětech a jejich problémech. „*Uspěchanost vede rodiče k tendenci soustředit se na řešení a nápravu vzniklého, ale je opomíjeno hledání příčin*“ (Mühlpachr, 2008: 19–20). Tato situace může mít pak vliv na zvýšený výskyt sociálně deviantního chování mládeže.

Na některé typické kombinace návykových problémů, na jejich vzájemné posílení poukazuje Nešpor (2000: 49). Uvádí například, že závislost na alkoholu souvisí se závislostí na tabáku či závislost na alkoholu a tabáku souvisí se závislostí na jiných návykových látkách.

Csémy a kol. (2006: 26) v rámci výzkumu ESPAD ověřili, že velký vliv na vytváření postojů k návykovým látkám mají vrstevníci a rodinné prostředí. Nelegální drogy pravidelně užívají především jedinci, kteří se výrazně častěji pohybují ve společnosti vrstevníků, kteří stejnou drogu užívají taktéž.

K podílu dětských kuřáků Mühlpachr (2008: 88) uvádí, že mezi dívkami je zřetelně méně nekuřáček než u chlapců.

5.3 Cíl výzkumu

Zmapovat míru a strukturu deviantního chování mládeže, přičemž na základě výzkumného šetření analyzovat základní souvislosti a vztahy mezi výskytem sociálních deviací na jedné straně a způsobem trávení volného času, okolními vlivy a vzory, působícími na jedince na straně druhé.

5.4 Základní výzkumná otázka

Nakolik souvisí deviantní chování mládeže se způsobem trávení volného času, okolními vlivy a vzory, působícími na jedince a jaká je jeho míra a struktura deviantního chování mládeže?

5.5 Hypotézy

1. *Čím je trávení volného času mládeže aktivnější, tím nižší je výskyt deviantního chování.*
2. *Čím menší důležitost přikládá mládež volnému času, tím větší je výskyt deviantního chování.*
3. *Čím horší je rodinná finanční situace, tím je volný čas mládeže méně aktivní.*
4. *Čím horší je rodinná finanční situace, tím se více vyskytuje deviantní chování.*
5. *Čím lépe mládež hodnotí své rodinné zázemí (ve smyslu důvěry a porozumění), tím méně se vyskytuje deviantní chování.*
6. *Čím více vzorů deviantního chování (rodina, vrstevníci) se vyskytuje v okolí jedince, tím častěji se deviantní chování vyskytuje u jedince samotného.*
7. *Nejčastějším důvodem prvního výskytu deviantního chování je zvědavost/potřeba vyzkoušet.*
8. *Výskyt deviantního chování u mládeže žijící na vesnici je nižší než u mládeže žijící ve městě.*
9. *Výskyt deviantního chování mládeže je vyšší u chlapců oproti dívkám.*

6 METODIKA DOTAZNÍKOVÉHO ŠETŘENÍ

Realizace našeho výzkumu sestávala z následujících kroků a úkolů:

6.1 Volba metody práce

Vzhledem k tomu, že naše práce se zabývá tématem do jisté míry již probádaným (nejedná se o zcela nové skutečnosti nebo dosud nezkoumané jevy), rozhodli jsme se pro účely naší práce využít kvantitativní paradigma a jako metodu práce jsme zvolili dotazníkové šetření.

Dotazníkový kvantitativní výzkum nám umožňuje získat hromadná data od většího počtu respondentů, na základě kterých můžeme testovat hypotézy, vyvozené z teoretických podkladů a deduktivním způsobem tak vyvozovat určitá zobecnění.

6.2 Formulace cíle práce a pracovních hypotéz

Na základě seznámení se s existující literaturou ke zkoumanému tématu jsme vyvodili cíl práce, základní výzkumnou otázku a celkem devět pracovních hypotéz.⁵⁴

6.3 Operacionalizace a vytvoření standardizovaného dotazníku

Na základě formulovaných hypotéz jsme vytvořili standardizovaný dotazník. Na počátek dotazníku byla umístěna stručná instrukce k vyplnění.

Identifikační otázky byly zařazeny na začátek a na konec dotazníku. Meritorní otázky byly rozděleny do tří tématických částí.

První část otázek byla zaměřena na volný čas jedince, druhá část na jeho vztah k rodičům a vrstevníkům, třetí část pak zkoumala vybrané formy deviantního chování, přičemž bylo využito také filtračních otázek.

⁵⁴ Viz. oddíl 5.5 Hypotézy

Do koncové části dotazníku byly umístěny otázky kontrolní.

Převážná většina otázek byly otázky uzavřené nebo polootevřené.

6.4 Výběr a zajištění výběrového souboru respondentů

Respondenti, resp. základní školy, které se do dotazníkového šetření zapojily, byly vybrány na základě prostého náhodného výběru z celkového soupisu základních škol v Českých Budějovicích a blízkém okolí.

Vylosováno bylo celkem pět základních škol, přičemž do výzkumu bylo celkem zapojeno osm devátých tříd. Ve třech školách byly zapojeny dvě deváté třídy a ve dvou školách pouze jedna, protože v rámci ročníku jich škola více neměla.

Respondenty našeho výzkumu se stali žákyně a žáci ZŠ L. Š. Kuby v Českých Budějovicích (dvě třídy), ZŠ Máj I. v Českých Budějovicích (dvě třídy), ZŠ Dobrá Voda u Českých Budějovic (jedna třída), ZŠ Nerudova v Českých Budějovicích (dvě třídy) a ZŠ J. Š. Baara v Českých Budějovicích (jedna třída).⁵⁵

6.5 Sběr dat

Sběr dat jsme prováděli osobně na jednotlivých základních školách při hodinách Občanské výchovy. Na všech pěti školách jsme jej realizovali na přelomu února a března 2010.

Ve všech třídách jsme zadali stejné instrukce, zdůraznili anonymitu výzkumu, rozdali stejné dotazníky s příloženou obálkou. V zalepené obálce respondenti odevzdávali vyplněné dotazníky přímo zadávajícímu. Doba, potřebná k vyplnění, se pohybovala v rozmezí 15–20 minut.

⁵⁵ Poznámka k reprezentativitě: Jsme si vědomi toho, že výběrový soubor respondentů o počtu 172 není dostatečně velký, abychom mohli výsledky našeho zkoumání považovat za zcela reprezentativní. Nicméně z důvodu omezených časových, finančních a personálních podmínek jsme přistoupili k práci s ne zcela reprezentativním vzorkem respondentů. Naše závěry je tudíž nutné chápat jako ne zcela zobecnitelné.

Dotazníkového šetření se zúčastnilo celkem 172 žákyň a žáků. Návratnost dotazníků byla vzhledem k zadávání ve specifickém prostředí školní třídy při vyučovací hodině stoprocentní.

6.6 Zadávání, čištění a nahrávání dat

Data z vyplněných dotazníků byla zadána do programu Microsoft Excel 2003, znovu pečlivě zkontrolována podle údajů v dotaznících a poté převedena do programu SPSS 13.0 for Windows, Trial Version, ze kterého byly poté získány přehledné podklady pro třídění I. a II. stupně, pro ověřování hypotéz, analýzu a interpretaci zjištění.

6.7 Analýza dat, testování hypotéz, interpretace výsledků

Výsledky výzkumu jsou dále reflektovány v sedmé kapitole, přičemž první část této kapitoly je věnována tzv. třídění I. stupně, tj. rozdělení jednotlivých proměnných z hlediska četnosti volených možností odpovědí a druhá část kapitoly tzv. třídění II. stupně, tj. analýza vztahu mezi dvěma proměnnými a výslednému testování výše uvedených hypotéz. Pro testování hypotéz jsme užívali tzv. koeficientu kontingence (míra těsnosti vztahu), resp. tzv. adjustovaných residuí (míra statisticky významné odchylky).

7 ANALÝZA A INTERPRETACE DAT, OVĚŘOVÁNÍ HYPOTÉZ

7.1 Analýza a interpretace dat - třídění I. stupně

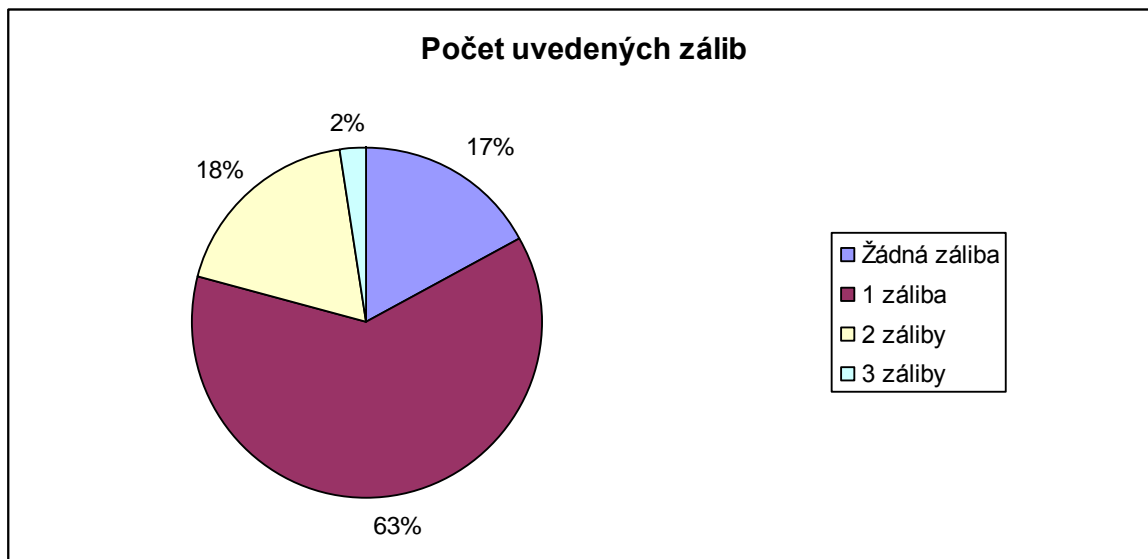
Výzkumu se zúčastnilo 172 respondentů – 75 dívek (44 %) a 97 chlapců (56 %), přičemž 28 % respondentů bylo ve věku 14 let, 67 % ve věku 15 let a 5 % již dosáhlo 16 let.

Dotazníkové otázky a odpovědi na ně byly primárně určeny pro testování hypotéz. Jejich výsledky jsme však využili také pro třídění prvního stupně a interpretaci zajímavých zjištění, nezávislých na hypotézách.

Do první části dotazníku byly umístěny otázky, týkající se volného času.

Na otázku *Máš nějakou zálibu (koníčka), které věnuješ velkou část svého volného času?* převážná většina respondentů odpověděla možností *ano*. Dvě třetiny dotázaných uvedly jednu zálibu, jedna pětina dotázaných zmínila dvě záliby a 2 % respondentů uvedla 3 různé záliby. Počet deklarovaných zálib ilustruje graf č. 1.

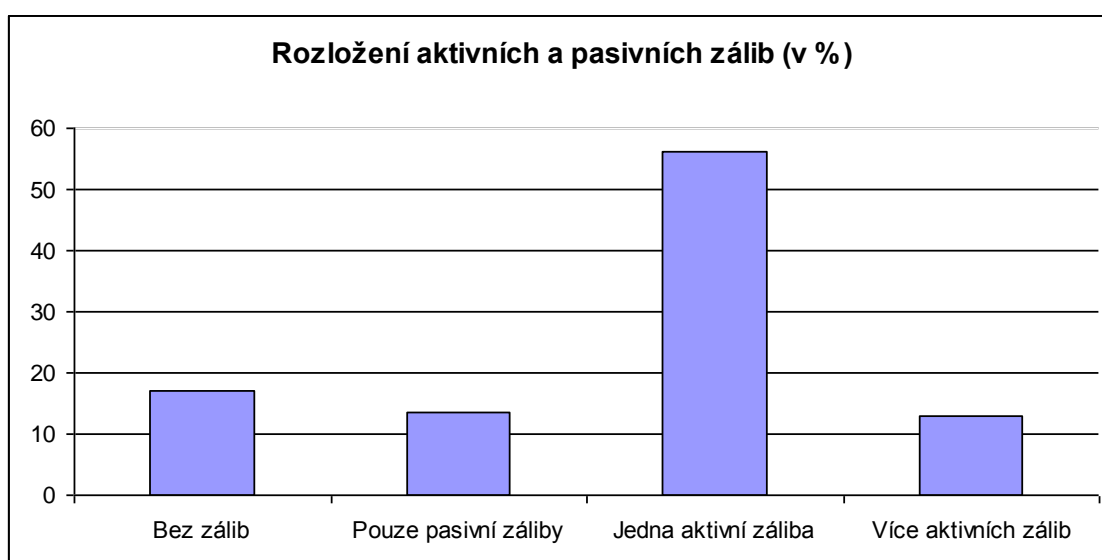
Graf 1

Záliby, deklarované respondenty, byly pro potřeby naší interpretace vymezeny jako pasivní a aktivní.⁵⁶ Z tohoto vymezení zálib jsme poté došli ke zjištění, že více než dvě třetiny respondentů uvádí aktivní záliby a pouze necelá třetina uvedla záliby spíše pasivního ražení nebo neuvedla žádnou zálibu.

Vymezili jsme také rozložení respondentů bez zálib, s pouze pasivními zálibami, s jednou aktivní zálibou a s více aktivními zálibami. Nejvíce respondentů bylo zařazeno do kategorie s jednou aktivní zálibou. Rozložení zálib zpodobňuje graf č. 2.

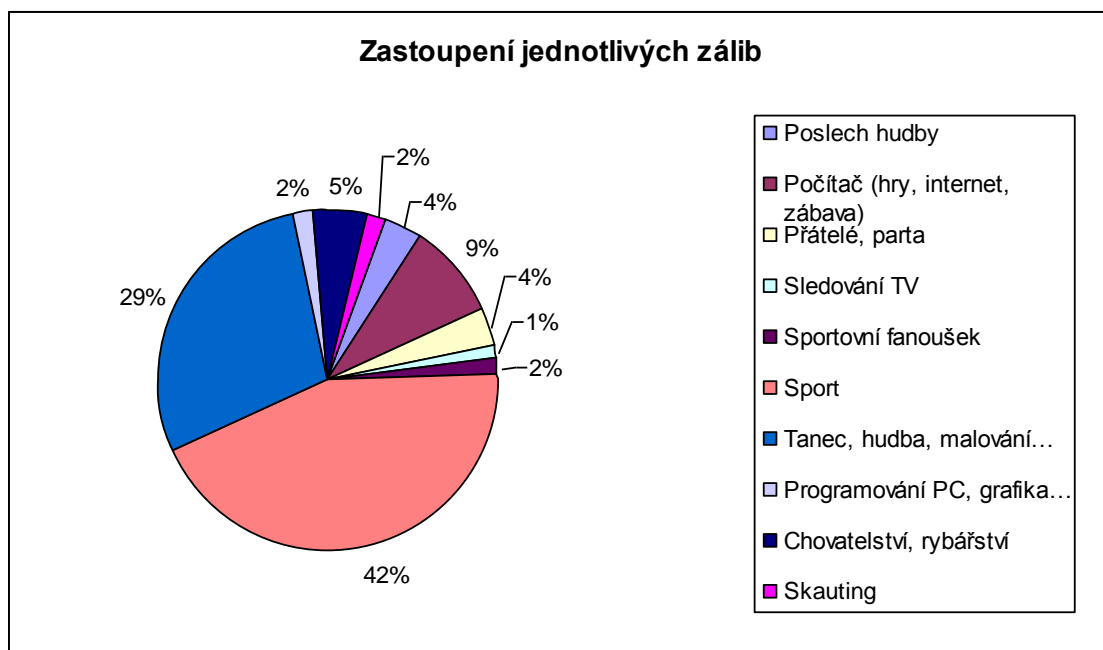
Graf 2

Nejčastěji deklarovanou zálibou bylo aktivní sportování, které uvedly dvě pětiny respondentů. Významný podíl mezi zálibami měly také volnočasové aktivity spojené s tancem, hudbou nebo výtvarnou činností. Tuto kategorii naplnila necelá třetina respondentů. Třetí nejvýznamnější kategorií se staly činnosti spojené se spíše pasivním užíváním počítače: byly uváděny záliby jako: hry na počítači, internetová zábava či vyhledávání. Zastoupení jednotlivých zálib zpodobňuje graf č. 3.

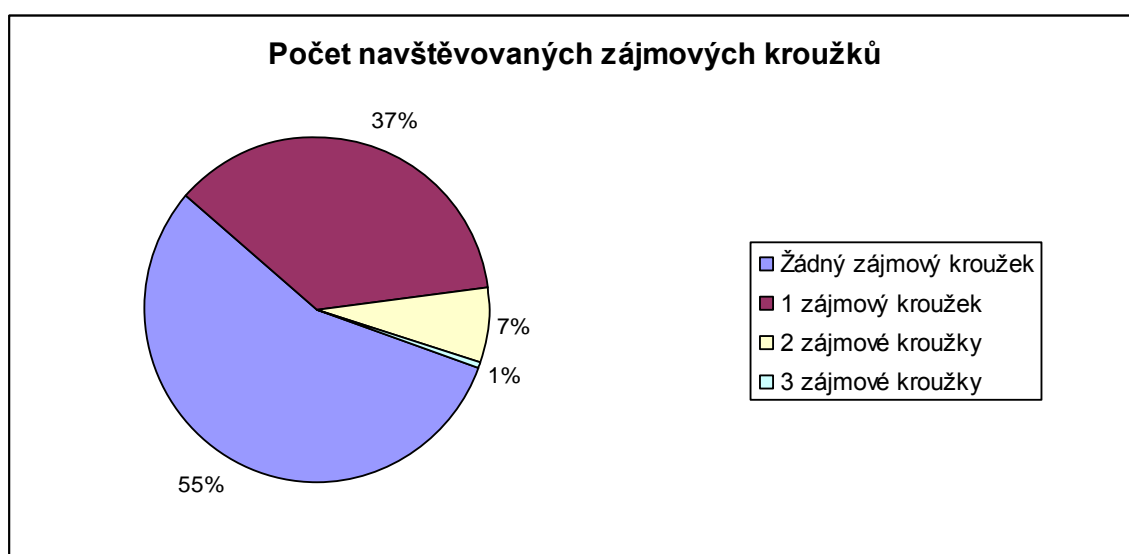
⁵⁶ Za pasivní záliby byly považovány činnosti jako poslech hudby, počítačové aktivity jako hraní her nebo prohlížení internetu, zábava s přáteli typu návštěva diskoték nebo kaváren, sledování televize nebo sportovních utkání. Mezi aktivní záliby jsme řadili aktivní sport, četbu, tanec, zpěv, hru na hudební nástroj, výtvarnou činnost, fotografování, programování na PC, péče o zvířata, rybaření, včelaření a skauting.

Graf 3

V souvislosti se zálibami byla v dotazníku zahrnuta také otázka *Navštěvuješ nějaký zájmový kroužek nebo zájmový klub?* Pravidelnou návštěvu určité zájmové organizace uvedlo 44 % dotázaných. Někteří z nich uvedli 2 nebo 3 zájmové kroužky. 55 % respondentů naopak žádný zájmový kroužek nenavštěvuje. Počet navštěvovaných zájmových kroužků ilustruje graf č. 4.

Graf 4

V případě kladné odpovědi na předchozí otázku měli respondenti uvést o jaký kroužek či klub se jedná. Zaměření zájmového kroužku většinou korespondovalo se zálibou uvedenou v předchozí otázce. Nejčastěji, v polovině případů, se vyskytovaly různé zájmové kroužky sportovního zaměření. Následovaly zájmové kroužky uměleckého charakteru, které navštěvují dvě pětiny respondentů. 6 % dotázaných uvedlo skautský oddíl.

Respondentům byla v dotazníku dále položena otázka *Jak často se ve volném čase věnuješ následujícím činnostem?*. Následoval výčet deseti vybraných volnočasových aktivit, přičemž úkolem respondenta bylo vybrat časové vymezení, které odpovídá tomu, jak často dotázaný tráví volný čas touto aktivitou.

Podotázka na hraní počítačových her měla stejně jako následující podotázky 5 variant odpovědi.⁵⁷ Využití variant odpovědí bylo víceméně rovnoměrné, všechny byly využity zhruba pětinou respondentů, přičemž nejčastěji (ve více než čtvrtině odpovědí) se objevovala odpověď *Téměř denně*. Objemem výskytu ji následovala varianta *Každý den*. Z rozložení odpovědí vyplývá, že polovina dotázaných hraje počítačové hry denně nebo téměř denně. Na druhé straně asi pětina respondentů nehraje počítačové hry vůbec nebo jen výjimečně.

Na podotázku, týkající se trávení volného času na internetu, výrazná většina respondentů (83 %) odpovídala možnostmi *Téměř denně* nebo *Každý den*. Pouhá 3 % dotázaných téměř internet nevyužívají a jen 2 % dotázaných využije internet párkrát v měsíci. Z odpovědí je tedy patrná velká oblíbenost a časté využívání internetu mezi mládeží. Využívání internetu je tedy častější počítačovou aktivitou než hraní počítačových her a celkově nejvíce provozovanou volnočasovou aktivitou mládeže z dotazníkem nabízených činností.

Podotázka, která se tázala na aktivní sportování respondentů, byla nejčastěji zodpovězena možnostmi *Aspoň 1 x týdně* nebo *Téměř denně* (jednu z těchto dvou variant odpovědí zvolilo 67 % respondentů). Obliba aktivního sportování ve volném čase je tedy výrazná. Pouze 11 % dotázaných nesportuje nikdy nebo výjimečně.

⁵⁷ Varianty odpovědí: Nikdy nebo výjimečně; 1x či 2x za měsíc; Aspoň 1x týdně; Téměř denně; Každý den.

Četba knih ve volném čase se ze zkoumaných volnočasových aktivit stala jednou z nejméně oblíbených činností. Polovina dotázaných ve volném čase nečte knihy nikdy nebo jen výjimečně. Naopak často, tedy denně nebo téměř denně, čte knihy pouze 14 % dotázaných.

Zábavě s přáteli (v podotázce uvedeny příklady aktivit jako návštěva diskotéky nebo kavárny) věnují dvě třetiny mládeže svůj volný čas jednou týdně nebo několikrát měsíčně. Variantu odpovědi *Téměř denně* či *Každý den* naopak zvolila čtvrtina dotázaných. Z odpovědí respondentů plyne, že zábava s přáteli typu „diskotéka“ nebo „návštěva kavárny“ patří mezi oblíbené a realizované aktivity ve volném čase, ale spíše jen několikrát do měsíce.

Kategorie, zahrnující zpěv, hru na hudební nástroj nebo malování, zaznamenala nízký výskyt ve volném čase mládeže. Nadpoloviční většina dotázaných se těmito činnostmi ve volném čase nezabývá nikdy nebo výjimečně. Naopak denně nebo téměř denně tráví takto svůj volný čas necelá pětina respondentů.

Sledování sportovních utkání také nepatřilo mezi příliš oblíbené volnočasové aktivity. Svědčí o tom pouhá necelá desetina dotázaných, kteří této činnosti věnují svůj volný čas každý den nebo téměř každý den. Naopak téměř polovina uvedla, že nesleduje sportovní utkání nikdy nebo výjimečně. Podobný, byť o něco menší podíl respondentů, uvedl odpověď *1x – 2x za měsíc*. Vzhledem k podotázce, týkající se aktivního sportování můžeme konstatovat, že mládež dává přednost aktivnímu zapojení se do sportovních aktivit před pasivním sledováním sportovních utkání.

Poslech hudby se stal po brouzdání po internetu druhou nejčastěji se vyskytující volnočasovou aktivitou (v rámci vybraných činností). Denně poslouchá hudbu více než třetina dotázaných, téměř denně více než pětina respondentů. Pouhá 2 % dotázaných uvedly, že hudbu neposlouchá nikdy nebo výjimečně.

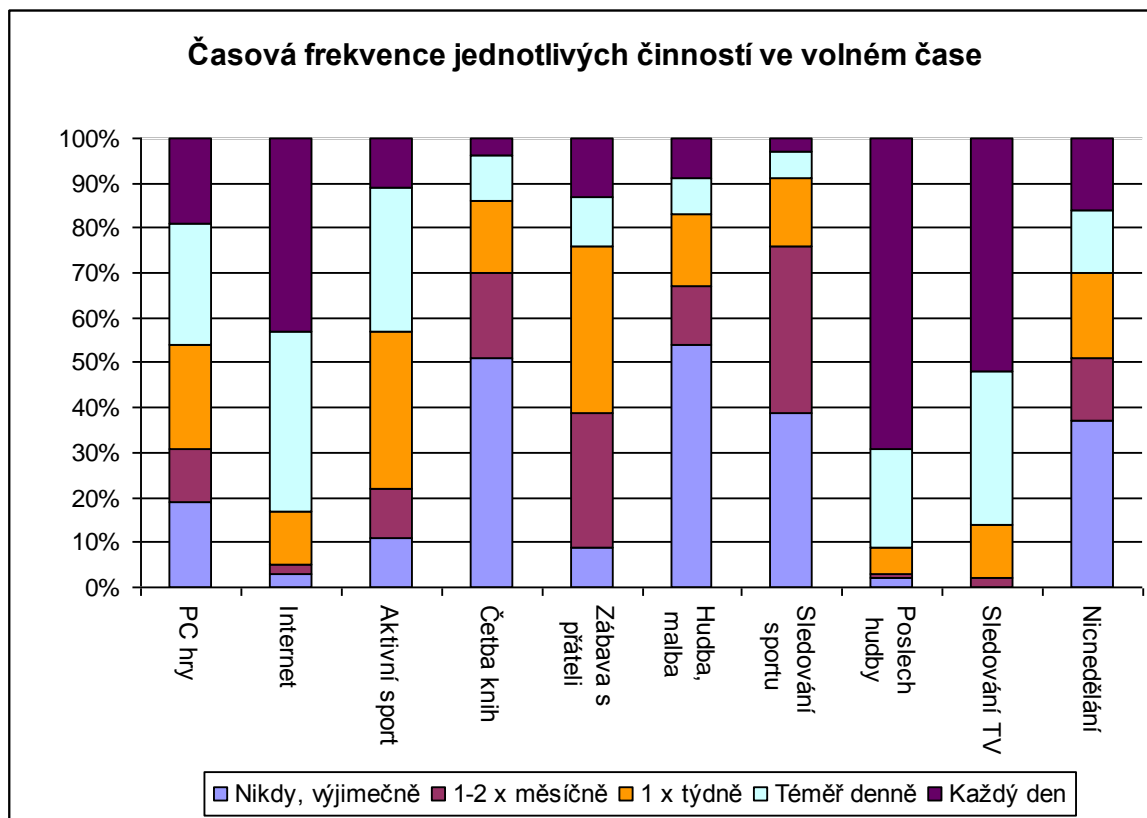
Více než polovina respondentů uvádí, že do svého volného času zařazuje sledování televize každý den. Třetina dotázaných zvolila variantu odpovědi *Téměř denně*. Zajímavým, byť ne překvapivým zjištěním je, že varianta odpovědi *Nikdy nebo výjimečně* nebyla v této kategorii zvolena žádným respondentem. Zjištěné výsledky dokazují, že sledování televize je téměř každodenní součástí většiny mládeže (jistě i celé společnosti) a že jednotlivec, který nesleduje televizi je výjimkou.

Kategorie nicnedělání zaznamenala celkem vyrovnané pokrytí na obou pólech variant odpovědí. Třetina respondentů uvedla, že nicnedělání neprovozuje nikdy nebo

výjimečně. Necelá třetina naopak tráví volný čas nicneděláním denně nebo téměř denně. Aspoň jedenkrát týdně tráví takto volný čas necelá pětina dotázaných.

Frekvence výše zmíněných deseti volnočasových aktivit zpodobňuje graf č. 5.

Graf 5

Další otázka *Existuje něco, co ti brání trávit volný čas podle svého?* se snažila zachytit případné důvody, které respondentům brání trávit volný čas podle svých přání. Ve více než dvou pětinach případů respondenti odpovídali, že nemají povědomost o překážkách, které by stáli v cestě jejich volnému času. Třetina dotázaných odpověděla variantou odpovědi *Rodiče*. V menší míře se pak vyskytovaly také varianty *Nedostatek peněz*, *Škola – nutnost se učit*, *Nedostatečný výběr kroužků* a *Zdravotní stav*.

Následovalo několik otázek, kterými jsme se pokoušeli zjistit, nakolik respondenti uvažují nad svým volným časem a jak s ním nakládají. Bylo jim předloženo několik tvrzení a jejich úkolem bylo vyjádřit se k těmto tvrzením pomocí nabízené škály odpovědí.

S tvrzením *Mít volný čas je pro mě velmi důležité.* souhlasí téměř všichni respondenti. Pouhá 2 % respondentů zvolila možnost *Spíše nesouhlasím.* Varianta odpovědi *Rozhodně nesouhlasím* v rámci této otázky využita nebyla vůbec. Je tedy patrné, že respondenti o svém volném čase uvažují jako o důležité součásti každodenního života.

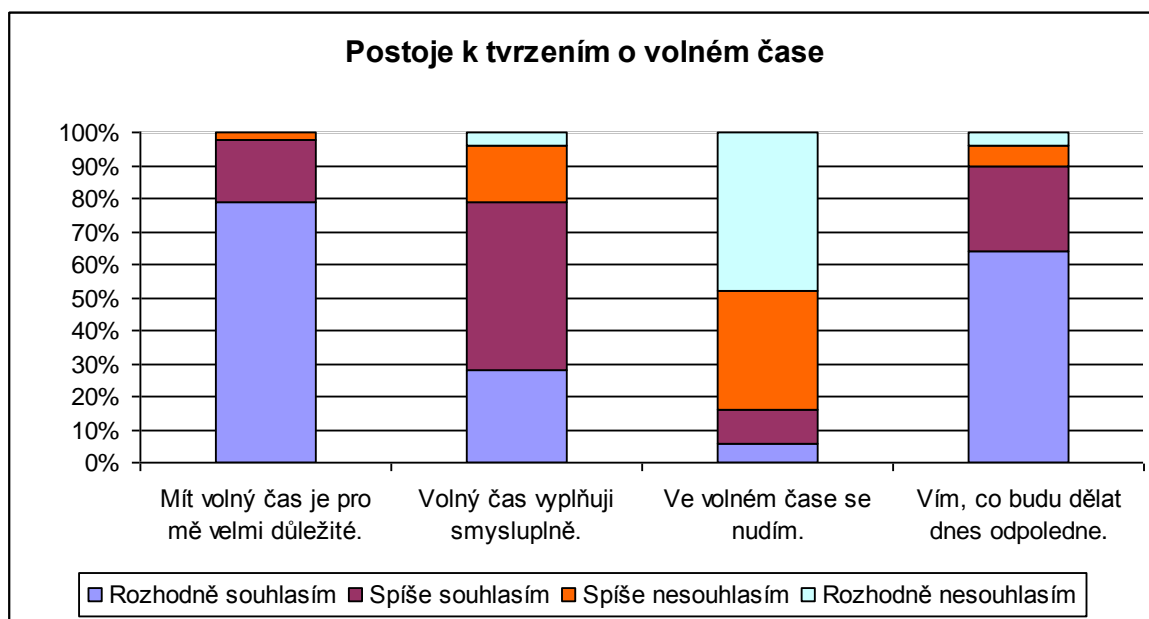
K tvrzení *Volný čas vyplňuji smysluplně.* se souhlasně vyjádřily dvě třetiny respondentů. S tvrzením na druhé straně nesouhlasila jedna pětina dotázaných. Z uvedených odpovědí můžeme vyvodit, že většina mládeže se svým volným časem nakládá s rozmyslem, zatímco pouhá pětina si je vědoma toho, že by svůj volný čas mohla realizovat smysluplněji, možná i s aktivnějším přístupem.

Tvrzení *Ve volném čase se nudím.* zaznamenalo nízkou míru souhlasných reakcí respondentů. Pouze šestina dotázaných reagovala možnostmi odpovědi *Rozhodně souhlasím* nebo *Spíše souhlasím.* Naopak více než třetina respondentů s tímto tvrzením spíše nesouhlasila a téměř polovina rozhodně nesouhlasí. Nudu ve volném čase tedy valná většina dotázaných nepocítuje.

Přítomnost krátkodobého plánování volného času, které by dokreslovalo celkový způsob nakládání s volným časem, se snažilo zkoumat tvrzení *Vím, co budu dělat dnes odpoledne.* Více než 90 % dotázaných se klonilo k souhlasným odpovědím a pouze desetina respondentů neměla o svém strávení odpoledne jasnou představu.

Z výše zmíněných souhlasných či nesouhlasných reakcí na tvrzení vyplývá, že respondenti ve velké většině případů považují svůj volný čas za důležitý, snaží se nenechávat svůj volný čas napospas náhodným vlivům a že nudu ve svém volném čase většinou nepocítují. Postoje k výše zmíněným tvrzením o volném čase zpodobňuje graf č. 6

Graf 6

Pomocí tvrzení jsme se pokusili získat informace o míře ovlivnitelnosti mládeže svými vrstevníky.

S prvním tvrzením *Pro člověka je důležité, jak ho jeho kamarádi hodnotí (co si o něm myslí)*, souhlasilo více než 85 % dotázaných. Naopak jen šestina dotázaných se přiklonila k nesouhlasnému postoji. Dá se tedy konstatovat, že pro převážnou většinu dotázaných je mínění vrstevníků velmi podstatné.

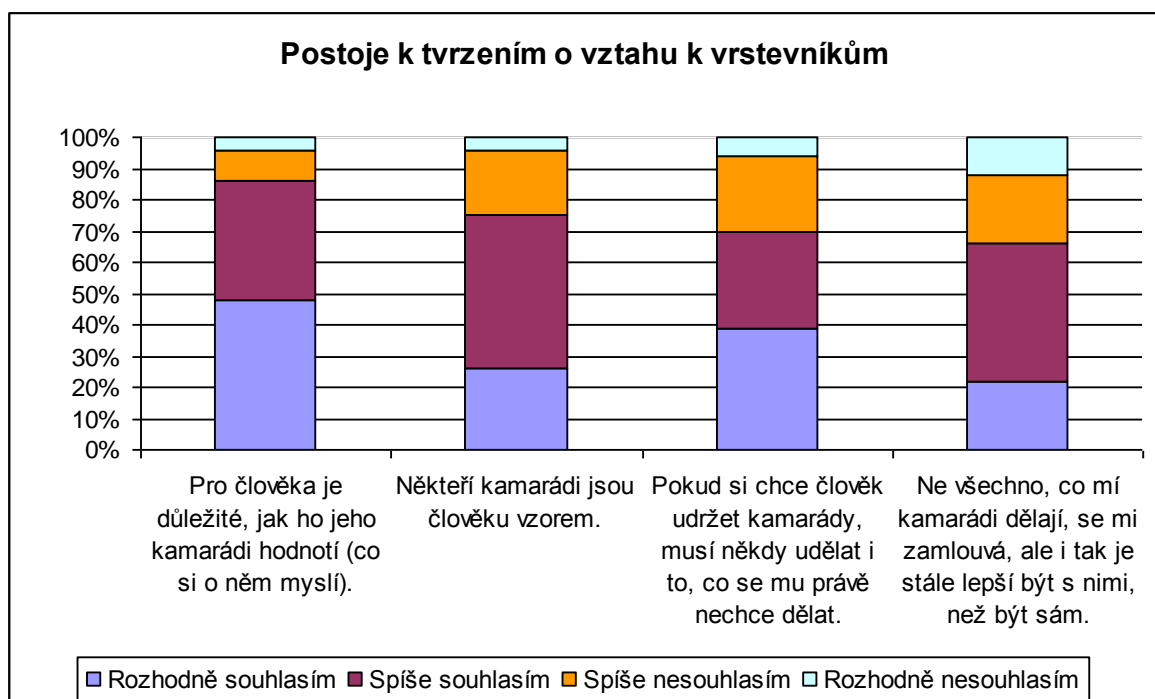
O něco méně souhlasných reakcí zaznamenalo druhé tvrzení *Někteří kamarádi jsou člověku vzorem*. Tři čtvrtiny respondentů se přiklonily k souhlasu s tímto tvrzením, přičemž převažovala odpověď *Spíše souhlasím*. S tvrzením spíše nesouhlasila pětina dotázaných a vůbec nesouhlasila 4 % respondentů. Z rozložení názorů lze vyčíst, že mládež hledá ve svých vrstevnících vzory poměrně často, ale ve zhruba čtvrtinové menšině se vyskytují také jedinci, kteří vzory ve vrstevnících nevidí nebo to odmítají.

Více než dvě třetiny dotázaných se souhlasně vyjádřily k třetímu tvrzení *Pokud si chce člověk udržet kamarády, musí někdy udělat i to, co se mu právě nechce dělat*. Čtvrtina respondentů s tvrzením spíše nesouhlasila a pouhých 6 % se vyjádřilo zcela nesouhlasně. Z výše uvedeného plyne, že mládež je poměrně výramně ochotná přizpůsobit se vrstevníkům kvůli udržení přátelství navzdory odlišnému postoji k určitým skutečnostem.

Podobné, byť osobnější čtvrté tvrzení *Ne všechno, co mí kamarádi dělají, se mi zamlouvá, ale i tak je stále lepší být s nimi, než být sám.*, podpořilo svou souhlasnou odpovědí méně respondentů než předchozí tvrzení. Ačkoliv je souhlasných odpovědí jen o 4 % méně než v případě předchozího tvrzení, snižuje se objem odpovědi *Rozhodně souhlasím* ve prospěch varianty *Spíše souhlasím*. Počet nesouhlasných odpovědí je také obdobný jako u předchozího tvrzení, přičemž narůstá. Poměr odpovědí *Spíše nesouhlasím* a *Rozhodně nesouhlasím* se mění ve prospěch krajně nesouhlasného postoje. Odlišné výsledky u dvou předchozích tvrzení můžeme zdůvodnit tím, že první tvrzení je obecnější, působí volněji a odpovědi jsou proto chápány méně závazně než u dalšího tvrzení, které je konkrétnější, vztahuje se přímo k respondentovi a může na něj tak působit závazněji.

Mládeži tedy velmi záleží na mínění vrstevníků, často ve vrstevnících hledají či nacházejí své vzory a že se mládež vyznačuje poměrně velkou ochotou přizpůsobit se vrstevníkům pro zachování přátelství. Postoje k tvrzením o vztahu k vrstevníkům ilustruje graf č. 7.

Graf 7

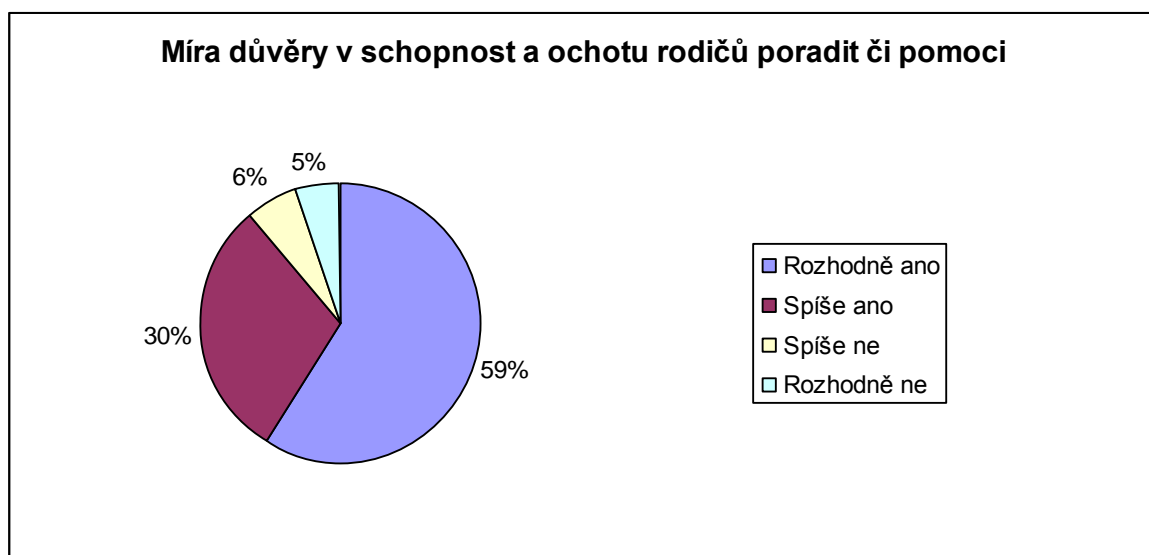

Další otázky se týkaly vztahu s rodiči.

Na otázku *Zajímají se rodiče o to, co děláš ve volném čase?* odpovědělo kladně 87 % dotázaných, negativně 13 %.

Vztah s rodiči se snažila zkoumat mimo jiné i otázka *Máš pocit, že tě rodiče vyslechnou a proberou s tebou tvé problémy, když je o to požádáš?* Opět byla použita škála odpovědí jako u předchozích tvrzení. Možností *Rozhodně souhlasím* odpověděly tři pětiny dotázaných, spíše souhlasila třetina dotázaných a nesouhlasně se vyjádřila desetina respondentů. Z uvedených odpovědí můžeme usuzovat na to, že mládež svým rodičům převážně důvěřuje a je si jista tím, že se na ně může v případě potřeby obrátit o pomoc či radu. Na druhé straně každý desátý se necítí být rodiči podporován. Rozložení míry důvěry v schopnost a ochotu rodičů poradit a pomoci ilustruje graf č. 8.

Graf 8

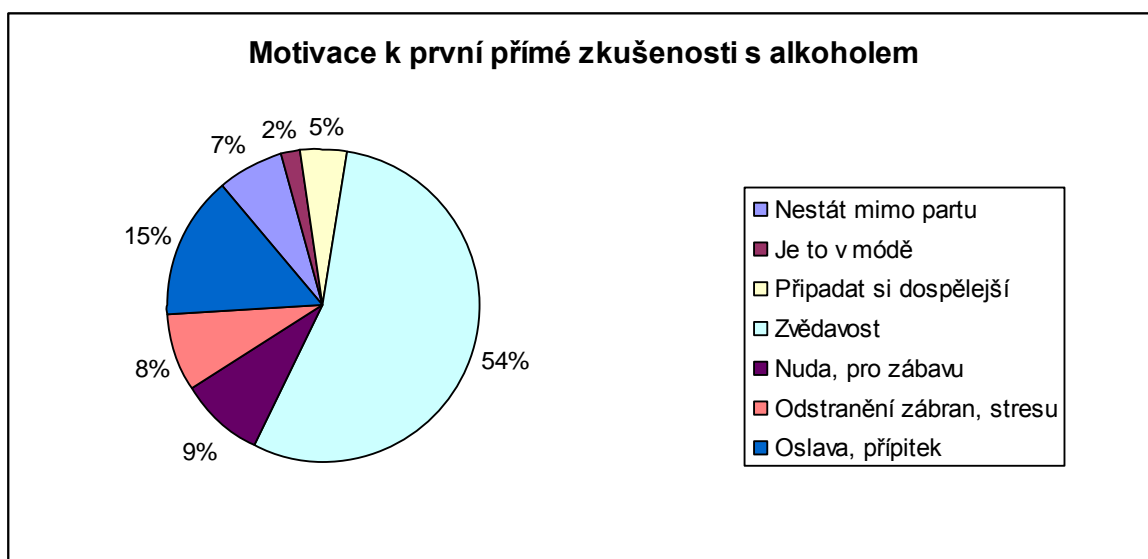
Druhá polovina dotazníku obsahovala otázky, týkající se deviantního chování mládeže – užívání vybraných návykových látek.

Nejdříve byly kladeny otázky, vztahující se k požívání alkoholických nápojů. Na filtrační otázku *Pil/a jsi někdy alkohol?* drtivá většina respondentů (97 %) odpověděla, že již má s alkoholem přímou zkušenost. To je zřejmě dáno vysokou tolerancí společnosti k příležitostnému ochutnání alkoholického nápoje v dětském věku.

Další otázka *Z jakého důvodu jsi POPRVÉ pil/a alkohol?* zkoumala motivaci k prvnímu požití alkoholického nápoje. Více než polovina respondentů uvedla jako

svou motivaci zvědavost. Druhým nejčastějším důvodem k prvnímu přímému kontaktu s alkoholickým nápojem byla oslava (příp. přípitek) s přáteli nebo s rodinou. V menší míře se pak objevovaly důvody jako snaha zbavit se stresu nebo zábran, vyhnout se nudě a bavit se, držet krok s partou, připadat si dospělejší nebo pocit, že pít alkohol je populární. Deklarované motivace k první přímé zkušenosti s alkoholem zpodobňuje graf č. 9.

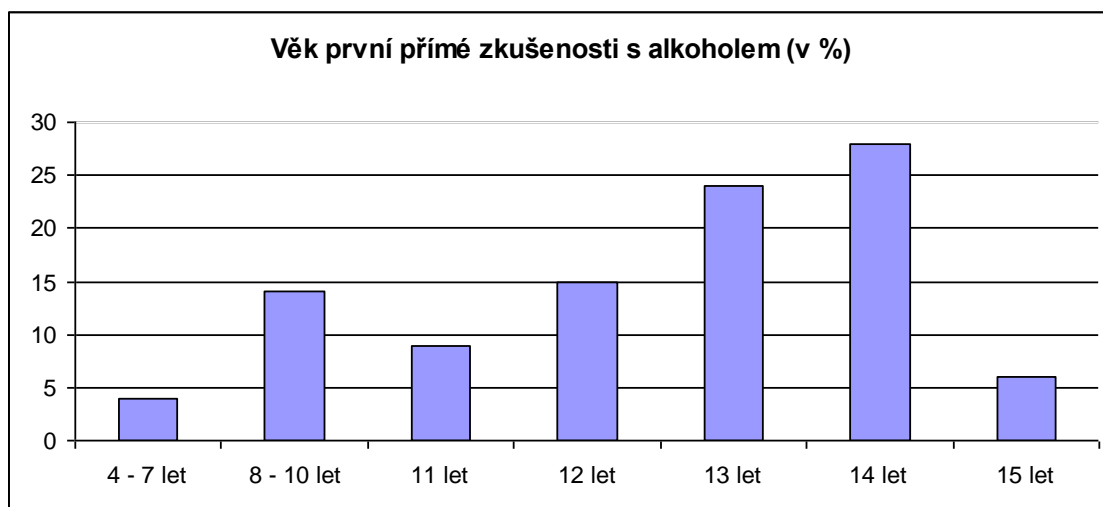
Graf 9

Otázka *Kolik ti tehdy bylo let?* byla otázkou otevřenou, tudíž každý respondent doplnil číslici, označující věk prvního setkání s alkoholickým nápojem. Nejnižší uvedený věk byl 4 roky a nejvyšší 15 let. V předškolním věku (do 7 let) se s alkoholem setkala 4 % dotázaných, v prvních deseti letech života pětina respondentů. Čtvrtina respondentů okusila alkoholický nápoj poprvé ve věku 11 nebo 12 let. Další čtvrtina dotázaných pak ve 13 letech a více než čtvrtina respondentů ve 14 letech. V 15 letech již pouhých 6 % dotázaných. Můžeme tedy konstatovat, že do věku 10 let se s alkoholem setká každý pátý jedinec. Od 11 let do 14 let pozvolna dochází k největšímu nárůstu prvního přímého kontaktu s alkoholickým nápojem, který kulminuje ve 14 letech věku jedince.

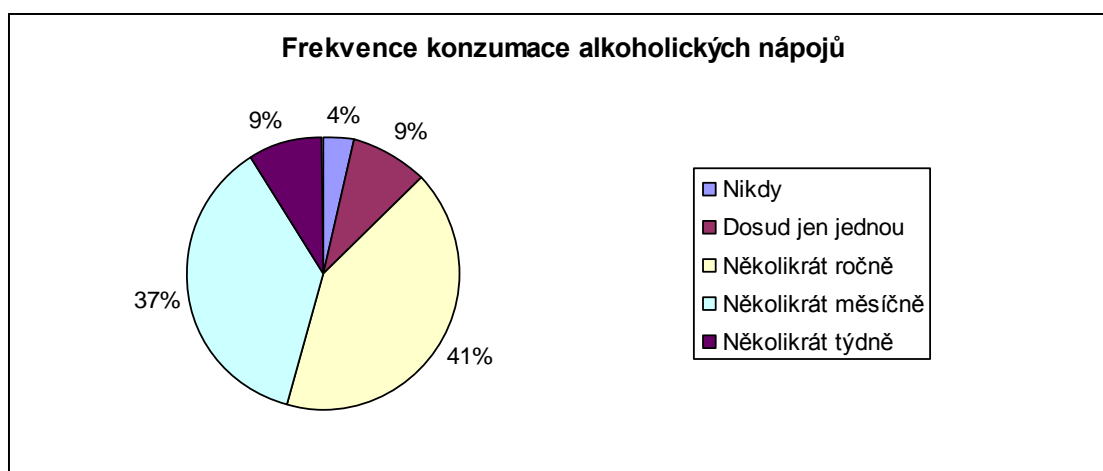
Rozložení věku první přímé zkušenosti s alkoholickým nápojem ilustruje graf č. 10.

Graf 10

Na otázku *Jak často piješ alkoholické nápoje?* dvě pětiny respondentů odpověděli, že alkoholické nápoje konzumují několikrát měsíčně. Přibližně stejná část dotázaných konzumuje alkohol několikrát ročně. Každý jedenáctý respondent uvedl dosud jen jednu přímou zkušenost s alkoholickým nápojem. Na druhé straně stejná část dotázaných konzumuje alkoholické nápoje několikrát týdně. Pro přesnější vykreslení frekvence konzumace alkoholu mládeží jsme do grafického znázornění č. 13 zahrnuli také respondenty (4 %), kteří uvedli, že žádnou přímou zkušenost s alkoholickými nápoji doposud nemají. Polovina dospívajících tedy konzumuje alkoholické nápoje alespoň jednou za měsíc. Frekvenci konzumace alkoholu ilustruje graf č. 11.

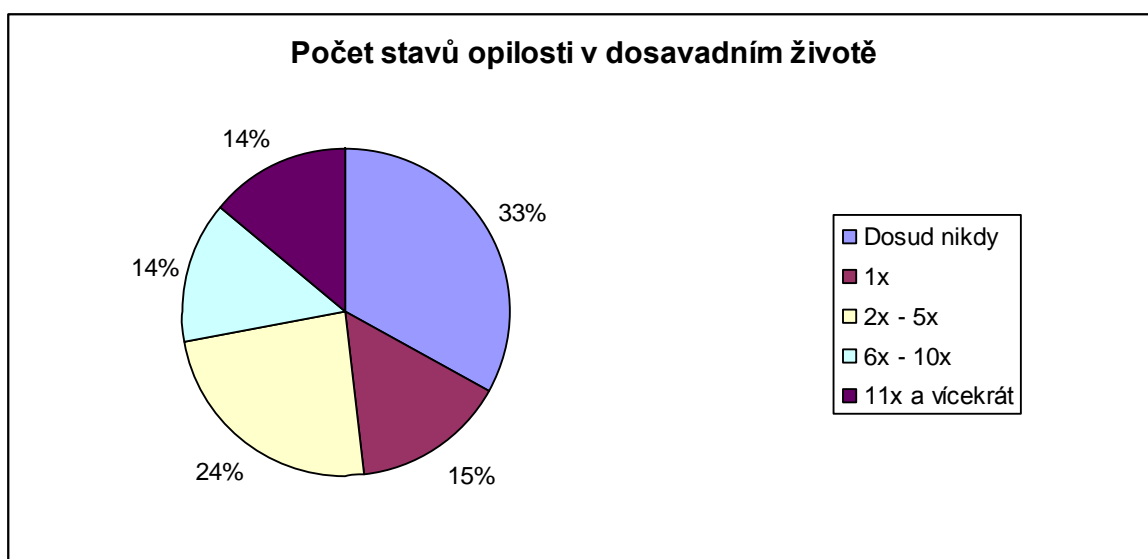
Graf 11

Otázka *Kolikrát v životě ses dostal/a do situace, kdy jsi se cítil/a opilý/á?* se snažila rozpoznat typy konzumentů alkoholu. Pokusila se objasnit přibližné množství požitého alkoholu pomocí proměnné *počet stavů opilosti*. Největší podíl respondentů (třetina) uvedl, že se dosud ve stavu opilosti neocítl (pro přesnější ilustraci je do údaje zahrnuta i skupina respondentů, kteří dosud vůbec neměli přímou zkušenost s alkoholickým nápojem). Čtvrtina dotázaných prožila stav opilosti dvakrát až pětkrát v dosavadním životě. 15 % dotázaných pak pouze jednou. Variantu odpovědi *11x a vícekrát* zvolil každý šestý dotázaný. Z tohoto plyne, že do stavu opilosti se dostaly ve svém dosavadním životě dvě třetiny mládeže, přičemž z nich každý čtvrtý pouze jednou, ostatní opakovaně. Třetina mládeže se sice s alkoholem setkala, ale se stavem opilosti se dosud přímo nesetkala.

Rozložení počtu stavů opilosti v dosavadním životě respondentů ilustruje graf č. 12.

Graf 12

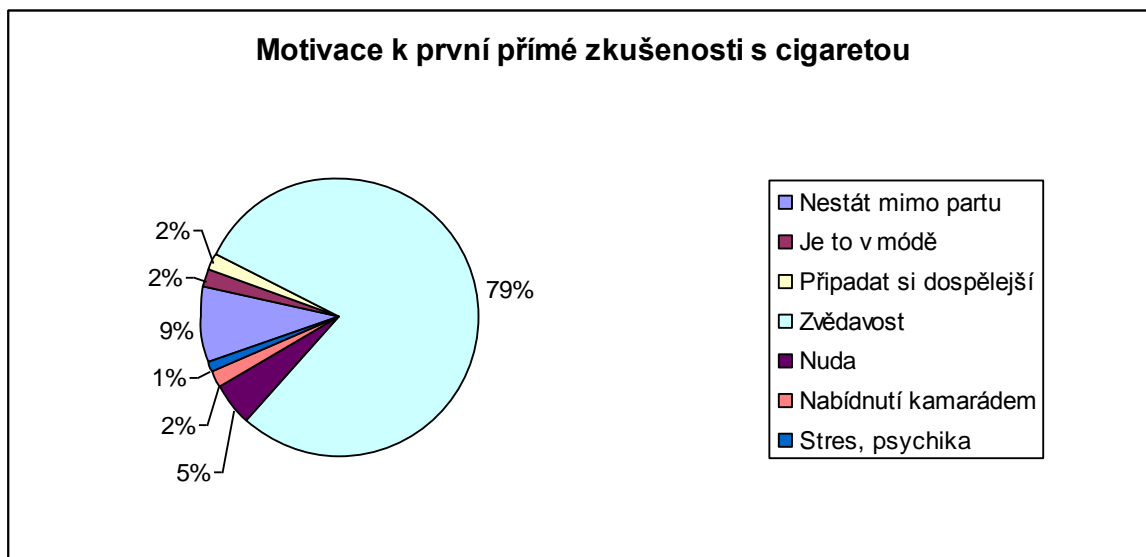
Další část se obdobnými otázkami snažila zjistit údaje o užívání tabákových výrobků (cigaret). Nejprve byla kladena filtrační otázka *Kouřil/a jsi někdy cigarety?* Tři čtvrtiny (76 %) na ni odpověděli kladně. Jedna čtvrtina respondentů dosud nemá žádné osobní zkušenosti s kouřením cigaret.

Otázkou *Z jakého důvodu jsi POPRVÉ zkusil/a cigaretu?* jsme se pokoušeli zjistit motivaci k první přímé zkušenosti s cigaretou. Nejčastěji byla jako důvod uváděna

zvědavost, kterou uvedly čtyři pětiny respondentů. Druhým nejčastějším důvodem byla snaha nestát mimo partu, který uvedl každý desátý dotázaný.

Motivace k první přímé zkušenosti s cigaretou zpodobňuje graf č. 13.

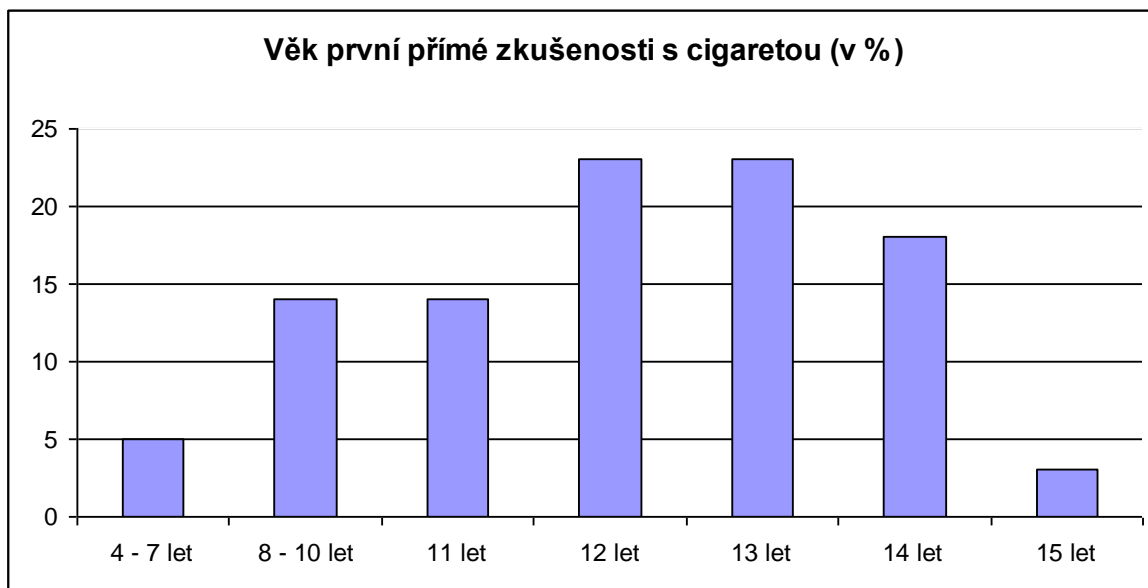
Graf 13

Uváděný věk prvního užití cigarety, zkoumaný v otázce *Kolik ti tehdy bylo let?* byl stejně jako u alkoholu velmi rozličný a rozpětím uváděného věku obdobný. Nejnižší udávaný věk byl 4 roky a nejvyšší 15 let. V předškolním věku okusil cigaretu každý dvacátý respondent, který uvedl, že má již s cigaretami přímou zkušenost. Ke kulminaci prvního setkání s cigaretou dochází mezi 12–13 rokem věku, kdy se s cigaretou setká polovina těch, kteří doposud cigaretu vyzkoušeli. V patnácti letech vyzkoušela poprvé cigaretu pouhá 3 % respondentů. Toto procento se však může ještě zvýšit na základě toho, že každý čtvrtý dosud cigaretu nevyzkoušel a někteří respondenti dosud nedosáhli věku patnácti let.

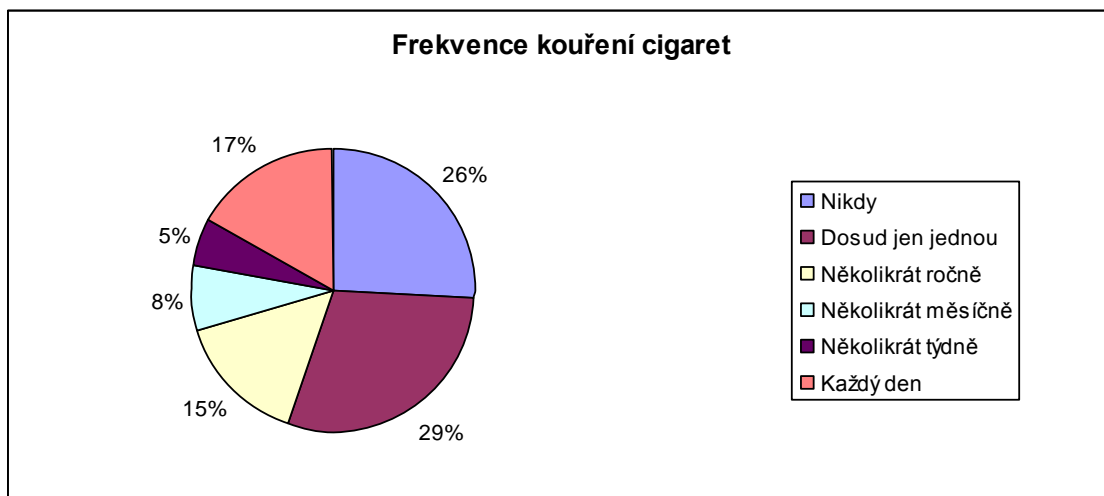
Rozložení věku první přímé zkušenosti s cigaretou ilustruje graf č. 14.

Graf 14

Na otázku *Jak často kouříš cigarety?* tři desetiny dotázaných odpověděly, že cigaretu pouze jednou vyzkoušely. Naopak každý šestý respondent uvedl, že kouří cigarety každý den. Několikrát týdně pak každý dvacátý dotázaný a několikrát měsíčně každý dvanáctý respondent. Z toho plyne, že více jak polovinu mládeže můžeme považovat za nekuřáky, jelikož buďto s cigaretou nemají žádnou přímou zkušenost, nebo jen jednorázovou. Naopak každý šestý jedinec kouří denně a téměř čtvrtina mládeže několikrát týdně. Frekvenci kouření cigaret zpodobňuje graf č. 15.

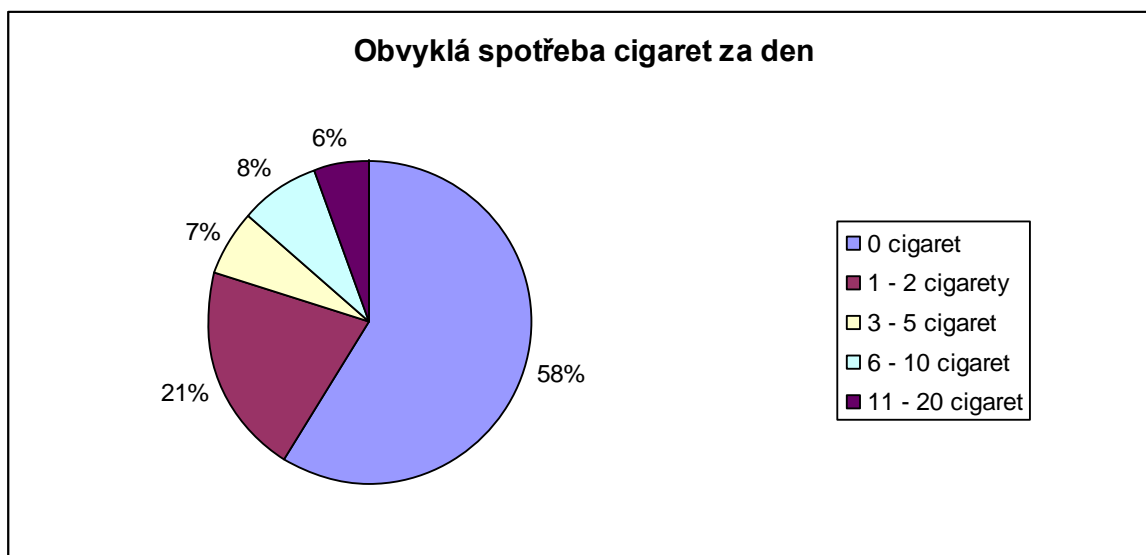
Graf 15

Na otázku *Kolik cigaret obvykle za den vykouříš?* tři pětiny respondentů neodpověděly z důvodu, že buď dosud nemají přímou zkušenost s cigaretou nebo ji pouze jednorázově vyzkoušely. Těmto respondentům byla v našem grafickém znázornění tudíž přidělena varianta 0 cigaret. Pětina respondentů uvedla 1–2 cigarety denně, každý dvanáctý 6–10 cigaret. 6 % respondentů denně vykouří 11–20 cigaret, 7 % dotázaných 3–5 cigaret. Nabízená možnost *20 cigaret a více* nebyla zvolena nikým z respondentů. Z uvedených údajů můžeme vyčíst, že dvě pětiny respondentů patří mezi slabé, byť pravidelné kuřáky. Silných kuřáků je mezi mládeží 6 %.

Rozložení obvyklé denní spotřeby cigaret zpodobňuje graf č. 16.

Graf 16

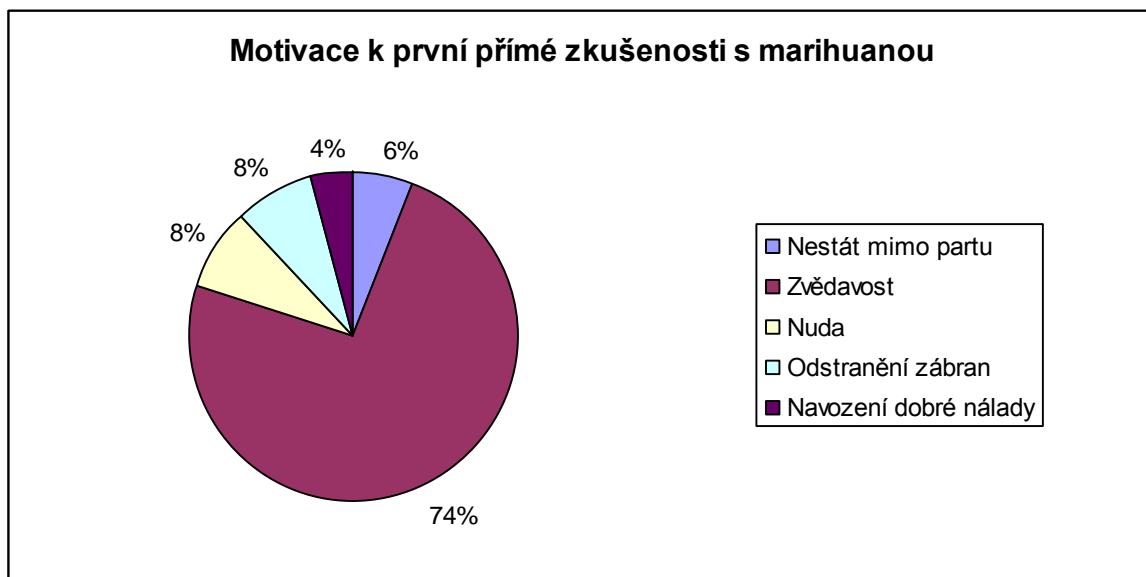
Třetí návykovou látkou, na kterou je náš výzkum zaměřen, je marihuana. Na filtrační otázku *Kouřil/a jsi někdy marihuanu?* odpovědělo kladně 39 %. Naopak 61 % respondentů nemá dosud s marihuanou přímou zkušenost.

Následující otázka *Z jakého důvodu jsi POPRVÉ kouřil/a marihuanu?* pak zkoumala důvod k prvnímu vyzkoušení marihuany. Tři čtvrtiny respondentů uvedli jako důvod zvědavost. Každý dvanáctý respondent uvedl jako svou motivaci nuda. Stejný podíl dotázaných vybral možnost *Kvůli odstranění zábran*. Dále byly vybírány možnosti *Nestát mimo partu* nebo *Pro navození dobré nálady*. Z nabízených možností vůbec nebyly zastoupeny varianty *Připadat si dospělejší* nebo *Je to v módě*. Můžeme tedy

předpokládat, že stejně jako u prvního přímého setkání s alkoholem a cigaretami, i v případě prvního vyzkoušení marihuany hraje největší roli zvědavost.

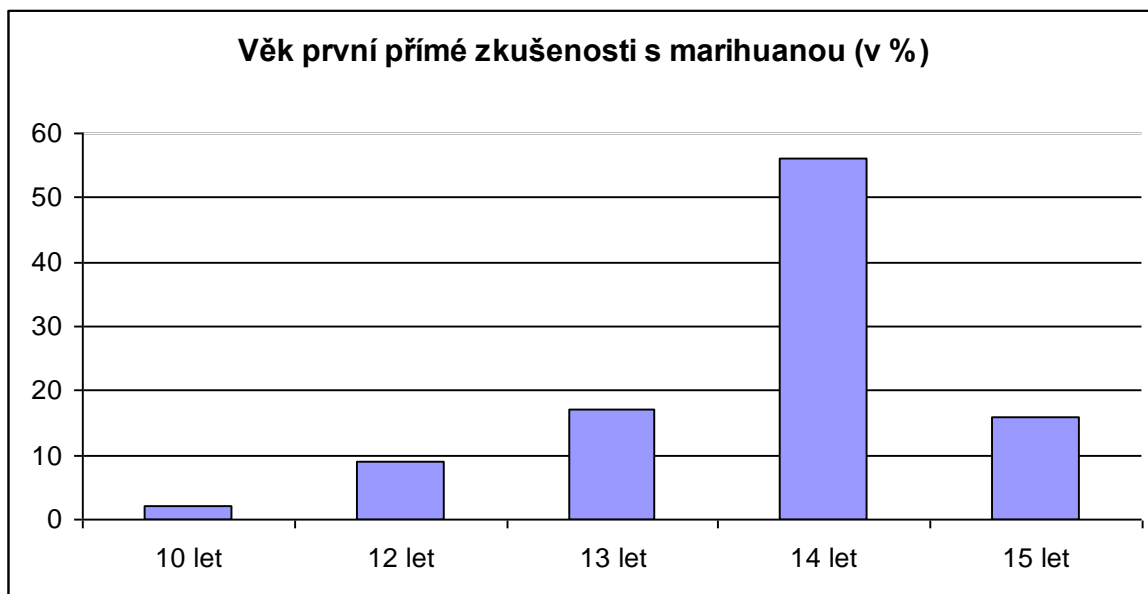
Motivace k první přímé zkušenosti s marihuanou ilustruje graf č. 17.

Graf 17

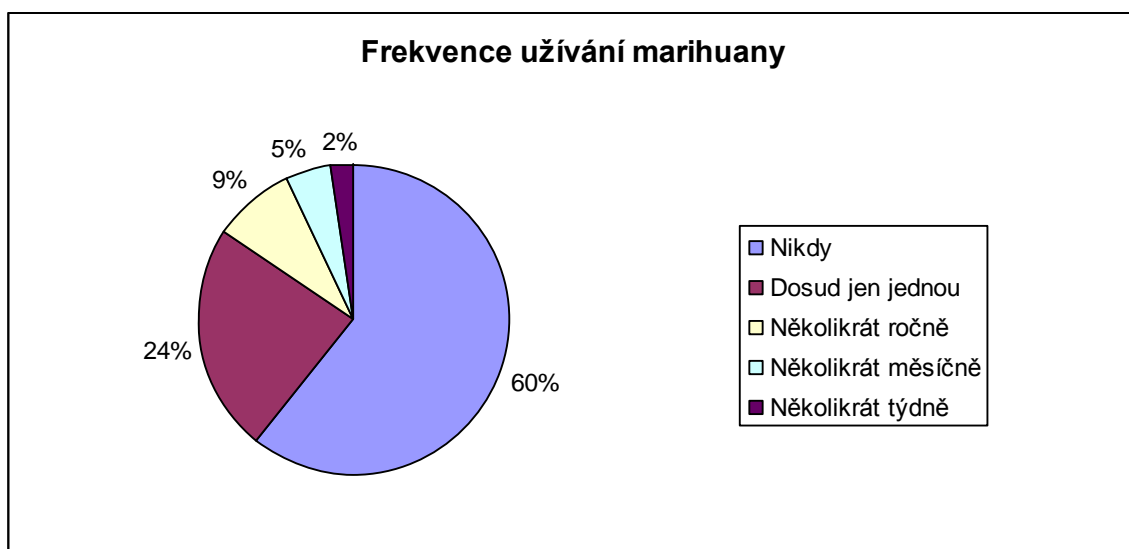
Věk první přímé zkušenosti s marihuanou byl zkoumán v rámci podotázky *Kolik ti tehdy bylo let?* Respondenti uváděli věk od 10 do 15 let. Téměř dvě třetiny respondentů poprvé osobně vyzkoušely marihuanu ve věku 14 let. Šestina dotázaných o rok dříve, tedy ve 13 letech. Podobná, byť o něco menší skupina dotázaných, uvedla jako věk prvního vyzkoušení marihuany 15 let. Ve věku deseti let vyzkoušely marihuanu 2 % dotázaných. Do 12 let věku má zkušenost s touto návykovou látkou každý desátý jedinec, který někdy marihuanu vyzkoušel. Rozložení věku první přímé zkušenosti s marihuanou zpodobňuje graf č. 18.

Graf 18

K otázce *Jak často kouříš marihuanu?* čtvrtina všech respondentů uvedla, že marihuanu pouze jednou vyzkoušela. Každý desátý respondent uvedl užití marihuany několikrát do roka. Každý dvacátý dotázaný uvedl frekvenci několikrát do měsíce. Častěji, tedy několikrát týdně, kouří marihuanu 2 % z celkového počtu dotázaných. Do grafického znázornění č. 19 jsme pro přesnější ilustraci zahrnuli také respondenty, kteří ve filtrační otázce uvedli, že dosud neměli přímou zkušenost s touto návykovou látkou.

Graf 19

7.2 Analýza a interpretace dat - třídění II. stupně

7.2.1 Konstruování ukazatelů

7.2.1.1 Konstruování ukazatelů celkové míry deviantního chování

Deviantní chování bylo sledováno dotazníkovými otázkami č. 14, č. 15, č. 19, č. 20 a č. 24. Pro potřeby ověření hypotéz však bylo výhodné, stanovit celkovou míru deviantního chování. Tento ukazatel jsme stanovili jako celkové skóre dosažené respondentem na základě toho, jak odpovídal na výše uvedené otázky. Takto konstruovaný ukazatel tedy shrnuje míru konzumace alkoholu z hlediska frekvence (ot. č. 14) a z hlediska nadměrnosti (ot. č. 15), míru kouření opět z hlediska frekvence (ot. č. 19) a množství (ot. č. 20) a míru kouření marihuany (ot. č. 24).

Konstruovaná celková míra deviantního chování se opírala o techniku tzv. sumovaných odhadů. Na základě četnosti výběru jednotlivých kategorií v dílčích otázkách bylo každé kategorii přiděleno určité bodové ohodnocení na základě procenta případů, které leží mezi průměrem a určitou hodnotou (normalizované rozložení). Celková míra deviantního chování je pak váženým průměrem všech bodových ohodnocení v jednotlivých dílčích kategoriích.

Pro potřeby slovního a grafického znázornění jsme navíc tato skóre rozdělili do 6 slovně pojmenovaných kategorií: *minimální míra deviace* (dosažené skóre: 0,0–0,5), *nízká míra deviace* (dosažené skóre: 0,6–1,0), *střední nižší míra deviace* (dosažené skóre: 1,1–1,5), *střední vyšší míra deviace* (dosažené skóre: 1,6–2,0), *vyšší míra deviace* (dosažené skóre: 2,1–2,5), *maximální míra deviace* (2,6–3,0).

V případě např. *maximální míry deviace* se tedy nejedná o jakousi absolutní maximální míru, ale pouze o nejvyšší dosažené skóre v uskutečněném šetření. Rozložení vzorku z hlediska dosažené míry deviantního chování je uvedeno v následující tabulce č. 2.

Tabulka 2: Rozložení vzorku z hlediska dosažené míry deviantního chování

	Frequency	Percent
Minimální míra deviace	49	28,5
Nízká míra deviace	51	29,7
Střední nižší míra deviace	27	15,7
Střední vyšší míra deviace	27	15,7
Vyšší míra deviace	15	8,7
Maximální míra deviace	3	1,7
Total	172	100,0

7.2.1.2 Konstruování ukazatelů míry jednotlivých forem deviací (alkohol, cigarety, marihuana)

Technikou tzv. sumovaných odhadů (viz výše) jsme rovněž konstruovali číselné škály míry jednotlivých forem deviantního chování, a to ve formě tzv. skóru.

Proměnná „celková míra alkoholové deviace“ byla konstruována jako průměr dosažených bodových ohodnocení u každého respondenta s ohledem na volbu odpovědi na ot. č. 14, resp. ot. č. 15. Tato proměnná tedy vyjadřuje, obdobně jako proměnná „celková míra alkoholové deviace“ označená slovně (viz výše), míru alkoholové deviace dosaženou jednotlivými respondenty v rámci našeho šetření. Tuto proměnnou jsme již slovně nepojmenovávali, je tedy označena číselně. Platí, že čím vyšší číselná hodnota (skóre), tím vyšší míra celkové alkoholové deviace.

Obdobně byla konstruována i míra tabákové deviace (dle odpovědí na ot. č. 19 a ot. č. 20), resp. marihuany (s tím, že v případě marihuany se nejednalo o průměr, ale pouze o dosažené bodové ohodnocení s ohledem na odpověď na ot. č. 24)

V některých případech se jevílo jako ilustrativnější a pro interpretaci empirického materiálu vhodnější použít původní, tedy nekonstruovanou, proměnnou.

7.2.1.3 Konstruování ukazatelů zaměření, resp. počtu zálib

Aktivní, resp. pasivní záliby byly konstruovány z dotazníkové otázky „Máš nějakou zálibu (konička), které věnuješ velkou část svého volného času?“

Mezi pasivní záliby jsme zahrnuli následující jmenované činnosti:

- *poslech hudby,*
- *sledování televize,*
- *hraní her na PC, surfování na internetu apod.,*
- *parta, diskotéky, sportovní fandovství apod.*

Mezi aktivní záliby jsme zahrnuli následující kategorie činností:

- *aktivní sportování*
- *umělecká činnost*
- *programování na počítači, grafické práce na počítači apod.*
- *péče o domácí zvířata, chovatelství apod.*
- *skauting*
- *četba*

Rozložení vzorku podle zálib dokládá tabulka č. 3.

Tabulka 3: Rozložení vzorku z hlediska zálib

	Frequency	Percent
Bez zálib	29	16,9
Pouze pasivní záliby	23	13,4
Jedna aktivní záliba	95	55,2
Více aktivních zálib	22	12,8
Total	169	98,3
Systém missing	3	1,7
Total	172	100,0

7.2.1.4 Konstruování ukazatelů finanční situace rodiny pomocí proměnné dovolené

Destinace dovolených, deklarovaných respondenty, jsme pro potřeby našeho zkoumání sloučili do pěti kategorií, které zahrnovaly obdobně finančně náročné destinace:

- *nikde*
- *tuzemská dovolená* (všech typů)
- *zahraniční levnější* (Chorvatsko, Itálie, Slovensko, Rakousko, Bulharsko, Albánie)
- *zahraniční dražší* (Turecko, Egypt, Španělsko, Řecko, Tunisko, Kanárské ostrovy, Francie, Anglie, Holandsko nebo více zahraničních dovolených)
- *zahraniční exkluzivní* (Kuba, Mexiko nebo více zahraničních dovolených)

Za ukazatel slabší finanční situace jsme považovali kategorii *nikde*, *zahraniční levnější* jsme chápali jako středně dobrou finanční situaci, *zahraniční dražší* mírně nadprůměrnou finanční situaci a *zahraniční exkluzivní* jako nejlépe finančně situovanou rodinu v rámci našeho výzkumu. Jestliže respondent uvedl více dovolených, pak jsme zohledňovali i tento fakt. Pokud respondent např. uvedl dvě zahraniční – levnější dovolené, pak jsme kódovali jako *zahraniční dražší* apod.

7.2.1.5 Konstruování ukazatelů vzorů deviantního chování

Pro zjištění míry vzorů jednotlivých deviací, které se v okolí jednotlivých respondentů vyskytují, jsme vytvořili tři škály (pro alkohol, cigarety a marihuanu).

V případě alkoholu jsme zjišťovali, kdo užívá tuto návykovou látku a zároveň jsme se ptali také na to, jak často ji užívá. S ohledem na to byla konstruována škála. I v tomto případě byla zvolena metoda tzv. sumovaných odhadů. Ke každému uvedenému vzoru jsme v závislosti na tom, jaká frekvenční kategorie byla uvedena, přidělili bodové ohodnocení. Výsledný ukazatel byl pak konstruován jako průměr

bodových ohodnocení v případě jednotlivých vzorů.⁵⁸ Škála vzorů je pro potřeby interpretace pojmenována slovně. Škála alkoholových vzorů:

- *minimální míra vzorů, tj. respondenti, kteří dosáhli bodového hodnocení 0,0-0,5*
- *nízká míra vzorů (0,6-1,0)*
- *střední nižší míra vzorů (1,1-1,5)*
- *střední vyšší míra vzorů (1,6-2,0)*
- *vyšší míra vzorů (2,1-2,5)*
- *maximální míra vzorů. (2,5-3,0)*

Obdobně byla konstruována i škála potenciálních vzorů s ohledem na kouření cigaret a marihuany. Zde byla konstrukce jednodušší, protože v dotazníku byla volena jiná formulace otázky. Za potenciální možnost vzorů pak nebyla uvažována frekvence (neptali jsme se jak často, ale pouze kdo), ale počet uvedených kategorií. V případě kouření bylo uvedeno až pět kategorií, v případě marihuany maximálně dvě kategorie. S ohledem na to byla opět přiřazena dosažená skóre (respondenti, kteří uvedli u kouření dva potenciální vzory, dosáhli 2,0 bodů apod.⁵⁹)

Celková míra potencionálních vzorů deviantního chování pak byla konstruována jako průměr míry vzorů – alkohol, marihuana a cigarety.

Pro potřeby grafického znázornění jsme tyto míry sloučili do tří kategorií: *nízká míra vzoru (minimální a nízká míra vzoru)*, *střední míra vzoru (střední nižší a střední vyšší míra vzoru)* a *vysoká míra vzoru (vyšší a maximální míra vzoru)*.

⁵⁸ Tedy například respondent, který uvedl, že matka pije *zřídka*, získal za tuto odpověď 1,3 bodu, v kategorii *otec* uvedl frekvenci *několikrát měsíčně*, získal za tuto odpověď 1,9 bodu, v kategorii *sourozenci* při odpovědi *nikdy* získal 0 bodů a v kategorii *kamarádi* při odpovědi *každý den* získal 3,5 bodů. Obecný ukazatel potenciální síly vzorů, jimiž je respondent obklopen s ohledem na konzumaci alkoholu pak dosáhl hodnoty 1,7 (průměr jednotlivých bodů); po zaokrouhlení 2,0.

⁵⁹ Uvedené body vychází opět z procenta případů ležících mezi průměrem a určitou hodnotou z normalizovaného rozložení.

7.2.2 Hypotéza 1: Čím je trávení volného času mládeže aktivnější, tím nižší je výskyt deviantního chování.

Hypotéza 1 se v rámci našeho výzkumu jeví jako potvrzená. K tomuto závěru jsme dospěli na základě následujících výsledků našeho šetření:

Nejdříve jsme tuto hypotézu ověřovali pomocí proměnných *zaměření volnočasové aktivity* a *celkové míry deviace*. Záliby, deklarované respondenty, jsme rozčlenily do čtyř kategorií:

- bez zálib
- pouze pasivní záliby
- jedna aktivní záliba
- více aktivních zálib

Respondenti s pouze pasivní zálibou, resp. zálibami, nebo bez záliby vykazovali obecně vyšší míru celkové deviace. Dotázaní, kteří v šetření neuvedli žádnou zálibu či koníčka, vykazovali v 45 % případů střední vyšší až maximální celkovou míru deviace, pohybovali se tedy ve vyšší polovině námi konstruované škály dosažené míry deviantního chování. Naproti tomu respondenti, kteří v šetření uvedli aktivní zálibu, resp. záliby, se v naprosté většině pohybovali na opačné straně škály míry deviantního chování. Celá polovina respondentů, kteří se ve volném čase zabývají více zálibami, vykazovala minimální míru deviace; čtvrtina těchto dotázaných pak nízkou míru deviace. Nejvyšší měřená míra deviace v kategorii respondentů s více zálibami byla střední vyšší míra, to znamená, že dvě nejvyšší kategorie míry deviace nebyly respondenty s aktivními zálibami vůbec obsazeny. Podobná, byť méně výrazná tendence k obecně nižší míře deviace byla zaznamenána u respondentů s jednou aktivní zálibou.

U respondentů s pouze pasivními zálibami jsme zaznamenali střední vyšší až maximální míru celkové deviace jen ve dvou pětinach případů. Na druhou stranu však

respondenti s pouze pasivními zálibami nejčastěji tendují spíše k vyšší míře deviace⁶⁰, zatímco dotázaní bez záliby spíše k střední vyšší míře deviace. Zdá se tedy, že je situace v obou kategoriích zhruba podobná.

Naopak obecně nižší celkovou míru deviace vykazují respondenti s jednou, resp. více zálibami. Celá polovina respondentů, kteří se ve volném čase zabývají více zálibami, vykazuje minimální míru deviace⁶¹, čtvrtina těchto dotázaných pak nízkou míru deviace. Nejvyšší měřená míra deviace v kategorii respondentů s více zálibami byla střední vyšší míra, to znamená, že dvě nejvyšší kategorie míry deviace nebyly vůbec obsazeny. Podobná, byť méně výrazná tendence k obecně nižší míře deviace byla zaznamenána u respondentů s jednou aktivní zálibou.

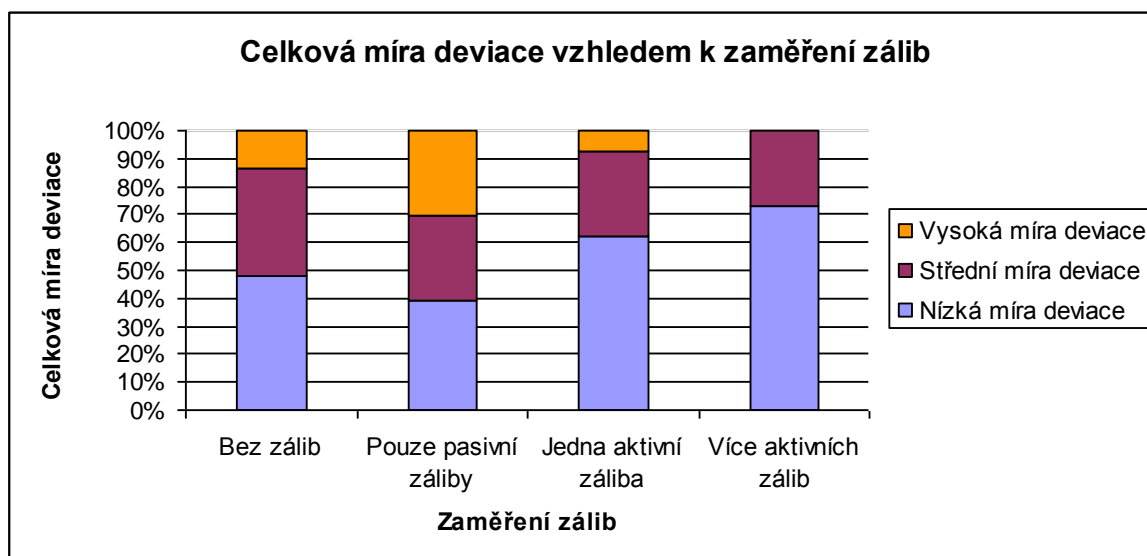
Zároveň těsnost vztahu proměnných *míra deviace* a *zaměření volnočasových aktivit*, měřená koeficientem kontingence, je relativně silná, dosahuje hodnoty 0,38.

Celkovou míru deviace vzhledem k zaměření zálib zpodobňuje graf č. 20. Pro větší názornost jsme pro grafickou prezentaci sloučili sousední míry dosaženého deviantního chování. V grafu prezentovaná *vysoká míra deviace* je tedy součtem kategorií *vyšší míra deviace* a *maximální míra deviace*; *střední míra deviace* je součtem kategorií *střední nižší míra deviace* a *střední vyšší míra deviace*; *nízká míra deviace* je součtem kategorií *minimální* a *nízká míra deviace*.

⁶⁰ Vztah pouze pasivních zálib a vyšší míry deviace vykazuje adjustované reziduum ve výši 2,3. Nejedná se tedy o statisticky významnou odchylku, avšak tento relativně nízký údaj může být způsoben nižším objemem našeho výběrového souboru. V rámci našeho výzkumu můžeme tedy také z tohoto údaje usuzovat na to, že je zde jistá tendence k potvrzení naší hypotézy.

⁶¹ Adjustované reziduum je na úrovni 2,4, což nelze označit za statisticky významnou odchylku, nicméně tato úroveň spíše naší hypotézu potvrzuje.

Graf 20

Dále jsme testovali jednotlivé formy deviantního chování ve vztahu k volnočasové náplni respondentů z hlediska pasivních, resp. aktivních zálib.

Jako nejlépe vypovídající a naši hypotézu podporující, se ukázala konzumace alkoholických nápojů. Kouření cigaret vypovídalo obdobně dobře, byť méně zřetelně. Naopak v případě marihuany jsme nezaznamenali žádné výrazné tendence k potvrzení či vyvrácení naší hypotézy. Tato jistá neutralita je zřejmě způsobena relativně nízkým věkem respondentů, kteří často nemají s marihuanou žádnou zkušenost nebo jen nahodilou.⁶² Z výše uvedených důvodů proto budeme dále tendenci k potvrzení naší hypotézy dokládat na konzumaci alkoholu ve vztahu k volnočasovým aktivitám respondentů.

Při analýze vztahu mezi zaměřením, resp. počtem deklarovaných zálib a frekvencí konzumace alkoholu jsme dospěli ke zjištění, že respondenti s pasivními zálibami, resp. bez zálib vykazují častější konzumaci alkoholu. Šest časových kategorií, nabízených v dotazníku, jsme pro účely naší interpretace sloučili do tří kategorií: *výjimečně (jen jednou a několikrát ročně)*; *několikrát měsíčně (několikrát měsíčně a 1x týdně)*; *několikrát týdně (několikrát týdně a každý den)*

⁶² Viz analýza filtrační otázky *Kouřil/a jsi někdy marihuanu* v rámci třídění I. stupně, na kterou respondenti ve třech pětinach případů reagovali zápornou odpovědí.

Každý šestý respondent, který má pouze pasivní záliby, konzumuje alkoholické nápoje několikrát týdně. U respondentů bez záliby konzumuje alkohol stejně často každý sedmý. Ve stejné časové frekvenci naopak pouze každý dvacátý respondent z těch, kteří mají více zálib. Respondenti s větším počtem aktivních zálib navíc ve více jak dvou třetinách případů vykazovali konzumaci alkoholu ve frekvenční kategorii výjimečně.⁶³

Tendenci k potvrzení hypotézy ukazuje také relativně vysoké zastoupení respondentů, kteří uvedli pouze pasivní zájmy a zároveň uvádějí konzumaci alkoholu *každý den*.⁶⁴ Těsnost vztahuje relativně silná: koeficient kontingence dosahuje výše 0,38.

Relativně silnou těsnost vztahu (koeficient kontingence 0,31) vykazuje také vztah aktivních, resp. pasivních zálib a počtu stavů, kdy se respondent cítil opilý. Polovina respondentů s větším počtem aktivních zálib doposud pocit opilosti nezažila.⁶⁵ Oproti tomu nikdy nezažila stav opilosti jen čtvrtina respondentů bez zálib a pouze pětina dotázaných jen s pasivními zálibami. Největší počet stavů opilosti (variantu *11x a vícekrát*) jsme zaznamenali u více než třetiny respondentů s pouze pasivními zálibami.⁶⁶ Počet stavů opilosti vzhledem k zaměření zálib zpodobňuje graf č. 21.

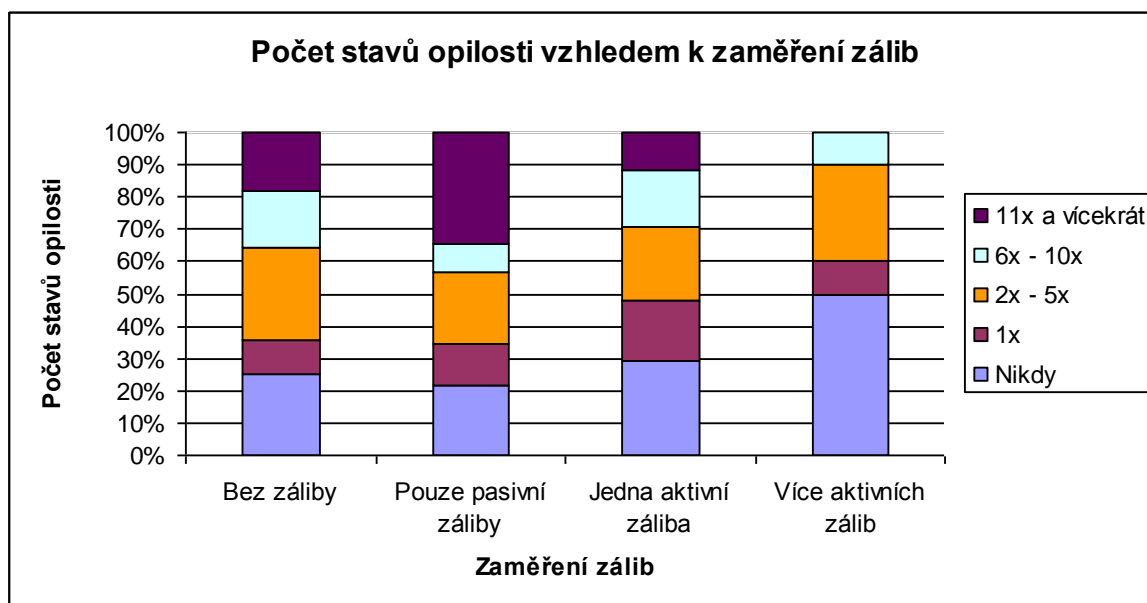
⁶³ Adjustované reziduum v případě respondentů s více aktivními zálibami a pouze jednou přímou zkušeností s alkoholem dosáhlo výše 2,6.

⁶⁴ Nutno však podotknout, že tuto kategorii naplnili pouze 2 respondenti, což můžeme přičíst jednak nižšímu vzorku respondentů, jednat specifické skupině respondentů – děti devátých tříd ZŠ. Případ vyššího výskytu respondentů v této věkové kohortě, kteří konzumují alkohol každý den, by byl něčím zcela alarmujícím, nicméně s ohledem na minimální zastoupení respondentů v těchto kategoriích je výše uvedený statistický ukazatel problematicky interpretovatelný.

⁶⁵ Adjustované reziduum 2,1.

⁶⁶ Adjustované reziduum 2,9.

Graf 21

Velmi dobře potvrdila naši hypotézu volnočasová aktivita *Zábava s přáteli*, (respondentům specifikována jako aktivity typu diskotéka nebo návštěva kavárny), vztahovaná k celkové míře deviace. Vykazovala relativně velmi silný vztah, koeficient kontingence dosáhl výše 0,52.

Respondenti, kteří uvedli, že na diskotéku či do kavárny nechodí s přáteli nikdy nebo pouze výjimečně, vykazovali minimální nebo nízkou míru celkové deviace v 94 % případů.⁶⁷ Střední vyšší, vyšší a maximální míra celkové deviace nebyla naměřena v tomto případě vůbec. Podobné výsledky jsme zaznamenali také u respondentů, kteří uvedli tento typ zábavy s přáteli jednou nebo dvakrát měsíčně. Devět desetin z těchto dotázaných vykazovalo minimální nebo nízkou míru celkové deviace.⁶⁸

Polovina dotázaných, kteří navštěvují diskotéky nebo kavárny téměř denně, vykazovala střední vyšší až maximální míru celkové deviace.⁶⁹ Téměř shodné

⁶⁷ Adjustované reziduum u minimální míry celkové deviace dosáhlo výše 3,7. Jedná se tedy o statisticky významnou odchylku.

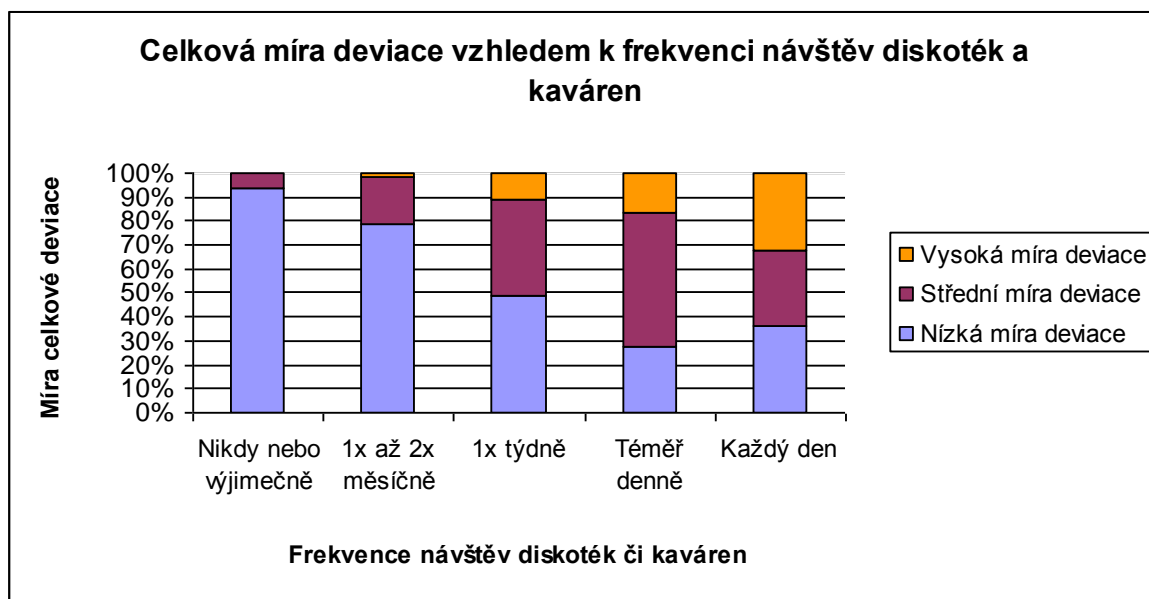
⁶⁸ Adjustované reziduum v případě minimální míry deviace dosáhlo statisticky významné odchylky 3,7.

⁶⁹ Výše adjustovaného rezidua v případě téměř denního navštěvování diskoték a kaváren a maximální míry deviace je 3,2, což můžeme považovat za statisticky významnou odchylku.

výsledky, byť více tendující k vyšší deviaci, vykazovala i více než polovina dotázaných, která se těmto činností věnují denně.⁷⁰

Celkovou míru deviace vzhledem k frekvenci návštěv diskoték a kaváren ilustruje graf č. 22. Šest stupňů měr celkové deviace je pro potřeby grafického znázornění sloučeno opět do tří kategorií.

Graf 22

V rámci našeho šetření se dále potvrdilo, že existuje jistá tendence častější konzumace alkoholu při častější návštěvě diskotéky či kavárny. Těsnost vztahu je silná, koeficient kontingence dosahuje výše 0,43.

Respondenti, kteří s přáteli navštěvují diskotéky či kavárny téměř denně, ve třetině případů zároveň vykazovali konzumaci alkoholu několikrát týdně.⁷¹ Naproti tomu čtyři pětiny respondentů, kteří konzumují alkohol výjimečně, zároveň nikdy nebo výjimečně navštěvují diskotéky či kavárny s přáteli. Z těch dotázaných, kteří chodí na diskotéky či do kaváren jednou nebo dvakrát v měsíci, jich 70 % konzumuje alkohol výjimečně.⁷²

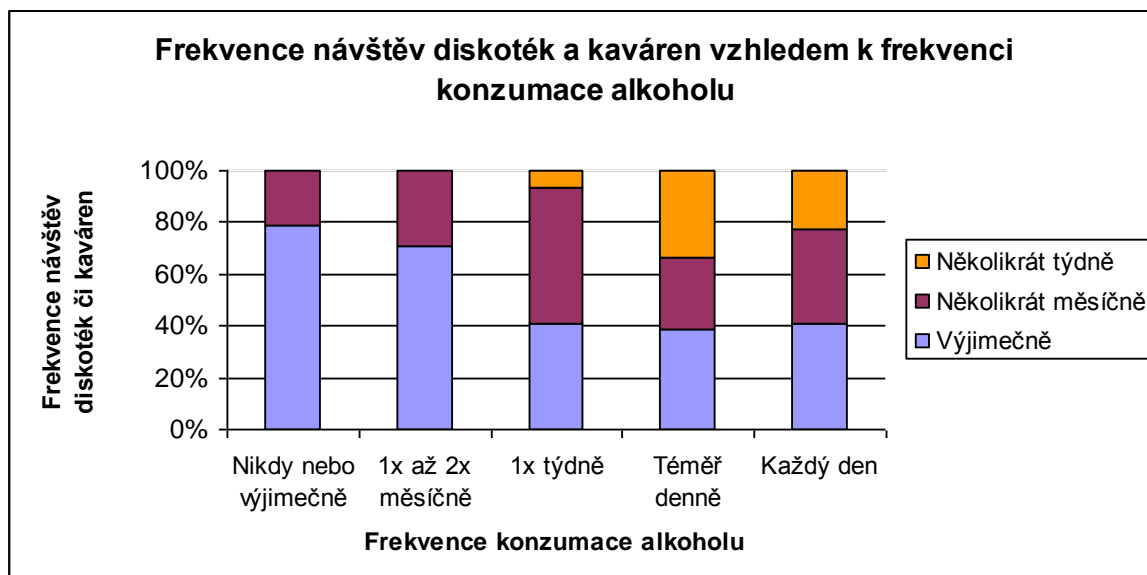
⁷⁰ Adjustované reziduum vztahu mezi denním navštěvováním výše zmiňovaných míst a vyšší mírou deviace je 3,3.

⁷¹ Výše adjustovaného rezidua u vztahu konzumace alkoholu několikrát týdně a téměř denní návštěva diskotéky či kavárny s přáteli dosahuje statisticky významné odchylky ve výši 3,8.

⁷² Adjustované reziduum 3,0.

Frekvenci návštěv diskoték a kaváren vzhledem k frekvenci konzumace alkoholu zpodobňuje graf č. 23.

Graf 23

Podobně tendující je i vztah mezi frekvencí návštěv diskoték a počtem stavů opilosti v dosavadním životě. 87 % respondentů, kteří nikdy nebo jen výjimečně navštěvují diskotéky či kavárny zároveň nikdy nebo pouze výjimečně konzumují alkohol.⁷³ Ti dotázaní, kteří se výše uvedeným způsobem chodí bavit s přáteli jednou až dvakrát měsíčně, nemají zároveň žádnou přímou zkušenost s opilostí v polovině případů.⁷⁴ Naopak jen každý šestý respondent, který chodí s přáteli za touto zábavou každý den, nikdy nezažil stav opilosti.

Stav opilosti prožila jedenáctkrát a vícekrát v dosavadním životě třetina respondentů, kteří chodí na diskotéky či do kavárny každý den. U těch dotázaných, kteří tato místa navštěvují téměř denně, byl podíl opilosti jedenáctkrát a vícekrát jedna pětina. Naopak respondenti, kteří tato místa téměř nikdy nenavštěvují, neuváděli opilost jedenáctkrát a vícekrát vůbec.

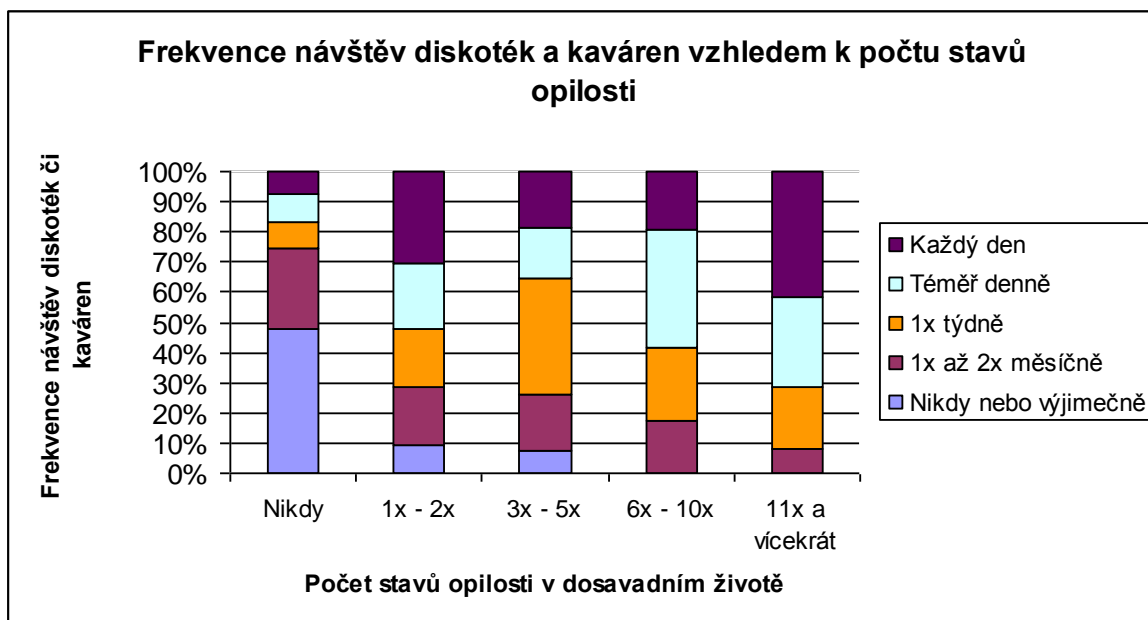
Koeficient kontingence v hodnotě 0,48 udává silnou těsnost vztahu.

⁷³ Adjustované reziduum je ve výši 4,7, což můžeme považovat za statisticky významnou odchylku.

⁷⁴ Adjustované reziduum 3,1.

Frekvenci návštěv diskoték a kaváren vzhledem k počtu stavů opilosti v dosavadním životě zpodobňuje graf č. 24.

Graf 24

7.2.3 Hypotéza 2: Čím menší důležitost přikládá mládež volnému času, tím větší je výskyt deviantního chování.

Výše uvedená hypotéza byla v rámci našeho výzkumu z důvodu níže uvedených obtížně testovatelná, avšak výsledky našeho šetření spíše tendují k potvrzení hypotézy, avšak s velmi omezenou obecnou platností.

Jako podklad pro ověření této hypotézy jsme do dotazníku zařadili čtyři tvrzení, týkající se volného času:

- 1) *Mít volný čas je pro mě velmi důležité.*
- 2) *Volný čas vyplňuji smysluplně.*
- 3) *Ve volném čase se nudím.*
- 4) *Vím, co budu dělat dnes odpoledne.*

Respondentům byla nabídnuta čtyřbodová škála odpovědí.⁷⁵

Nejprve jsme se pokoušeli testovat hypotézy pomocí celkové míry deviace a odpovědi na tvrzení, které zjišťovalo, zda je pro respondenta jeho volný čas důležitý. Toto tvrzení se po stránce výsledků jako příliš přínosné neukázalo, jelikož vzhledem k menšímu rozsahu našeho výběrového souboru jen 3 respondenti odpověděli, že pro ně volný čas spíše není důležitý. Varianta *rozhodně nesouhlasím* přitom nebyla zastoupena vůbec. Hypotéza tedy tímto tvrzením není přesvědčivě testovatelná.

Stejně tak i z odpovědí na tvrzení *Ve volném čase se nudím a Víím, co budu dělat dnes odpoledne* jsme nezaznamenali tendence k vyvrácení či potvrzení naší hypotézy. V obou případech jsme získali nízký počet odpovědí na nesouhlasném pólu škály. Může to být dáno nižším objemem výběrového souboru respondentů, nevhodnou formulací tvrzení nebo tím, že mezi těmito proměnnými skutečně žádná prokazatelná souvislost neexistuje.

V pořadí druhé tvrzení zjišťovalo, zda respondenti považují svůj volný čas za smysluplně strávený. Z odpovědí na toto tvrzení, vztahených k celkové míře deviace vyplývá, že hypotéza se zde potvrzuje.

Respondenti, kteří odpověděli variantou *rozhodně souhlasím*, ve dvou třetinách vykazovali minimální nebo nízkou míru celkové deviace. Dotázaných s odpovědí *spíše nesouhlasím* a stejnými celkovými mírami deviace přitom bylo jen málo přes jejich polovinu.

Naopak vyšší nebo maximální míra deviace u respondentů s odpovědí *rozhodně souhlasím* byla zjištěna jen v případě 6 % těchto respondentů. Stejně míry celkové deviace u dotázaných s odpovědí *rozhodně nesouhlasím* byly přitom zaznamenány ve dvou pětinach případů.⁷⁶

Obecně vyšší míru celkové deviace tedy vykazují jedinci, kteří rozhodně nepovažují svůj volný čas za smysluplně strávený. Další varianty odpovědí jsou zastoupeny sestupně – obecně nižší míru deviace vykazují jedinci, kteří rozhodně svůj volný čas za smysluplně strávený považují, u spíše souhlasného názoru na toto tvrzení spíše míra

⁷⁵ Škála odpovědí: Rozhodně souhlasím, spíše souhlasím, spíše nesouhlasím, rozhodně nesouhlasím.

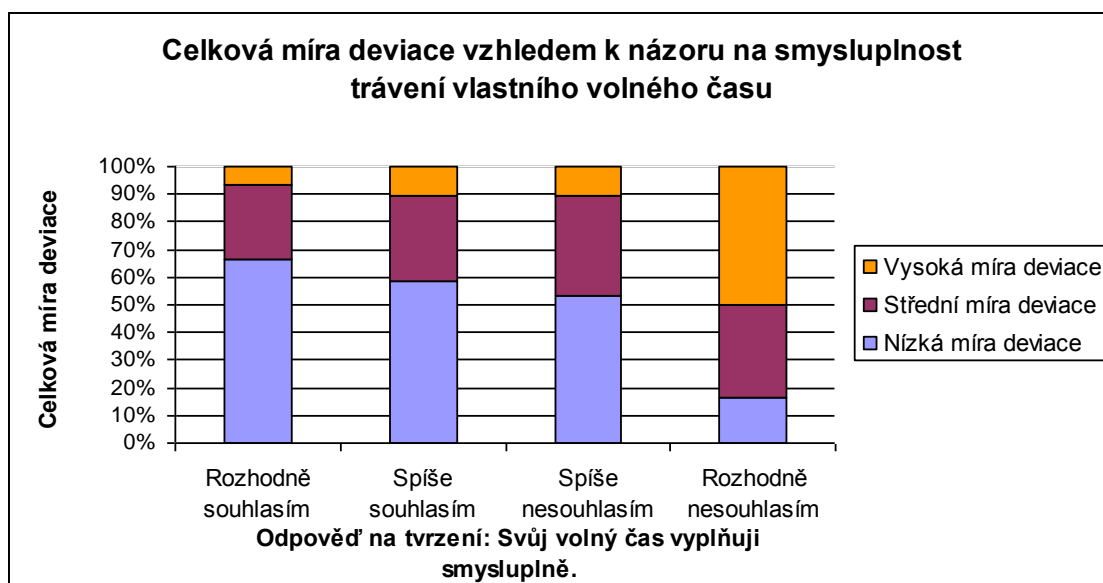
⁷⁶ Adjustované reziduum vztahu maximální míra celkové deviace a odpovědi *rozhodně nesouhlasím* bylo ve výši 6,0, což je statisticky velmi významná odchylka. Limitujícím faktorem tohoto zjištění však je, že tuto kategorii naplnili pouze dva respondenti.

celkové deviace narůstá a tato narůstající tendence je patrná zejména u nesouhlasného názoru.

Těsnost vztahu je silná, koeficient kontingence dosahuje hodnoty 0,48.

Celkovou míru deviace vzhledem k názoru na smysluplnost trávení volného času ilustruje graf č. 25. Šest úrovní měr celkové deviace je pro potřeby grafického znázornění sloučeno do tří kategorií.

Graf 25

Výše uvedenou tendenci k potvrzení hypotézy jsme zaznamenali především v případě alkoholu a cigaret. V případě marihuany jsme viditelnou tendenci k vyvrácení či potvrzení nezaznamenali.

Respondenti, kteří rozhodně souhlasili s tím, že jejich volný čas je smysluplně strávený, vykazovali skóre celkové alkoholové deviace 0 nebo 1 ve třech pětinách případů. Shodné míry deviace byly zaznamenány i u těch dotázaných, kteří spíše souhlasili s tvrzením.

Naopak jen necelá pětina dotázaných, kteří na toto tvrzení reagovali variantou *rozhodně nesouhlasím*, vykazovala skóre celkové alkoholové deviace 1. Skóre 0

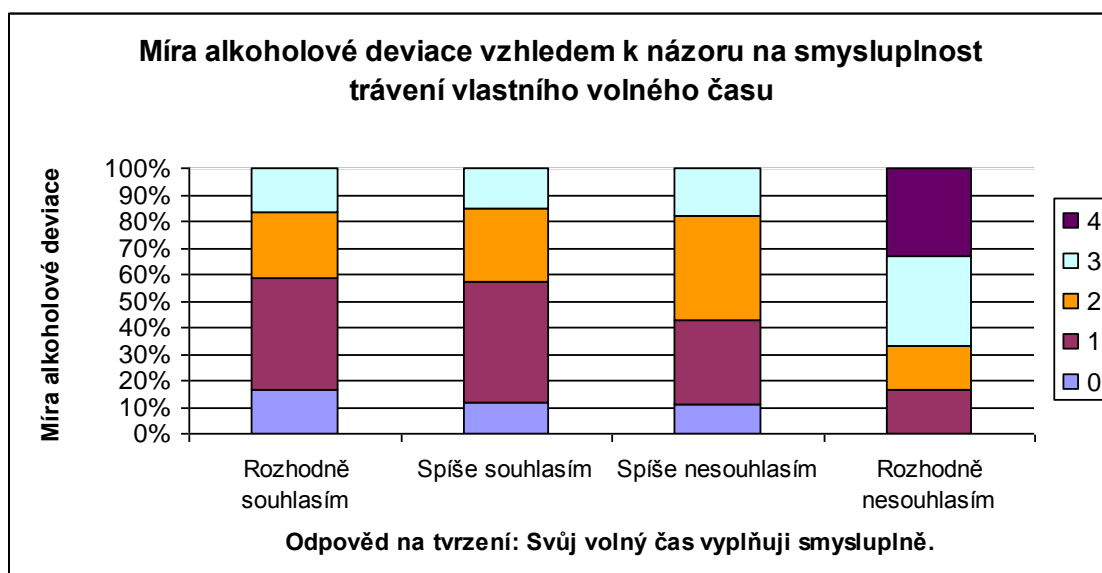
v tomto případě nebylo zaznamenáno vůbec. Dvě třetiny takto respondentů naopak vykazovali skóre celkové alkoholové deviace 3 nebo 4.⁷⁷

Obecně vyšší míru alkoholové deviace tedy vykazují jedinci, kteří rozhodně nemají pocit, že je jejich volný čas smysluplně strávený. Mírou deviace je následují ti, kteří spíše nesouhlasí s tvrzením. Naopak obecně nižší míru alkoholové deviace jsme zaznamenali u jedinců, kteří s tvrzením rozhodně nebo spíše souhlasí.

Těsnost vztahu je silná, koeficient kontingence dosahuje výše 0,51.

Míru alkoholové deviace vzhledem k názoru na smysluplné trávení volného času ilustruje graf č. 26.

Graf 26

Dotázaní, kteří rozhodně považují svůj volný čas za smysluplně strávený, ve třech pětinach případů vykazovali nulová skóre celkové cigaretové deviace. Oproti tomu respondentů, kteří na toto tvrzení odpověděli možností *rozhodně nesouhlasím* a zároveň vykazují nulovou deviaci v případě cigaret, byla jen jedna třetina.

⁷⁷ Adjustované reziduum v případě vztahu stupeň alkoholové deviace 4 a odpovědi *rozhodně nesouhlasím* dosáhl výše 7,4, což je statisticky velmi významná odchylka. Limitujícím faktorem tohoto zjištění však je, že tuto kategorii představují pouze 2 respondenti. Je to dáno zřejmě i nízkým objemem vzorku.

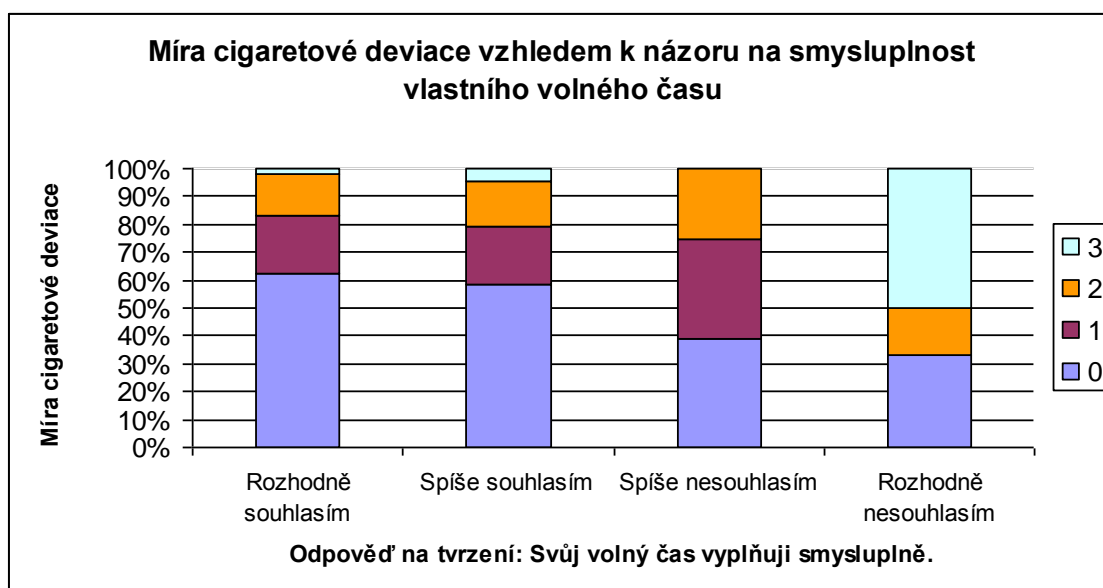
Naopak nejvyšší možné celkové cigaretové skóre 3 vykazovali jen 2 % respondentů, kteří rozhodně souhlasí s tvrzením a zároveň tři pětiny těch dotázaných, kteří s tvrzením rozhodně nesouhlasí.⁷⁸

Jedinci, kteří s tvrzením rozhodně nesouhlasí, vykazovali nejčastěji, ve třech pětinách případů, skóre celkové cigaretové deviace 3. Ti, kteří spíše nesouhlasí s tím, že je jejich volný čas smysluplně strávený, již spíše inklinují k obecně nižší míře celkové cigaretové deviace, a to ve třech čtvrtinách případů. Zřetelněji obecně nižší míru cigaretové deviace vykazují jedinci, kteří s tvrzením spíše nebo rozhodně souhlasí.

Těsnost vztahu je silná, koeficient kontingence je ve výši 0,41.

Míru cigaretové deviace vzhledem k názoru na smysluplné trávení volného času zpodobňuje graf č. 27.

Graf 27

⁷⁸ Výše adjustovaného rezidua je statisticky významnou odchylkou ve výši 5,1.

7.2.4 Hypotéza 3: Čím horší je rodinná finanční situace, tím je volný čas mládeže méně aktivní.

Tato hypotéza byla v rámci našeho výzkumu potvrzena. Byla ověřována pomocí odpovědí na dvě meritorní otázky, týkající se rodinné finanční situace a otázek na záliby či navštěvované kroužky respondentů.⁷⁹

Otázka č. 10, která se tázala respondentů na jejich mínění o rodinné finanční situaci, se pro analýzu neukázala jako příliš spolehlivá. Pravděpodobně respondenti odpovídali nahodile nebo neobjektivně, což se projevilo na odlišných zjištěních finanční situace rodiny oproti otázce, týkající se dovolené. Tendence k potvrzení či vyvrácení hypotézy zde nebyly příliš patrné, mnohem lepší výpovědní hodnotu měla pro naši analýzu otázka, týkající se dovolené. Z tohoto důvodu pracujeme při analýze pouze s otázkou, která se tázala na destinaci loňské dovolené s rodiči.

Kategorie *tuzemská dovolená* se ukázala být problematickou, protože jsou zde zahrnuty dovolené v České republice v různé cenové relaci, různě dlouhé pobyty nebo také pobyty respondentů u příbuzných či na rodinných chatách. Proto jsme tuto kategorii chápali spíše jako středovou, tedy jako ukazatel středně dobré finanční situace rodiny.

Také u těch respondentů, kteří odpověděli, že nebyli v loňském roce na žádné dovolené s rodiči, jsme si nebyli zcela jisti tím, že to signalizuje horší finanční situaci rodiny. I přes tuto nejasnost předpokládáme, že respondenti, kteří nebyli v loňském roce s rodiči na dovolené, pocházejí z hůře finančně situovaných rodin.

Levnější zahraniční dovolenou jsme v rámci naší analýzy považovali za ukazatel středně dobré finanční situace rodiny. Zahraniční dražší dovolenou jsme v rámci našeho šetření považovali za ukazatel nadprůměrně dobré finanční situace a zahraniční exkluzivní dovolenou jsme chápali jako signalizaci nejlépe finančně situované rodiny v rámci našeho výzkumu.

Hypotézu podpořily závěry provedené analýzy vztahu proměnných *absolvovaná dovolená* a *záliby* či *navštěvované zájmové kroužky*.

⁷⁹ Konkrétně se jedná o otázky č. 1, č. 3, č. 10 a otázku, tázající se absolvovanou dovolenou s rodiči.

Dvě třetiny respondentů, kteří nebyli v loňském roce na dovolené s rodiči nikde, podobně jako tři pětiny dotázaných, kteří byli s rodiči na levnější zahraniční dovolené, nenavštěvují žádný zájmový kroužek. Respondenti, kteří absolvovali dražší zahraniční dovolenou nebo více dovolených levnějších, nenavštěvují žádný kroužek již jen ve dvou pětinach případů. U respondentů s exkluzivní dovolenou či větším počtem dovolených to je pouze jedna třetina z těchto dotázaných.

Naopak více zájmových kroužků navštěvuje třetina dotázaných⁸⁰, kteří absolvovali s rodiči exkluzivní dovolenou a každý šestý dotázaný, který byl na dražší zahraniční dovolené či více dovolených. Proti tomu stojí pouze každý dvacátý respondent s více zájmovými kroužky, který na dovolené nebyl nikde nebo pouhá 2 % respondentů, kteří absolvovali jednu levnější zahraniční dovolenou a zároveň navštěvují více zájmových kroužků.

Respondenti, kteří byli na dovolené v tuzemsku, v polovině případů nenavštěvují žádné kroužky a pouze 3 % z nich naopak navštěvují více zájmových kroužků.

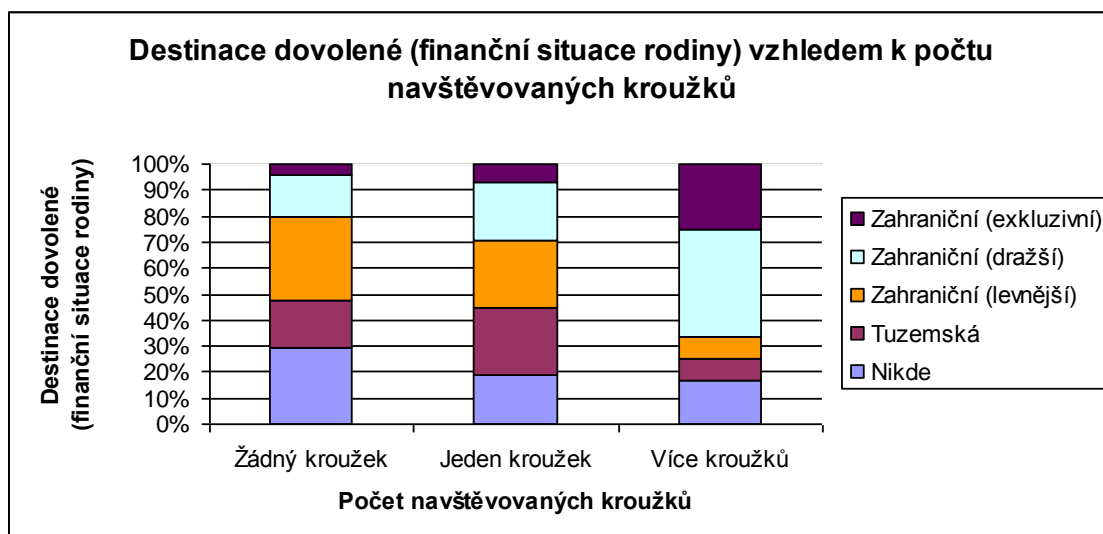
Nejvíce jedinců, kteří nenavštěvují žádný zájmový kroužek a vykazují tedy z tohoto hlediska nejpasivnější přístup k volnému času, jsme tedy zaznamenali v hůře a středně dobře finančně situovaných rodinách, tedy mezi jednotlivci, kteří na dovolené nebyli nikde nebo v levnější zahraniční destinaci. V případě tuzemské dovolené návštěva zájmových kroužků oproti předchozím dvěma kategoriím narůstá. Nejaktivnější přístup k volnému času, signalizovaný více než jedním navštěvovaným zájmovým kroužkem, jsme zaznamenali v případě jedinců, pocházejících z nejlépe finančně situovaných rodin. Aktivním přístupem k volnému času je pak následuje mládež, pocházející z nadprůměrně finančně situovaných rodin.

Koeficient kontingence vykazuje relativně silnou těsnost vztahu 0,31.

Destinaci dovolené jako ukazatele finanční situace rodiny vzhledem k počtu navštěvovaných kroužků zpodobňuje graf č. 28.

⁸⁰ Adjustované reziduum je 2,6.

Graf 28

Naši hypotézu podpořila také analýza vztahu aktivních, resp. pasivních zálib a absolvované dovolené.

Respondenti, kteří nebyli v loňském roce na dovolené s rodiči nikde, nevedli v polovině případů buď žádné záliby, nebo jen záliby pasivního zaměření. Téměř celá druhá polovina těchto respondentů vykazovala jen jednu aktivní zálibu. Pouhá 3 % z nich uvedla, že se ve volném čase věnují více aktivním zálibám.

Naproti tomu více zálib uvedla celá třetina z těch dotázaných, kteří s rodiči absolvovali exkluzivní zahraniční dovolenou.⁸¹ Více než dvě pětiny dotázaných s exkluzivní zahraniční dovolenou uvedly, že se věnují jedné aktivní zálibě a pouze každý desátý z nich nevedl žádnou zálibu.

Respondenti, kteří byli s rodiči na levnější nebo dražší zahraniční dovolené, vykazovaly nejčastěji jednu aktivní zálibu, a to v dvou třetinách případů.

Dotázaní, kteří byli na dovolené v České republice, představovali v našem výběrovém souboru po stránce rozložení zaměření zálib nejrovnoměrnější kategorii. Jednu aktivní zálibu uvedla polovina z těchto respondentů.

Těsnost vztahu je relativně silná, koeficient kontingence je na úrovni 0,33.

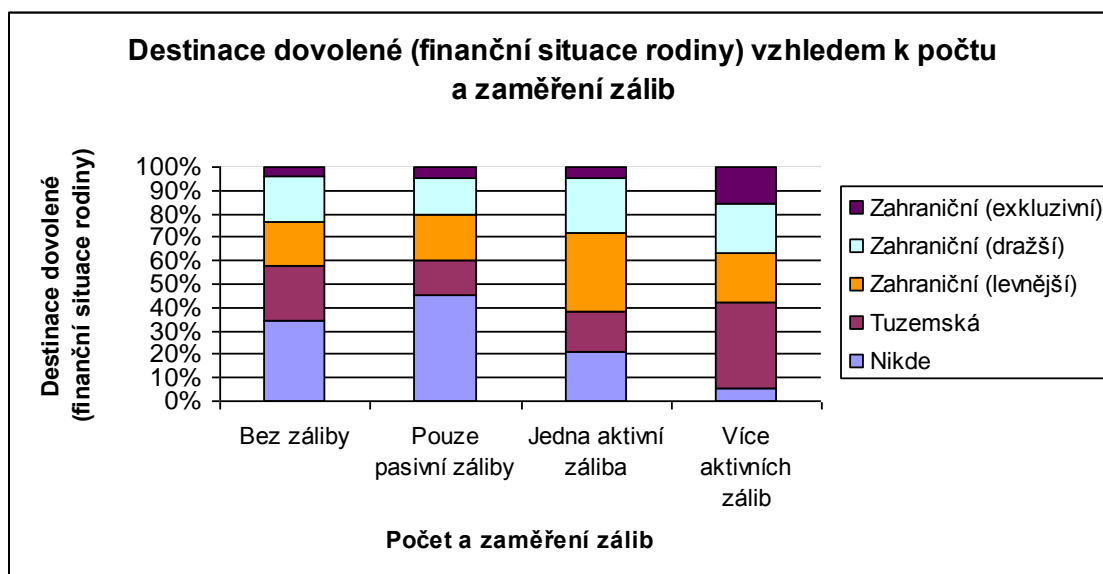
Spíše pasivní přístup k volnému času mají v největší míře jedinci z hůře finančně situovaných rodin (ti, kteří nebyli na žádné dovolené), pasivitou je následují jedinci ze středně dobře situovaných rodin (zejména pak ti, kteří byli na dovolené v tuzemsku).

⁸¹ Adjustované reziduum je 1,9.

Naopak neaktivnější přístup k volnému času, což ukazuje více zálib, mají jedinci z nadprůměrně nebo nejlépe finančně situovaných rodin.

Destinace dovolené jako ukazatele finanční situace rodiny vzhledem k počtu a zaměření zálib ilustruje graf č. 29.

Graf 29

7.2.5 Hypotéza 4: Čím lepší je finanční situace rodiny, tím méně se vyskytuje deviantní chování.

Tuto hypotézu se nepodařilo přesvědčivě vyvrátit ani potvrdit. Z výsledků našeho šetření vyplývá, že k obecně vyššímu deviantnímu chování tendují jedinci z hůře finančně situovaných rodin, ale na druhé straně také mladí lidé, pocházející z velmi dobře finančně situovaných rodin.

K ověření hypotézy jsme využili dvě otázky, zjišťující rodinnou finanční situaci respondenta a dále otázky, týkající se samotného deviantního chování.⁸²

⁸² Použity byly otázky č. 10, č. 14, č. 15, č. 19, č. 20, č. 24 a otázka v úvodu, týkající se na dovolenou s rodiči.

Otázka č. 10, která se tázala respondentů na jejich mínění o rodinné finanční situaci, stejně jako u v případě předchozí hypotézy z již zmíněných důvodů k vyvrácení ani k potvrzení příliš nepřispěla. Mnohem zřetelnější tendence jsme zaznamenali v odpovědích na otázku, týkající se dovolené. Z tohoto důvodu pracujeme při analýze pouze s otázkou, která se tázala na destinaci dovolené, absolvované s rodiči v loňském roce.

Stejně jako u předchozí hypotézy i zde zmíníme nejasnost výpovědní hodnoty odpovědi, že respondent na dovolené s rodiči v loňském roce nebyl. Nemusí to nutně znamenat horší finanční situaci rodiny, ale v rámci našeho zkoumání budeme tento údaj chápat jako signalizaci horší finanční situace. Budeme s ní však přesto pracovat jako s ukazatelem horší finanční situace rodiny.

Dovolená v tuzemsku rovněž ne zcela dobře vypovídá o finanční situaci rodiny. U respondentů, kteří byli na dovolené pouze v tuzemsku, jsme však zaznamenali obecně spíše nižší sklon k deviantnímu chování.

Levnější zahraniční dovolenou považujeme za ukazatel středně dobré finanční situace rodiny. Zahraniční dražší dovolenou považujeme v rámci našeho šetření za ukazatel nadprůměrně dobré finanční situace a zahraniční exkluzivní dovolenou chápeme jako signalizaci nejlépe finančně situované rodiny.

V případě srovnání celkového skóre alkoholové deviace a absolvované dovolené jako ukazatele finanční situace rodiny jsme dospěli k následujícím zjištěním:

Respondenti, kteří uvedli, že v loňském roce na dovolené s rodiči nebyli nikde, v 8 % případů vykazovali nulové skóre alkoholové deviace, ale celá třetina jich vykazovala nejvyšší skóre 3.⁸³

Dotázaní, kteří absolvovali s rodiči levnější zahraniční dovolenou, vykazovali nulové skóre alkoholové deviace v jedné dvacetině případů, zatímco skóre 3 vykazoval každý desátý z nich.

Respondenti, kteří byli loni s rodiči na exkluzivní zahraniční dovolené, vykazovali v jedné pětině případů nulové skóre alkoholové deviace, ale zároveň u celé třetiny z nich jsme zaznamenali skóre alkoholové deviace 3.

⁸³ Adjustované reziduum je 2,4.

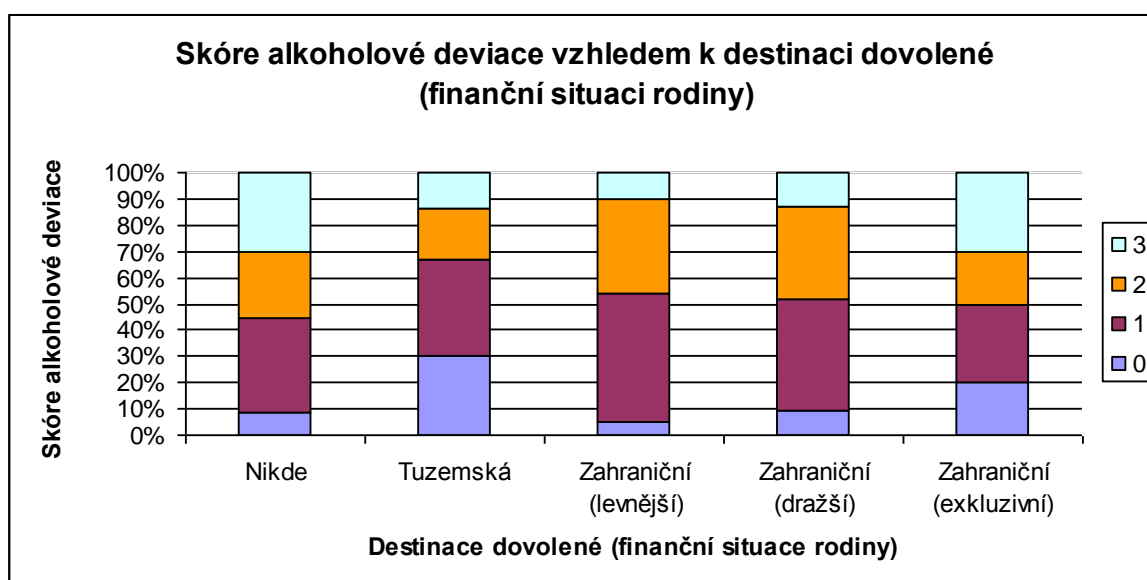
U respondentů, kteří strávili loňskou dovolenou v České republice, byla vykazována obecně nižší míra alkoholové deviace. Třetina těchto respondentů vykazovala nulové skóre alkoholové deviace a 13 % nejvyšší konstruované skóre 3.

Nejvíce k obecně vyšší celkové alkoholové míře deviace inklinují jedinci z hůře finančně situovaných rodin, ale i jedinci z nejlépe finančně situovaných rodin. Naopak obecně nižší míru celkové alkoholové deviace jsme zaznamenali u jedinců, pocházejících ze středně dobře situovaných rodin (zejména u těch jedinců, kteří strávili svoji loňskou dovolenou v tuzemsku).

Těsnost vztahu je relativně silná, koeficient kontingence dosahuje hodnoty 0,35.

Rozložení skórů alkoholové deviace vzhledem k destinaci dovolené jako ukazatele finanční situace rodiny ilustruje graf č. 30.

Graf 30

Dále jsme analyzovali vztah proměnných *celkové skóre cigaretové deviace* a *destinace dovolené*, resp. *finanční situace rodiny*.

Respondenti, kteří na dovolené nebyli nikde, vykazovali nulovou cigaretovou deviaci v třetině případů⁸⁴ a u další třetiny z nich jsme zaznamenali skóre cigaretové deviace 2 nebo 3.

⁸⁴ Adjustované reziduum je - 3,2.

Dotázaní, deklarovali levnější zahraniční dovolenou, v téměř polovině případů vykazovali nulové skóre cigaretové deviace. Naproti tomu dvě pětiny z těchto respondentů vykazovali skóre 2 nebo 3.

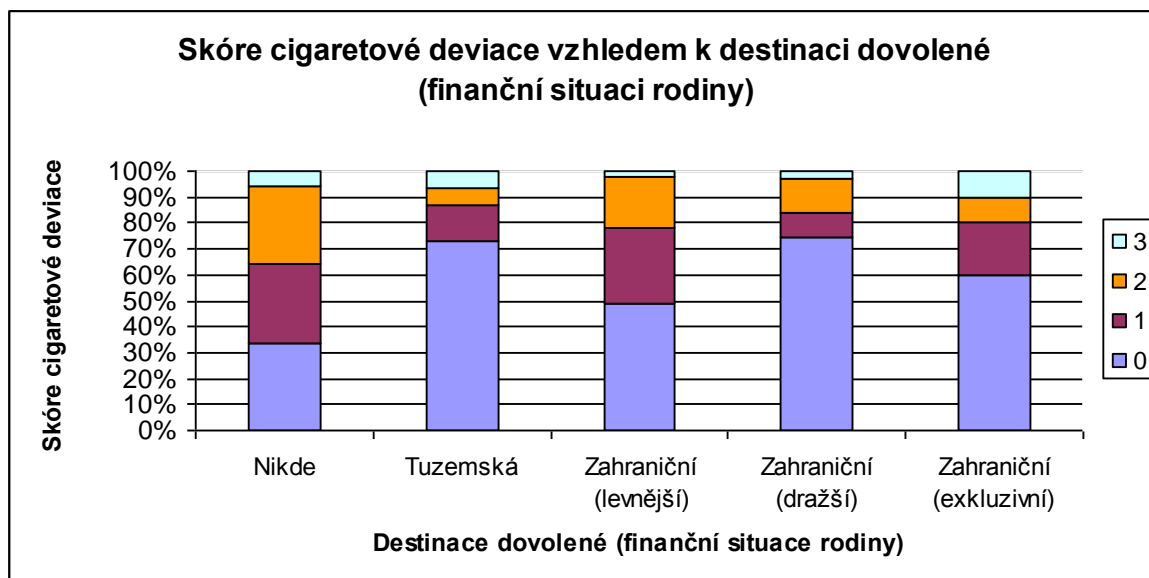
Respondenti s exkluzivní zahraniční dovolenou vykazovali nulové skóre cigaretové deviace v třech pětinach případů a skóre 2 nebo 3 v jedné pětinach případů.

Obecně nižší míru celkové cigaretové deviace jsme zaznamenali jak u respondentů, kteří strávili dovolenou v tuzemsku, tak i u dotázaných, kteří deklarovali zahraniční dražší dovolenou, tedy u jedinců, pocházejících ze středně či nadprůměrně dobře finančně situované rodiny. Naopak obecně vyšší míru celkové cigaretové deviace vykazují jedinci z hůře finančně situovaných rodin a vyšším výskytem této formy deviace je následují jedinci z nejlépe situovaných rodin a středně dobře situovaných rodin (zejména jednotlivci, kteří strávili dovolenou v levnější zahraniční destinaci).

Koeficient kontingence dokládá relativně silnou těsnost vztahu, jeho výše je 0,35.

Rozložení skóre celkové cigaretové deviace vzhledem k destinaci dovolené jako ukazatele finanční situace rodiny ilustruje graf č. 31.

Graf 31

Také porovnání skóre marihuanové deviace a destinace dovolené jako ukazatele finanční situace rodiny vykázalo podobné výsledky.

Respondenti, kteří uvedli, že nebyli v loňském roce na dovolené s rodiči nikde, vykazovali v třetině případů nulové skóre marihuanové deviace, naopak téměř u

každého třetího z těchto respondentů jsme zaznamenali skóre marihuanové deviace 2 nebo 3.

V případě respondentů s levnější zahraniční dovolenou byly zaznamenány tři pětiny dotázaných a nulovým skóre marihuanové deviace a jedna pětina těchto respondentů vykazovala skóre 2 nebo 3.

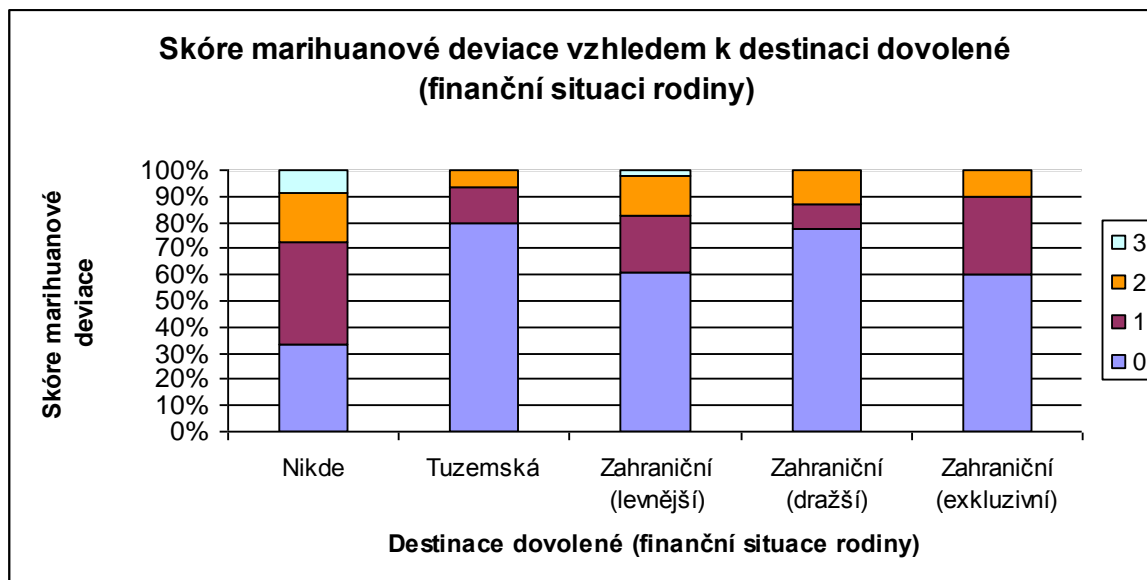
Respondenti deklarující exkluzivní zahraniční dovolenou vykazovaly nulové skóre marihuanové deviace ve třech pětinach případů a skóre 2 nebo 3 bylo zaznamenáno u každého desátého z těchto dotázaných.

Skóre marihuanové deviace 0 vykazovali nejčastěji respondenti, kteří strávili dovolenou v tuzemsku. U čtyř pětín z nich jsme zaznamenali právě nulové skóre marihuanové deviace, přičemž pouze 7 % z nich vykazovalo skóre marihuanové deviace 2 nebo 3.

Obecně vyšší míru marihuanové deviace vykazují jedinci z hůře finančně situovaných rodin

Rozložení skórů marihuanové deviace vzhledem k destinaci dovolené jako ukazatele finanční situace rodiny zpodobňuje graf č. 32.

Graf 32

Výše uvedená zjištění potvrzovalo také srovnání celkové míry deviace a destinace dovolené jako ukazatele finanční situace rodiny. (Koefficient kontingence 0,46.)

7.2.6 Hypotéza 5: Čím lépe mládež hodnotí své rodinné zázemí (ve smyslu důvěry a porozumění), tím méně se vyskytuje deviantní chování.

Tato hypotéza byla v rámci našeho výzkumného šetření potvrzena.

Byla zkoumána pomocí otázek tří dotazníkových otázek⁸⁵, zjišťujících rodinné zázemí respondenta a otázek na deviantní chování.

Nejprve jsme zkoumali vztah mezi proměnnými *zájem rodičů mít přehled o aktivitách svých dětí* a *celková míra deviace*.

Dotázaní, kteří uvedli, že o náplň jejich volného času se rodiče zajímají, vykazovali minimální míru deviace v jedné třetině případů. Stejnou míru deviace jsme na druhé straně zaznamenali jen u každého sedmého respondenta, o jehož volný čas se rodiče nezajímají.

Naopak respondenti se zjištěnou vyšší mírou celkové deviace v třetině případů uváděli, že se rodiče o jejich volný čas nezajímají a pouze každý sedmý s vyšší mírou celkové deviace uvedl, že se rodiče o jeho volný čas zajímají.⁸⁶

Obecně vyšší míru celkové deviace tedy vykazují tedy jedinci, o jejichž náplň volného času se rodiče nezajímají.

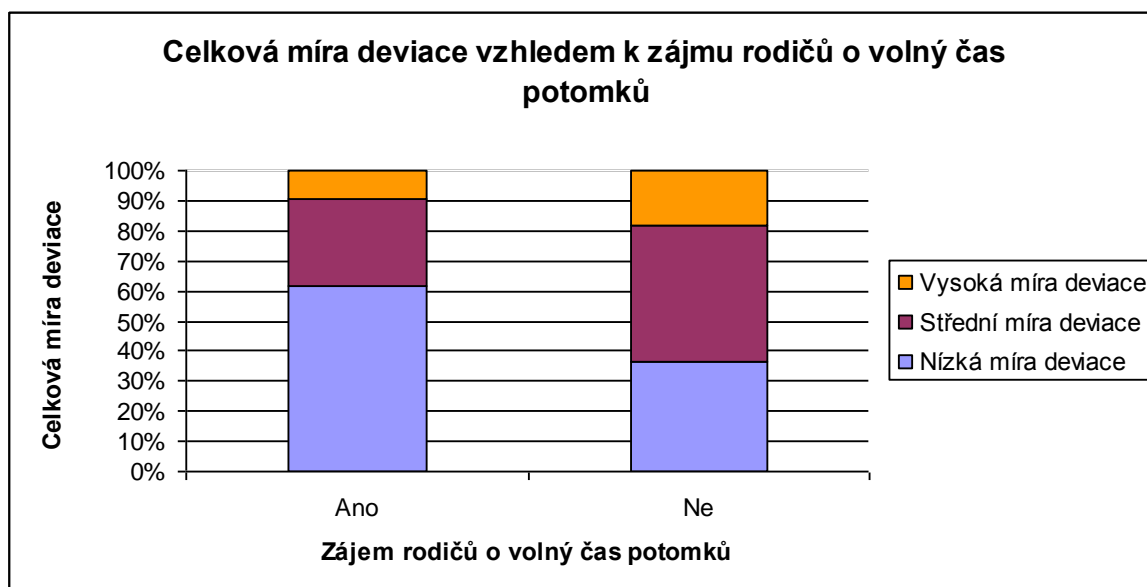
Koeficient kontingence udává relativně slabou těsnost vztahu, dosahuje hodnoty 0,23.

Celkovou míru deviace vzhledem k zájmu rodičů o náplň volného času potomků ilustruje graf č. 33. Šest úrovní měř celkové deviace jsme pro účely grafického znázornění sloučili do tří kategorií.

⁸⁵ Otázky č. 7, č. 8, č. 9, č. 14, č. 15, č. 19, č. 20 a č. 24.

⁸⁶ Adjustované reziduum je -2,2.

Graf 33

Zájem rodičů o přehled nad aktivitami ve volném čase dětí jsme prověřovali dále i v souvislosti s jednotlivými formami deviací. Nejlépe ilustroval podporu naší hypotézy případ marihuany. U dalších deviantních forem nebyly tendence příliš výrazné.

Nulový stupeň užívání marihuany vykazovaly dvě třetiny respondentů, kteří uvedli, že se rodiče o jejich volný čas zajímají. Respondenti, kteří uvedli, že o jejich volný čas rodiče nezajímají, vykazovali nulový stupeň užívání marihuany jen v jedné třetině.⁸⁷

Obecně vyšší míru marihuanové deviace tedy v rámci našeho šetření vykazují jedinci, o jejichž volný čas se rodiče nezajímají.

Koeficient kontingence byl ve výši 0,29.

Dále jsme se pokoušeli ověřit hypotézu pomocí analýzy vztahu proměnných *důvěra ve schopnosti a ochotu rodičů pomoci a celková míra deviace*.

Minimální nebo nízkou míru deviace jsme zaznamenali u tří pětiny respondentů, kteří v ochotu a schopnost svých rodičů poradit rozhodně věří. Naproti tomu jen necelé dvě pětiny dotázaných, kteří tuto ochotu a schopnost rodičů rozhodně odmítli, vykazovali stejné míry celkové deviace.

⁸⁷ Adjustované reziduum je -2,9.

Vyšší míra celkové deviace byla zaznamenána u poloviny respondentů, kteří rozhodně nemají k rodičům v tomto smyslu důvěru⁸⁸ a zároveň jen u každého dvanáctého dotázaného, který rodičům rozhodně důvěřuje.

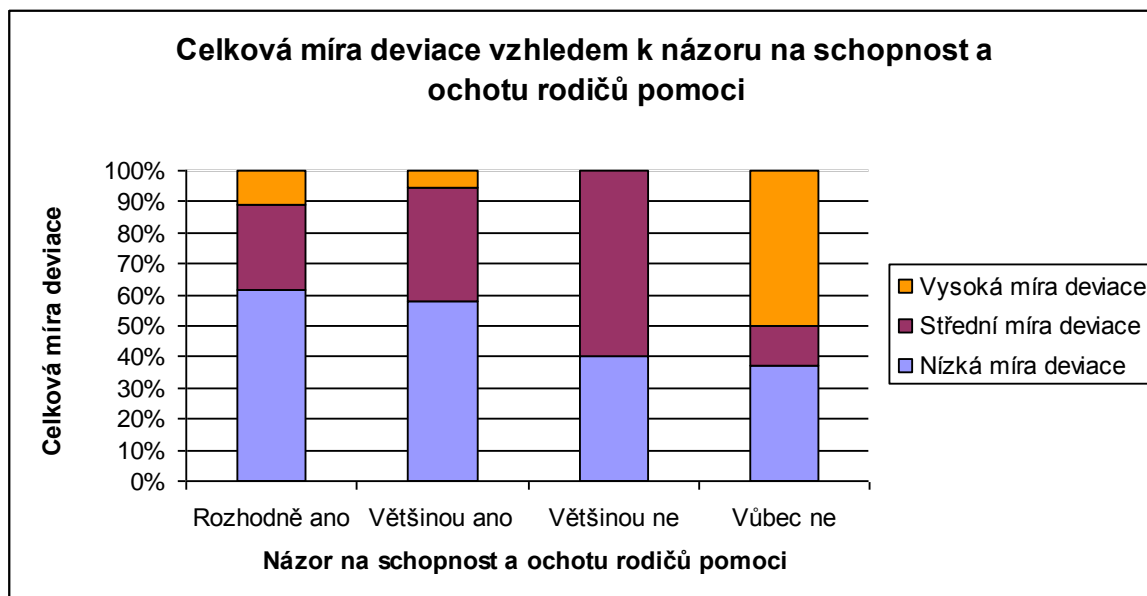
Na druhé straně byla také zaznamenána opačná, avšak málo prokazatelná tendence. Maximální míra celkové deviace byla zaznamenána pouze u 3 % respondentů, kteří svým rodičům ve výše uvedeném smyslu důvěřují.

Tendence k potvrzení hypotézy tedy není zcela jednoznačná, ale spíše můžeme říci, že s nižší důvěrou v schopnost a ochotu rodičů poradit či pomoci s problémy se zvyšuje míra celkové deviace.

Koeficient kontingence uvádí silnou těsnost vztahu 0,4.

Celkovou míru deviace vzhledem k názoru respondenta na schopnost a ochotu rodičů poradit či pomoci ilustruje graf č. 34. Šest úrovní měr celkové deviace jsme sloučili pro účely grafického znázornění do tří kategorií.

Graf 34

Ze tří deviantních forem nejlépe tendenci vykazoval případ cigaretové deviace.

Nulové skóre celkové míry cigaretové deviace vykazovaly tři pětiny respondentů, kteří rozhodně souhlasí s tím, že jsou jim rodiče ochotni a schopni pomoci. Stejný

⁸⁸ Adjustované reziduum je ve výši statisticky významné odchylky 4,2.

stupeň deviace, resp. nedevice jsme zaznamenali jen u dvou pětín dotázaných, kteří svým rodičům v tomto ohledu rozhodně nedůvěřují.

Skóre celkové míry cigaretové deviace 2 vykazuje každý šestý respondent z těch, kteří mají s rodiči v tomto ohledu dobré vztahy, ale již dvě pětiny z těch, kteří nemají k rodičům v tomto směru důvěru.

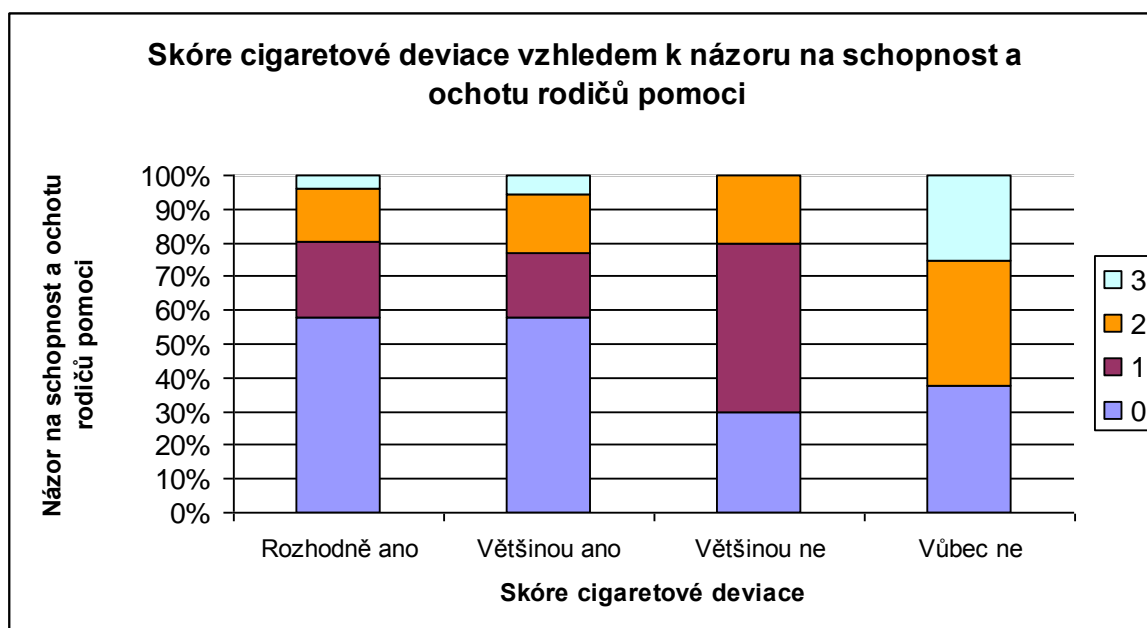
Nejvyšší zaznamenaný stupeň cigaretové deviace 3 byl zaznamenán pouze u 4 % s rodičovskou pomocí rozhodně spokojených respondentů a zároveň každého čtvrtého respondenta, který v tomto ohledu spokojený rozhodně není.⁸⁹

Dá se tedy říct, že obecně vyšší míru celkové cigaretové deviace vykazují jedinci, kteří v rodičovskou schopnost a ochotu pomoci v případě problémů spíše nevěří.

Koeficient kontingence je ve výši 0,29.

Rozložení skóre cigaretové deviace vzhledem k názoru respondenta na schopnost a ochotu rodičů poradit či pomoci ilustruje graf č. 35.

Graf 35

Posledním způsobem, jak ověřit tuto hypotézu, byla analýza vztahu mezi souhlasem, resp. nesouhlasem s tvrzením o oboustranné snaze respondenta a jeho rodičů o dobrý

⁸⁹ Výše adjustovaného rezidua je 2,6. Tuto kategorii naplnili pouze 2 respondenti, proto je nutné chápat tuto výpověď s jistou rezervou.

vzájemný vztah a celkovou mírou deviace. Limitujícím faktorem tohoto tvrzení je, že na otázku odpověděla velká většina respondentů kladně. Přesto můžeme vysledovat tendenci k potvrzení naší hypotézy.

Minimální nebo nízkou míru celkové deviace vykazovaly tři pětiny respondentů, kteří se spolu s rodiči snaží o dobrý vzájemný vztah. Vyšší nebo maximální míra celkové deviace u těchto respondentů byla zaznamenána jen u každého dvanáctého z nich.

V případě 7 respondentů, kteří nemají zájem o dobrý vztah s rodiči, se minimální nebo nízká deviace objevila v necelé třetině. Více než dvě pětiny z nich pak vykazovaly vyšší nebo maximální míru celkové deviace. Ukazuje se zde tedy mírná tendence k obecně vyšší míře deviace v případě, že jedinec nemá zájem o dobrý vztah s rodiči.

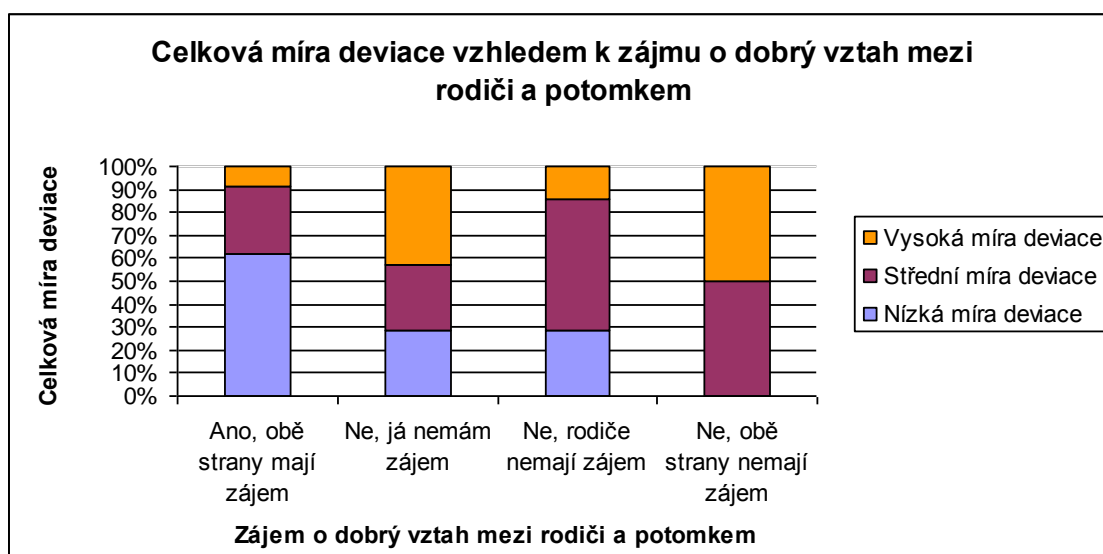
Dalších 7 respondentů uvedlo, že jsou to jejich rodiče, kteří o dobrý vzájemný vztah nemají zájem. Tito respondenti však vykazovali vyšší míru celkové deviace jen v případě každého sedmého z nich, maximální míra deviace nebyla v tomto případě zaznamenána vůbec. Zdá se tedy, že respondenti, kteří cítí, že jejich rodiče nemají o budování vzájemného vztahu zájem, spíše inklinují k nižším hladinám celkové deviace.

2 respondenti dokonce uvedli, že zájem o dobrý vztah nemá ani jedna ze stran. Jeden z nich vykazoval celkovou deviaci vyšší a druhý střední nižší. Není zde tedy patrná žádná výrazná tendence.

Koeficient kontingence udává relativně silnou těsnost vztahu, jeho výše jeho 0,35.

Rozložení celkové míry deviace vzhledem k zájmu o dobrý vztah mezi rodiči a potomkem ilustruje graf č. 36.

Graf 36

7.2.7 Hypotéza 6: Čím více vzorů deviantního chování (rodina, vrstevníci) se vyskytuje v okolí jedince, tím častěji se deviantní chování vyskytuje u jedince samotného.

Tato hypotéza se v rámci našeho výzkumu jeví jako potvrzená. Hypotézu jsme podrobili široké analýze nejrůznějších vztahů proměnných, přičemž jsme využili odpovědi na dotazníkové otázky, týkající se deviantního chování a reakce na tvrzení o vztahu k vrstevníkům.⁹⁰

Nejprve jsme se zaměřili na analýzu vztahu proměnných *míra alkoholového vzoru a frekvence konzumace alkoholu*. Respondenti, kteří deklarovali ve svém okolí minimální alkoholové vzory zároveň ve 100 % případů konzumují alkohol pouze výjimečně.⁹¹ Při nízkém alkoholovém vzoru je podíl výjimečných konzumentů alkoholu 85 %.⁹² Naopak pokud je jedinec vystaven maximálně naměřenému alkoholovému vzoru, pak je výjimečným konzumentem alkoholu jen v jedné sedmině případů.

⁹⁰ Využity byly odpovědi na otázky č. 6, č. 11, č. 14, č. 15, č. 16, č. 19, č. 20, č. 21 a č. 24.

⁹¹ Pouze jeden respondent.

⁹² Adjustované reziduum dosahuje statisticky významné odchylky ve výši 4,5.

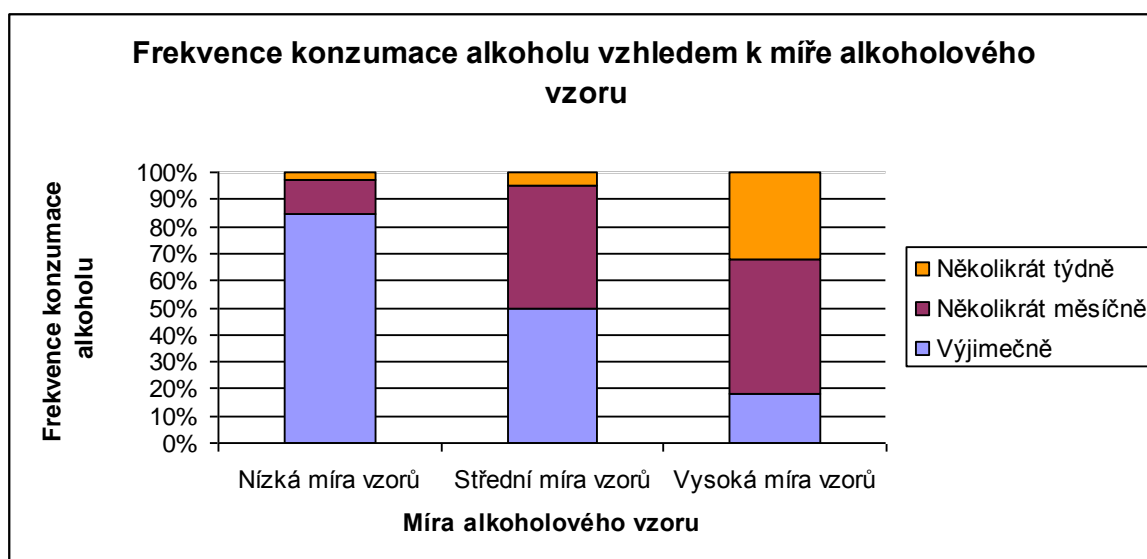
Dotázaní, kteří pijí alkohol několikrát týdně, jsou zároveň ve dvou pětinach případů vystaveni maximálnímu alkoholovému vzoru ve svém okolí.⁹³ Naopak, ti respondenti, na které působí jen nízký alkoholový vzor, konzumují alkohol několikrát týdně jen ve 3 % případů.

Zdá se tedy, že častější konzumace alkoholu (několikrát měsíčně a častěji) se obecně častěji vyskytuje u jedinců, kteří mají ve svém okolí vyšší nebo maximální alkoholové vzory. Dále obecně platí, že s nižší mírou alkoholového vzoru zároveň úměrně klesá frekvence konzumace alkoholu.

Koeficient kontingence vykazuje velmi silnou těsnost vztahu, je na úrovni 0,47.

Frekvenci konzumace alkoholu vzhledem k míře alkoholového vzoru ilustruje graf č. 37. Šest úrovní měr alkoholového deviantního vzoru jsme pro účely grafického znázornění sloučili do tří kategorií.

Graf 37

Téměř shodnou podporu hypotézy jsme zaznamenali také v případě vztahu proměnných *počet stavů opilosti* a *míra celkového alkoholového vzoru*.

Dále jsme analyzovali vztah proměnných *celková míra deviance* a *míra alkoholového vzoru* v okolí respondenta. Respondenti s minimálními alkoholovými vzory ve svém

⁹³ Adjustované reziduum je 3,2.

okolí zároveň v rámci našeho výzkumu vykazovali ve 100 % případů minimální nebo nízkou míru celkové deviace.⁹⁴ Naproti tomu při vyšší míře alkoholového vzoru v okolí jedince byla minimální nebo nízká míra celkové deviace zaznamenána jen ve čtvrtině případů.

Respondenti, vystavení maximální měřené míře alkoholového vzoru, zároveň vykazovali vyšší míru deviace ve více než čtvrtině případů. Pokud míra alkoholového vzoru byla vyšší, pak byla vyšší míra celkové deviace zaznamenána u menší čtvrtiny těchto respondentů. Naopak respondenti s minimálním nebo nízkým alkoholovým vzorem nevykazovali v našem šetření vyšší a ani maximální míru celkové deviace vůbec.

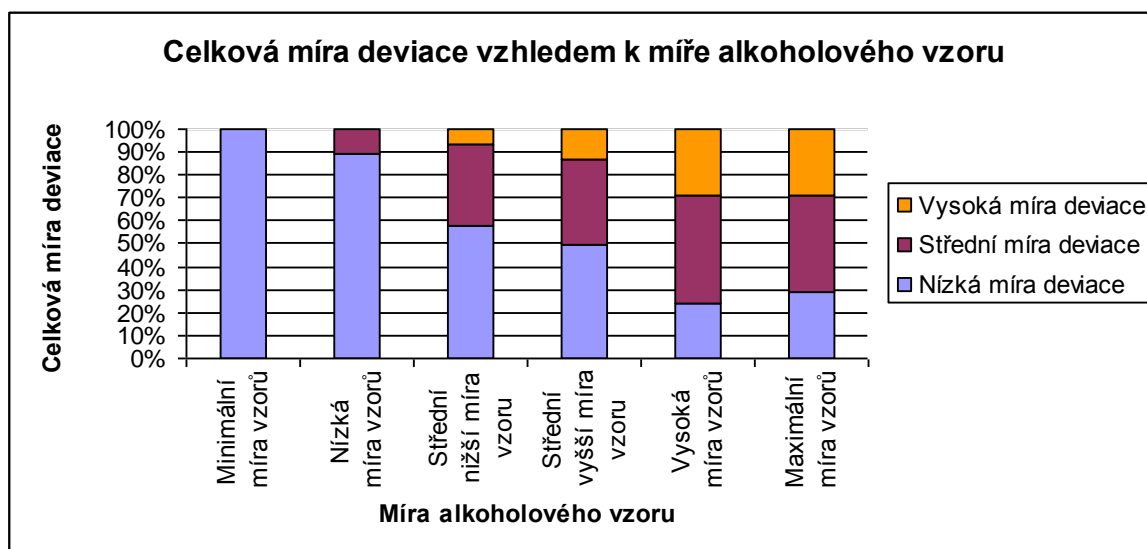
Pokud tedy zjištění zobecníme, tak při minimální míře alkoholového vzoru jedinci vykazují pouze obecně nižší celkovou míru deviace. S vyšší mírou alkoholového vzoru v okolí jedince se zároveň zvyšuje jeho celková míra deviace, která je obecně vyšší v případech vyšších a maximálních alkoholových vzorů, vyskytujících se v okolí jedince.

Těsnost vztahu je velmi silná, koeficient kontingence je na úrovni 0,45.

Celkovou míru deviace vzhledem k míře alkoholové vzoru v okolí jedince ilustruje graf č. 38. Šest úrovní měř celkové deviace jsme pro účely grafického znázornění sloučili do tří kategorií.

⁹⁴ Limitujícím faktorem tohoto zjištění je však fakt, že tento vztah byl naměřen pouze za využití 3 respondentů. Adjustované reziduum vztahu minimální míra celkové deviace a současně nízké míry alkoholového vlivu je ve výši 3,7.

Graf 38

V rámci dalších dílčích analýz se nám potvrdila tendence k potvrzení hypotézy také v případě cigaret a marihuany.

Výsledky jsou obdobně dobře vypovídající jako v případě konzumace alkoholu. Dokládáme to tedy alespoň koeficienty kontingence. Ve vztazích proměnných *míra cigaretového vlivu vzhledem k frekvenci kouření cigaret* nebo *denní spotřebě cigaret* jsme zaznamenali relativně velmi silné těsnosti těchto vztahů – 0,39 a 0,50. Také v případě vztahu proměnných *frekvence kouření marihuany* a *míra marihuanového vlivu z okolí* byl naměřen vysoký koeficient kontingence ve výši 0,41.

Je tedy zřetelné, že s obecně vyšší mírou cigaretového, resp. marihuanového vzoru zároveň narůstá frekvence kouření cigaret, resp. marihuany a zvyšuje se denní spotřeba cigaret.

Srovnávali jsme také vztah proměnných *celková míra deviace* a *míra marihuanového vzoru*.

Respondenti, kteří nemají v okolí žádný vzor v užívání marihuany, vykazovali v devíti desetinách případů minimální nebo nízkou míru celkové deviace.⁹⁵ Vyšší nebo maximální míra celkové deviace nebyla u těchto dotázaných v rámci našeho výzkumu zaznamenána vůbec.

⁹⁵ Adjustované reziduum vztahu mezi nulovým vzorem a minimální mírou celkové deviace dosahuje statisticky velmi významné odchylky ve výši 5,7.

Pokud uvedl respondent v okolí jeden vzor užívání marihuany, pak vykazoval v rámci našeho šetření minimální nebo nízkou míru celkové deviace již jen v 44 % případů⁹⁶ a vyšší nebo maximální míru celkové deviace v 15 % případů.

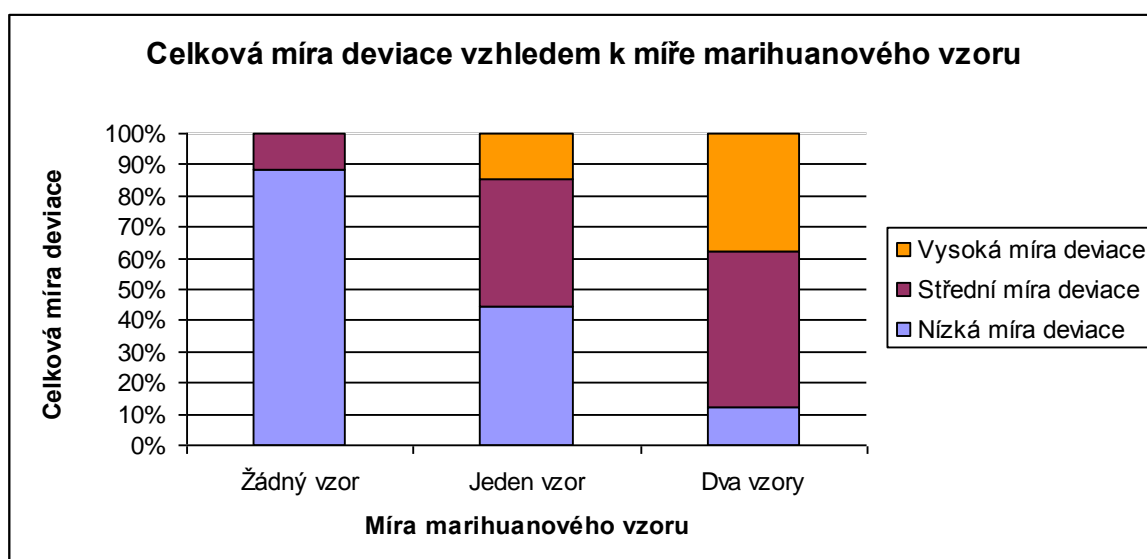
Téměř dvoupětinový podíl respondentů s vyšší nebo maximální mírou celkové deviace jsme zaznamenali u dotázaných, kteří mají ve svém okolí vzory uživatelů marihuany ve formě přátel i příbuzných zároveň. Naopak minimální nebo nízká celková míra deviace byla u těchto dotázaných zaznamenána jen u každého osmého z nich.

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že s obecně vyšší mírou marihuanového vzoru v okolí jedince se úměrně zvyšuje také jeho celková míra deviace.

Těsnost vztahu je velmi silná, koeficient kontingence je ve výši 0,49.

Celkovou míru deviace vzhledem k míře marihuanového vzoru v okolí jedince zpodobňuje graf č. 39. Šest úrovní měr celkové deviace jsme v grafickém znázornění sloučili do tří kategorií.

Graf 39

Dále jsme použili také konstruovanou proměnnou *celkové míry vzoru* všech zkoumaných forem deviace. Tyto celkové míry jsme porovnávali s jednotlivými aspekty užívání jednotlivých návykových látek. Tyto dílčí analýzy vykazovaly v rámci

⁹⁶ Adjustované reziduum v případě vztahu mezi jedním marihuanovým vzorem a minimální mírou celkové deviace je statisticky významnou výchylkou, protože je ve výši - 5,1.

našeho zkoumání jednoznačně hypotézu podporující tendence. Jednotlivé koeficienty kontingence se pohybovaly v rozmezí 0,41 až 0,57. Těsnosti jednotlivých vztahů tedy byly silné.

Pro ilustraci uvedeme analýzu vztahu proměnných *míra celkových vzorů*, působících na jedince a *míra celkové deviace*, kterou jedinec vykazuje.

Respondenti, kteří mají ve svém okolí jen minimální míru vzorů deviací, vykazovali minimální míru deviace v 86 % případů.⁹⁷ Ostatní z těchto respondentů vykazovali nízkou míru celkové deviace a ostatní míry celkových deviací nebyly u těchto respondentů v našem výzkumu zaznamenány vůbec.

Dotázaní s nízkou mírou deviantních vzorů ve svém okolí vykazovali v polovině případů minimální míru deviace a vyšší nebo maximální míra celkové deviace se u těchto respondentů v rámci našeho výzkumného šetření neobjevila vůbec.

Tendenci k potvrzení hypotézy, že čím více deviantních vzorů v okolí jedince, tím výraznější deviantní chování u něho samotného, vyjadřuje také zjištěná nízká míra deviace u respondentů se střední nižší mírou vzorů v okolí, která byla u těchto respondentů zjištěna ve dvou pětinach případů.

Respondenti s vyšší mírou deviantních vzorů ve svém okolí zároveň vykazovali střední vyšší nebo vyšší míru deviace ve dvou třetinách případů.⁹⁸ U respondentů, čelících maximální míře deviantních vzorů, byly shodné míry celkové deviace zaznamenány dokonce v třech čtvrtinách případů.

Pokud tedy naše zjištění zobecníme, tak jedinci s obecně vyšší mírou celkového deviantního vzoru ve svém okolí současně vykazují obecně vyšší celkovou míru deviace. S poklesem celkového deviantního vzoru v okolí jedince se celková míra deviace úměrně snižuje.

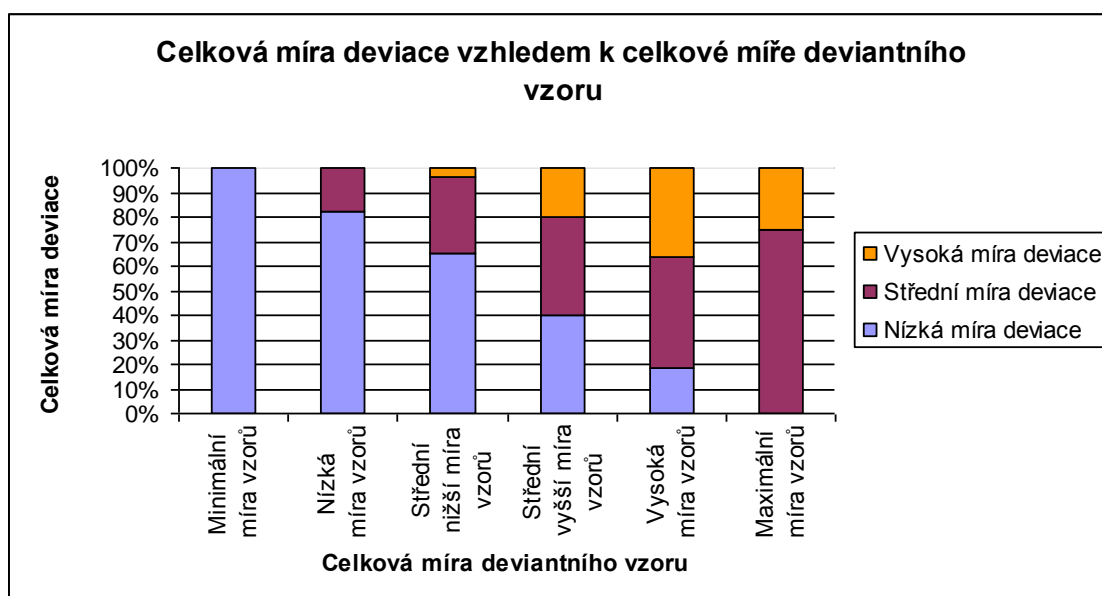
Koeficient kontingence ve výši 0,52 dokazuje velmi silnou těsnost vztahu.

Celkovou míru deviace vzhledem k celkové míře deviantního vzoru v okolí jedince ilustruje graf č. 40. Šest úrovní měr celkové deviace jsme pro účely grafického znázornění sloučili do tří kategorií.

⁹⁷ Adjustované reziduum je 3,4.

⁹⁸ Výše adjustovaného rezidua vztahu vysoká míra vzorů a vyšší míra celkové deviace je 3,4.

Graf 40

Tendenci mládeže podřizovat se vrstevníkům a hledat v nich vzory jsme testovali pomocí čtyř nabízených tvrzení, ke kterým respondenti vyjadřovali svůj názor pomocí nabízené škály odpovědí.⁹⁹ Tvrzení byla následující:

- *Pro člověka je důležité, jak ho jeho kamarádi hodnotí (co si o něm myslí).*
- *Někteří kamarádi jsou člověku vzorem.*
- *Pokud si chce člověk udržet kamarády, musí někdy udělat i to, co se mu právě nechce dělat.*
- *Ne všechno, co mi kamarádi dělají, se mi zamlouvá, ale i tak je stále lepší být s nimi, než být sám.*

Potvrdit těmito tvrzeními naši hypotézu se příliš nepodařilo. Téměř žádné tendence nevykazovala konfrontace jednotlivých tvrzení a užívání marihuany. Zřejmě je to dáno již zmíněnou málo rozšířenou zkušeností s touto návykovou látkou u takto mladých respondentů nebo nízký objem našeho výběrového souboru, potažmo malý počet krajně deviantně vyhraněných respondentů.

O něco viditelnější byla tendence spíše směřující k potvrzení naší hypotézy viditelná v případě cigaret.

⁹⁹ Škála odpovědí: rozhodně souhlasím, spíše souhlasím, spíše nesouhlasím, rozhodně nesouhlasím.

Porovnávání konzumace alkoholu s těmito tvrzeními jsme získali výsledky nejvíce tendující k potvrzení hypotézy, pravděpodobně z důvodu, že tato návyková látka je nejčastěji se vyskytující návykovou látkou, kterou tato mládež užívá. Přesto ale tyto hypotézu podporující tendence nebyly příliš výrazné.

Vůbec nejmenší výpovědní hodnotu mělo tvrzení *Někteří kamarádi jsou člověku vzorem*. Nevykazovalo téměř žádné tendence k vyvrácení ani potvrzení hypotézy. Zřejmě tomu tak bylo proto, že v tomto tvrzení je explicitně naznačeno, že se snažíme zjišťovat respondentovu tendenci k tomu nechat se ovlivnit vrstevníky.

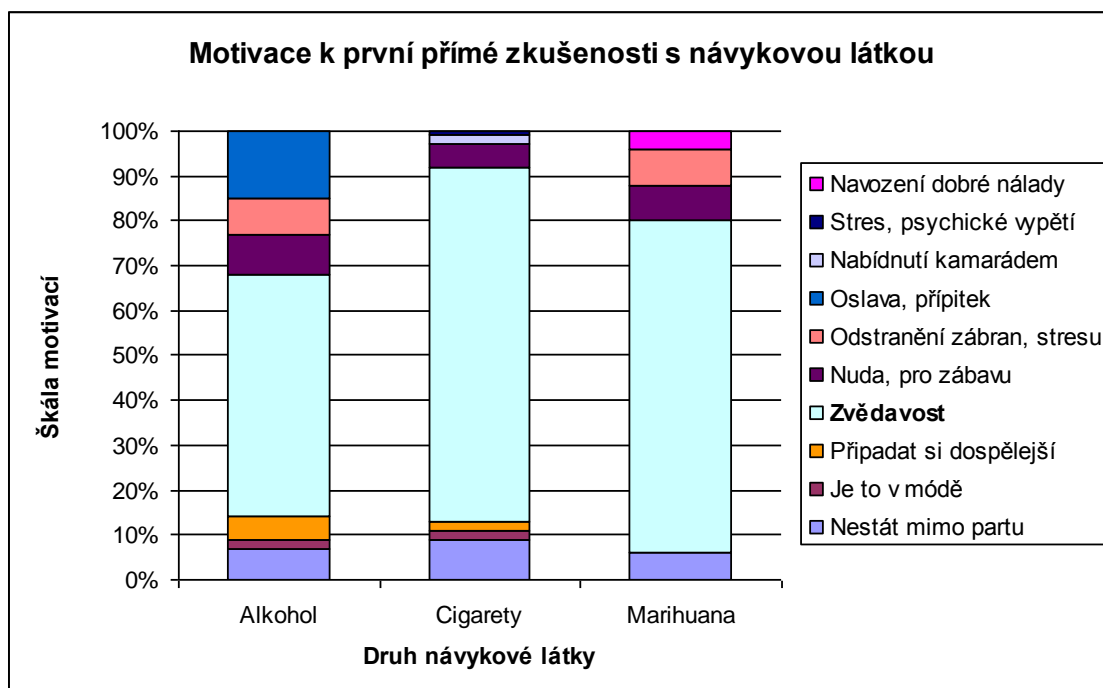
7.2.8 Hypotéza 7: Nejčastějším důvodem prvního výskytu deviantního chování je zvědavost/potřeba vyzkoušet.

Tato hypotéza se potvrdila v rámci našeho výzkumného šetření zcela jednoznačně. K tomuto závěru jsme došli již na základě třídění prvního stupně, kdy jsme analyzovali motivace respondentů k první přímé zkušenosti s jednotlivými formami návykových látek.

V případě alkoholu byla zvědavost motivací respondentů ve více než polovině případů. Cigarety dotázaní poprvé vyzkoušeli z důvodu zvědavosti ve čtyřech pětinach případů. U marihuany byla zvědavost motivací pro první přímou zkušenost s touto návykovou látkou v třech čtvrtinách případů.

Rozložení motivací k první přímé zkušenosti s návykovou látkou ilustruje graf č. 41.

Graf 41

7.2.9 Hypotéza 8: Výskyt deviantního chování u mládeže žijící na vesnici je nižší než u mládeže žijící ve městě.

Tato hypotéza byla potvrzena pouze v případě cigaretové deviace. Deviace ve formě konzumace alkoholu a užívání marihuany neprokázaly tendence vyskytovat se spíše v prostředí venkovském nebo městském. Bude to pravděpodobně dáno tím, že konzumace alkoholu je nejčastější z námi zkoumaných deviací u mládeže, tudíž s ní mají podobné zkušenosti mladí lidé ve městech i na vesnicích. Marihuana je naopak méně se vyskytující návykovou látkou a neprokázání jakékoliv tendence je tudíž možné přičíst pravděpodobně příliš nízkému vzorku našeho výběrového souboru.

Respondenti, žijící ve městě, uvedli kouření cigaret ve frekvenci výjimečně v polovině případů oproti třem čtvrtinám výjimečných kuřáků na vesnici.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Adjustované reziduum je 2,4.

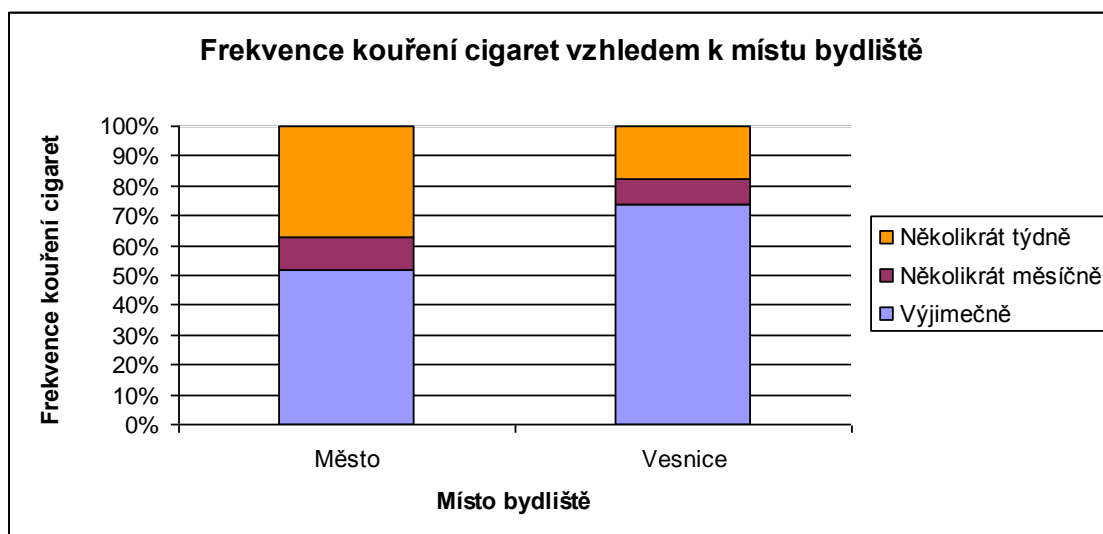
Naopak téměř dvě pětiny městských respondentů uvedly, že kouří cigarety několikrát týdně. Stejná frekvence kouření cigaret byla zaznamenána jen u méně než jedné pětiny respondentů, bydlících na vesnici.¹⁰¹

Mládež, žijící ve městě, kouří cigarety častěji než dospívající žijící na vesnici.

Koeficient kontingence však prokazuje relativně slabou těsnost vztahu 0,22.

Frekvenci kouření cigaret vzhledem k místu bydliště ilustruje graf č. 42.

Graf 42

Kromě výše doložené tendence častějšího kouření cigaret městských respondentů, jsme dále zaznamenali také vyšší počet vykouřených cigaret za jeden den u dotázaných z města oproti těm, kteří bydlí na vesnici.

Denní spotřebu cigaret ve výši jedna až dvě cigarety má 45 % městských mladistvých kuřáků a dvě třetiny mládeže, která kouří a současně vyrůstá na vesnici. Šest až deset cigaret denně je spotřeba čtvrtiny mládeže, která kouří a současně žije ve městě¹⁰², a stejný počet cigaret denně spotřebuje jen každý dvacátý respondent, který kouří a žije na vesnici. 15 % městských kouřících respondentů spotřebuje denně dokonce jedenáct až dvacet cigaret. U vesnických respondentů, kteří kouří, byl stejný objem denní spotřeby cigaret zaznamenán u každého desátého z nich.

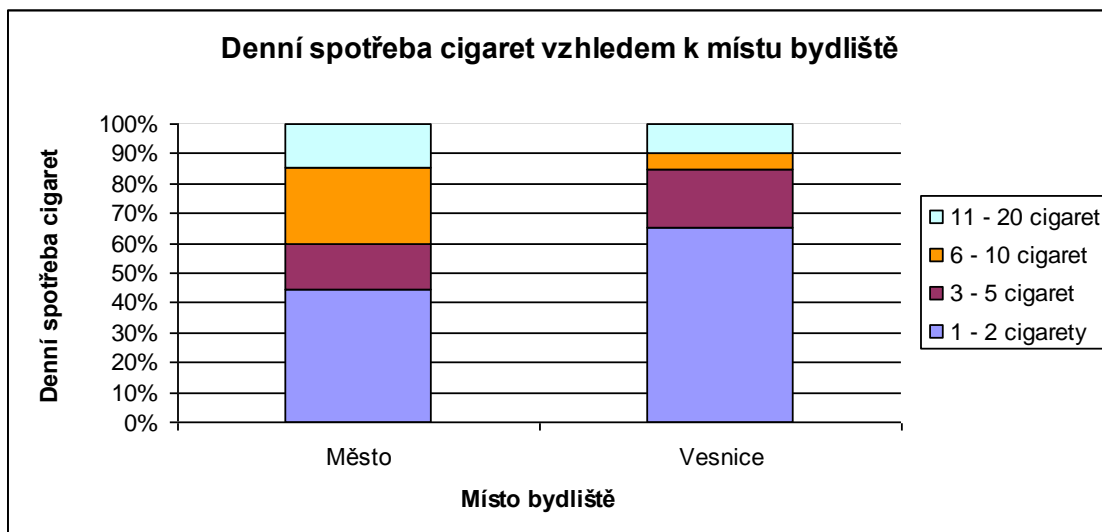
Koeficient kontingence je relativně slabý, je na úrovni 0,26.

¹⁰¹ Adjustované reziduum je 2,3.

¹⁰² Adjustované reziduum je 1,9.

Rozložení denní spotřeby cigaret vzhledem k místu bydliště ilustruje graf č. 43.

Graf 43

Poměření vztahu proměnných *celková míra deviace* a *místo bydliště* nevykazuje příliš výrazné tendence a koeficient kontingence tohoto vztahu je relativně velmi slabý – 0,15. Ukazuje se zde však také mírná tendence k potvrzení hypotézy.

Minimální nebo nízkou míru celkové deviace vykazuje polovina městských respondentů a zároveň dvě třetiny dotázaných z vesnice.

Vyšší míru celkové deviace jsme zaznamenali u každého devátého respondenta, žijícího ve městě, ale pouze u každého dvacátého dotázaného z vesnice.

7.2.10 Hypotéza 9: Výskyt deviantního chování mládeže je vyšší u chlapců oproti dívkám.

Tato hypotéza byla v rámci našeho výzkumu spíše vyvrácena, avšak ne příliš jednoznačně.

V případě alkoholové deviace byla frekvence konzumace alkoholických nápojů u dívek i chlapců přibližně shodná.

V počtu stavů opilostí v dosavadním životě však podle našeho šetření vykazovaly převahu dívky. Více než třetina chlapců nikdy neprožila stav opilosti. Naproti tomu u

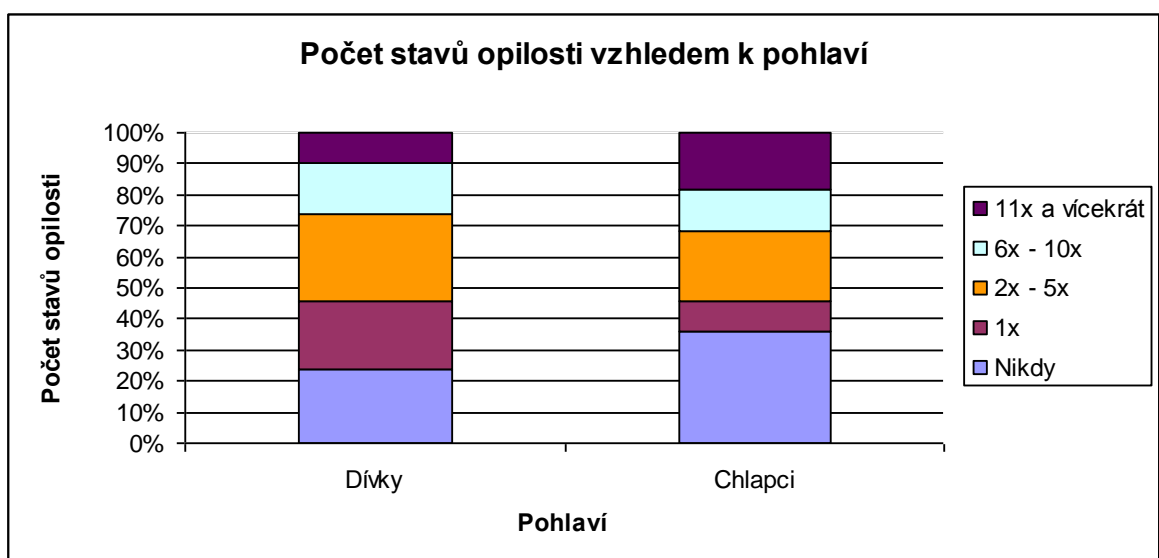
dívek je těchto případů jen necelá čtvrtina. Polovina dívek prožila stav opilosti jednou až pětkrát za dosavadní život. V případě chlapců jsme zaznamenali tentýž počet stavů opilosti jen u třetiny dotázaných.

Opačná tendence, zhruba dvojnásobná převaha chlapců nad dívkami v počtu stavů opilosti v dosavadním životě, byla zaznamenána u možnosti *11x a vícekrát*.

Koeficient kontingence však prokazuje relativně slabou těsnost vztahu 0,23.

Počet stavů opilosti v dosavadním životě vzhledem k pohlaví ilustruje graf č. 44.

Graf 44

V případě cigaret je frekvence kouření cigaret a denní spotřeba u dívek i chlapců velmi podobná. Pokud však přece jen chceme zmínit směr, kterým se vztah ubírá, pak je to opět mírná tendence k obecně vyšší cigaretové deviaci u dívek.

Nejméně patrný rozdíl mezi pohlavími jsme zaznamenali v případě užívání marihuany. Tendence jsou jen velmi těžko vysledovatelné. Můžeme tedy říct, že ve frekvenci užívání marihuany jsme v našem šetření nezaznamenali mezi pohlavími rozdíl.

ZÁVĚR

Cílem práce bylo zjistit prostřednictvím kvantitativního dotazníkového šetření nové skutečnosti o problematice trávení volného času a o výskytu vybraných sociálních deviací v subkultuře současné mládeže. Spojením těchto dvou témat, která spolu úzce souvisejí, jsme získali nové poznatky, které vypovídají především o vzájemných vlivech či vztazích mezi způsobem trávení volného času, užíváním návykových látek (tedy výskytem deviantního chování), mezi finanční situací rodiny, citovým zázemím rodiny nebo vlivem deviantních vzorů, vyskytujících se v okolí jedince.

Samotné praktické části práce, která reflektuje uskutečněné empirické šetření, předchází část teoretická, jejímž záměrem je uvést čtenáře do problematiky trávení volného času, životního stylu a sociálních deviací.

Při analýze a interpretaci jsme uváděli, zda se v rámci našeho výzkumu hypotézy spíše potvrdily nebo spíše byly vyvráceny. Jsme si však vědomi toho, že objem vzorku našeho výběrového souboru není dostatečně rozsáhlý, tedy závěry našeho empirického šetření nelze považovat za zcela reprezentativní a zobecnitelné. Nicméně v rámci našeho šetření jsme dospěli ke zjištěním, která jistě přispějí k diskusi o výše zmíněné problematice.

V rámci třídění prvního stupně jsme zaznamenali, že většina dotazovaných uvedla jednu zálibu. Mezi neoblíbenější záliby tradičně patří sport, tanec, výtvarná činnost nebo hra na hudební nástroj či zpěv. Více než polovina dospívajících však nenavštěvuje žádný zájmový kroužek, ti kteří ano, tak většinou jeden. Zaměření zájmových kroužků je nejčastěji sportovní nebo umělecké. Naše zjištění konvenuje se současnou stagnací či spíše poklesem v zapojování se lidí do různých sdružení, které zmiňuje např. Hofbauer.¹⁰³ Z deseti nabízených volnočasových aktivit vykazuje nejvyšší oblibu poslech hudby, sledování TV, internet a počítačové hry a na pátém místě aktivní sport. Nejnižší frekvenci naopak zaznamenává sledování sportovních utkání nebo v souladu s dnes obecným předpokladem také četba. Obdobné tendence byly zaznamenány ve výzkumech, ze kterých jsme vycházeli.¹⁰⁴

¹⁰³ Viz oddíl 2.3.2.4.2 – Sdružení dětí a mládeže

¹⁰⁴ Viz oddíl 2.4 – Trendy ve volnočasových aktivitách současné mládeže

Dále jsme sledovali postoje mládeže k volnému času. Drtivá většina respondentů považuje volný čas za velmi důležitý. Převážná většina je pak také více či méně přesvědčena o smysluplném trávení svého volného času. Přibližně každý šestý dospívající přiznává, že se ve volném čase nudí.

Pomocí čtyř tvrzení jsme se pokoušeli zjistit, jak vnímají dospívající své kamarády a do jaké míry jsou schopni se jim přizpůsobit. Na hodnocení vlastní osobnosti kamarády, záleží převážně většině mládeže. Menší podíl dospívajících, ale přesto výrazně většinový, připouští, že kamarád se za určitých okolností může stát člověku vzorem. Dvě třetiny také souhlasí s tím, že někdy je nutné přizpůsobit se kamarádům, tolerovat to, s čím dotyčný nesouhlasí, aby bylo kamarádství zachováno, protože je lepší být s kamarády, i za cenu toho, že s nimi v jistých ohledech nesouhlasí, než být sám. O těchto vlivech pojednává mimo jiné také Chaloupka¹⁰⁵ nebo Kroftová a Matoušek¹⁰⁶.

Vztahy mezi dětmi a rodiči se podle očekávání ukázaly převážně jako velmi dobré. Převážná většina rodičů se o náplň volného času svých dětí zajímá. Zároveň devět z deseti dospívajících věří, že jsou jeho rodiče schopni a ochotni ho vyslechnout v případě, že je o to požádá. Na druhé straně se však v malé míře vyskytují také případy, kdy dospívající člověk nemá pocit, že by se jeho rodiče snažili s ním budovat vřelý vztah a byli by ochotni mu pomoci v případě nouze. To může být dáno subjektivním dojmem respondenta, avšak jestliže nebudeme tyto odpovědi zpochybňovat, pak toto ukazuje na výskyt rodin s nedostatečně rozvinutými rodinnými vazbami.

Nejčastějším deviantním chováním, zkoumaným v rámci našeho výzkumu, se stala konzumace alkoholu. Drtivá většina mládeže v posledním ročníku základní školy uvádí podle očekávání, plynoucích z výzkumu ESPAD¹⁰⁷, alespoň jednu přímou zkušenost s alkoholem. To je pravděpodobně také dáno tím, že alkohol představuje pro mládež snad nejdostupnější návykovou látku. Důvodem k prvnímu požití alkoholu je nejčastěji zvědavost, méně často pak například oslava nebo přípitek s rodinou nebo kamarády. Největší část mládeže získala první zkušenost s konzumací alkoholu ve věku 14 let,

¹⁰⁵ Viz oddíl 2.3.2.4.1 – Vrstevnická skupina

¹⁰⁶ Viz oddíl 5.2 – Z podkladů pro hypotézy

¹⁰⁷ Viz oddíl 4.1 - Alkoholismus

nejnižším zaznamenaným věkem je pak věk 4 let. Alespoň jednou měsíčně konzumuje alkoholické nápoje téměř polovina mládeže, nikdy pouze každý pětadvacátý dospívající. Dvě třetiny dospívajících již alespoň jednou prožili stav opilosti.

Alespoň jednu přímou zkušenost s cigaretami mají tři čtvrtiny žáků posledního ročníku základní školy, což je o 5 % nižší podíl mládeže, než byl zjištěn výzkumem ESPAD.¹⁰⁸ Odlišnost může být dána nižším věkem respondentů našeho výzkumu. Motivací k ochutnání cigarety je v převážné většině zvědavost nebo snaha nevyčlenit se z party kamarádů. První vyzkoušení cigarety probíhá nejčastěji ve věku 13 nebo 14 let. Každý den kouří cigarety každý šestý dospívající, několikrát měsíčně nebo častěji pak téměř třetina mládeže. Nejčastější denní spotřeba cigaret je 1–2 cigarety.

Z vybraných tří forem deviantního chování mají podle očekávání dospívající nejmenší zkušenosti s marihuanou. Přesto jsme zaznamenali dvoupětinový podíl žáků devátých tříd, kteří již alespoň jednu přímou zkušenost s marihuanou mají, což je podle našeho názoru podíl velmi vysoký, vzhledem k tomu, že se jedná o nelegální návykovou látku a respondenty jsou žáci deváté třídy základní školy. Výzkum ESPAD u šestnáctiletých studentů zjistil o 4 % vyšší podíl těch, kteří mají s marihuanou vlastní zkušenost. Tento vyšší podíl můžeme opět přisuzovat vyššímu věku těchto respondentů nebo jejich přestupu na střední školu. Jako důvod k prvnímu vyzkoušení marihuany je nejčastěji uváděna opět zvědavost, dále následuje nuda nebo touha odstranit zábrany. Nejčastějším věkem, kdy mládež poprvé vyzkouší marihuanu, je věk 14 let, přičemž nejnižší zaznamenaný věk je 10 let. Každý čtrnáctý dospívající užívá marihuanu alespoň jednou měsíčně.

V rámci třídění druhého stupně jsme ověřovali konstruované hypotézy:

V našem šetření se potvrdilo, že čím aktivněji tráví mládež svůj volný čas, tím se obecně v menší míře vyskytuje deviantní chování. Obecně vyšší míru deviantního chování vykazují jednotlivci, kteří deklarují pouze pasivní záliby, vyšší mírou deviance je pak následuje mládež, která netráví svůj volný čas žádnou zálibou. Nejzřetelněji se tato tendence projevuje v případě alkoholu, nejméně výrazně pak ve zkušenostech s marihuanou. Stav opilosti je nejčastější u mládeže, která má záliby pouze pasivního zaměření nebo neuvádí vůbec žádné záliby. Také se nám potvrdilo, že obecně míra celkové deviance dospívajícího stoupá v souvislosti s častější návštěvou diskoték nebo

¹⁰⁸ Viz oddíl 4.2 - Tabakismus

kaváren s kamarády. Častější návštěva diskoték a kaváren zejména souvisí s častější konzumací alkoholu a vyšší četností stavů opilosti.

Částečně jsme ověřili, že čím více pokládá jedinec svůj volný čas za smysluplně strávený, tím se snižuje míra celkové deviace. Toto se nejlépe projevuje v případě alkoholu a cigaret, v případě marihuany jsme nezaznamenali žádné výraznější tendence.

V našem šetření se spíše potvrdil předpoklad, že čím horší je finanční situace rodiny, tím je volný čas mládeže méně aktivní. Pravděpodobně je to dáno životním stylem hůře finančně situovaných rodin nebo méně podnětným rodinným prostředím, jejich preferencí méně finančně náročných volnočasových aktivit (v dnešní době spousta volnočasových aktivit představuje jistou finanční náročnost, o čemž pojednává např. Hofbauer¹⁰⁹ nebo Mühlpachr¹¹⁰). Obecně nižší návštěvnost zájmových kroužků jsme zaznamenali u jedinců, pocházejících z hůře finančně situovaných rodin. Naopak více kroužků navštěvují jednotlivci, kteří pocházejí z nadprůměrně finančně zabezpečených rodin. Více zálib deklarují jedinci z nadprůměrně nebo středně dobře finančně situovaných rodin.

Z výsledků našeho výzkumu vyplývá, že obecně vyšší míru deviantního chování vykazuje mládež, pocházející na jedné straně z hůře, na druhé straně z nejlépe finančně situovaných rodin. To platí zejména v případě v případě alkoholu a cigaret. Uživatelé marihuany podle našich zjištění nejčastěji pocházejí z hůře finančně situovaných rodin.

Dále se potvrdilo, že čím větší zájem o náplň volného času dětí mají jejich rodiče, tím je míra deviantního chování obecně nižší. Vycházeli jsme přitom z úvah Mühlpachra.¹¹¹ Nejvýrazněji to dokládá příklad marihuany. Naopak s nižší důvěrou ve schopnost a ochotu rodičů pomoci či poradit se obecně zvyšuje míra deviace, ačkoliv je zde patrná také opačná tendence: maximální zaznamenaná míra deviace v našem šetření se vyskytovala výhradně u těch jedinců, kteří v tomto ohledu rozhodně svým rodičům důvěřují. Podobná tendence se objevila i v analýze vztahu mezi finanční situací rodiny a mírou deviantního chování. Tato tendence může být výsledkem liberálního přístupu rodičů k výchově nebo naopak snaha jedinců nějakým způsobem

¹⁰⁹ Viz oddíl 2.3.2.1 – Rodina a oddíl 2.5.1 – Chybějící podmínky pro využívání volného času

¹¹⁰ Viz oddíl 5.2 – Z podkladů pro hypotézy

¹¹¹ Viz oddíl 5.2 – Z podkladů pro hypotézy

uniknout z příliš „sevrženého objetí“ rodičů. Dále jsme došli k zjištění, že jedinci, kteří nemají zájem o dobrý vztah s rodiči, obecně ve vyšší míře vykazují deviantní chování.

Výsledky šetření dále potvrdili, že čím více vzorů deviantního chování se vyskytuje v okolí jedince, tím je obecně vyšší jeho míra deviace. To se projevuje ve všech zkoumaných vztazích, tedy při analýze vztahu mezi mírou alkoholového vzoru a frekvencí, resp. počtem stavů opilosti, mezi mírou cigaretového vzoru a frekvencí, resp. denní spotřebou cigaret a mezi mírou marihuanového vzoru a frekvencí užívání marihuany. Je tedy zcela patrné, že deviantně se projevující jedinec má ve svém okolí obvykle větší množství podobně jednajících osob. K tomuto zjištění došel i Csémy a kol. v rámci výzkumu ESPAD.¹¹²

V našem výzkumu bylo ověřeno, že nejčastější motivací k první přímé zkušenosti s návykovou látkou je zvědavost. Výzkum ESPAD k tomuto závěru dospěl v případě marihuany také.¹¹³

Rozdíl v celkové míře deviace mezi jednotlivci, daný místem bydliště (město, vesnice) byl prokázán pouze v případě cigaret. Z našeho výzkumu vyplývá, že dospívající, žijící ve městě, kouří cigarety častěji a jejich denní spotřeba cigaret je také vyšší než u venkovských mladistvých kuřáků. To může být dáno vyšší anonymitou města.

Předpoklad, že chlapci obecně vykazují vyšší míru deviantního chování, se nepotvrdil, spíše byl vyvrácen. V případě frekvence konzumace alkoholu je zastoupení pohlaví zhruba na stejné úrovni, ale v počtu opilostí již vedou dívky. Větší počet dívek než chlapců totiž přiznává vlastní zkušenost s opilostí, ale zároveň vícečetnou opilost častěji přiznávají chlapci. Naše zjištění se liší od výsledků výzkumu ESPAD, který uvádí, že obecně vyšší alkoholovou deviaci vykazují chlapci.¹¹⁴ Ve frekvenci kouření cigaret a v jejich denní spotřebě jen o málo vedou dívky. Výzkum ESPAD však vypovídá spíše o opačné tendenci.¹¹⁵ V případě marihuany je zastoupení pohlaví stejné.

¹¹² Viz oddíl 5.2 – Z podkladů pro hypotézy

¹¹³ Viz oddíl 4.3 – Kouření marihuany

¹¹⁴ Viz oddíl 4.1 - Alkoholismus

¹¹⁵ Viz oddíl 4.2 - Tabakismus

SUMMARY

The target of this diploma thesis was detecting new facts about spending leisure time and occurrence of selected social deviations in subculture of contemporary adolescents through quantitative questionnaire survey.

Practical part of the thesis, which reflects realized empirical investigation, precedes the theoretical part, whose goal is to introduce the readers into the theme of leisure time spending, lifestyle and social deviations.

The most majority of adolescents spends leisure time with some hobby. To the most favourite hobbies traditionally belongs sport, dancing, art activities or playing a musical instrument or singing. Yet more than a half of adolescents does not attend any hobby group. The most common deviant behaviour, examined in our survey, became alcohol consumption. Overwhelming majority of adolescents in the final class of primary school has had already at least one personal experience with alcohol. At least one cigarette have tried three quarts of adolescents. Own experience with marijuana have had two fifths of adolescents.

The passive leisure activities, for example idleness or frequent visits of discotheques or cafes with friends, go often hand in hand with higher rate of deviant behaviour. Those who consider their leisure as meaningfully spent, simultaneously show lower rate of deviant behaviour in general.

The deviant behaviour usually occurs at individuals, who have deviant models in their parents or contemporaries in their direct surroundings. Especially conformity with contemporaries is at this age very strong. The more deviant models have an effect on an individual, the higher is the rate of his deviant behaviour. Also the mutual confidence between parents and children is an important factor affecting the rate of deviant behaviour of individual. Individuals whose have not any interest in a good relationship with their parents, show in general higher rate of deviant behaviour.

It seems that there is also some relationship between financial situation and rate of deviant behaviour. Individuals from worse or on the contrary from above the standard financially situated families show in general higher rate of deviant behaviour than those who come from average financial situated families. In the case of individuals who came from worse financially situated families, we also noticed a tendency to more passive spending of leisure time. The occurrence rate of deviant behaviour is higher at

individuals living in cities only in case of cigarettes smoking. At other deviation forms no tendency was proved. At the rate of deviant behaviour girls gently predominate above boys, especially in case of alcohol consumption and cigarettes smoking.

SEZNAM LITERATURY A INTERNETOVÝCH ZDROJŮ

- Csémy, L., Krch, F., Provazníková, H., Rážová, J., Sovinová, H. *Životní styl a zdraví českých školáků*. 1. vyd. Praha: Psychiatrické centrum Praha, 2005. ISBN: 80-85121-94-8.
- Csémy, L., Lejčková, P., Sadílek, P., Sovinová, H. *Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD): Výsledky průzkumu v České republice v roce 2003*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2006. ISBN: 80-86734-94-3.
- Červinka, A. *Práce a volný čas*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1966.
- Duffková, J., Urban, L., Dubský, J. *Sociologie životního stylu*. 1. vyd. Praha: Policejní akademie České republiky v Praze, Katedra společenských věd, 2007. ISBN: 978-80-7251-266-9.
- Durkheim, E. *Pravidla sociologické metody*. 7. vyd. Praha: Orbis, 1926.
- Durkheim, E. (překlad P. Doležalová) *Společenská dělba práce*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004. ISBN: 80-7325-041-1.
- Havlík, R., Kořa, J. *Sociologie výchovy a školy*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002. ISBN: 80-7178-635-7.
- Hájek, B. *Pedagogické ovlivňování volného času: současné trendy*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN: 987-80-7367-473-1.
- Hofbauer, B. *Děti, mládež a volný čas*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. ISBN: 80-7178-927-5.
- Hřčka, M. *Sociální deviace*. 1. vyd. Praha: SLON, 2001. ISBN: 80-85850-68-0.
- Chaloupka, L. *Úvod do sociální patologie V., Volný čas, parta a zájmová sféra obtížně vychovatelných dětí a mládeže*. 1. vyd. Praha: SPN, 1983.
- Komenda, A. *Sociální deviace: historická východiska a základní teoretické přístupy*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1999. ISBN: 80-244-0019-7.
- Kraus, B. a kol. *Středoškolská mládež a její svět na přelomu století*. Brno: Paido, 2006. ISBN: 80-7315-125-1.

- Kroftová, A., Matoušek, O. *Mládež a delikvence*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998. ISBN: 80-7178-226-2.
- Łapińska, R. (překlad J. Šípková). *Psychologie dospívání*. 1. vyd. Praha: SPN, 1970.
- Merton, R. K. (překlad J. Ogrocká) *Sociální struktura a anomie*. In: *Studie ze sociologické teorie*. Praha, SLON, 2000. s.132–177. ISBN: 80-85850-92-3.
- Miovský, M. *Konopné drogy*. In: Kalina a kol. *Drogy a drogové závislosti: mezioborový přístup*. 1. vyd. Praha: Úřad vlády České republiky, 2003. s. 174–179. ISBN: 80-86734-05-6.
- Munková, G. *Sociální deviace: (přehled sociologických teorií)*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2001. ISBN: 80-246-0279-2.
- Mühlpachr, P. *Sociopatologie*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008. ISBN: 978-80-210-4550-7.
- Nešpor, K. *Návykové chování a závislost: současné poznatky a perspektivy léčby*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. ISBN: 80-7178-432-X.
- Pácl, P. *Sociologie životního způsobu*. 1. vyd. Praha: SPN, 1988.
- Pávková, J. a kol. *Pedagogika volného času: teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999. ISBN: 80-7178-295-5.
- Říčan, P. *Cesta životem*. 2. vyd. Praha: Portál, 2004. ISBN: 80-7178-829-5.
- Sak, P. *Proměny české mládeže: česká mládež v pohledu sociologických výzkumů*. 1. vyd. Praha: Petrklíč, 2000. ISBN: 80-7229-042-8.
- Švigová, M. *Volný čas a my*. 1. vyd. Praha: Svobodné slovo, 1967.
- Tuček, M. a kol. *Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí*. 1. vyd. Praha: SLON, 2003. ISBN: 80-86429-22-9.
- Univerzita Karlova (UK). *Velký sociologický slovník*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996. ISBN: 80-7184-311-3.
- Vodáková, A. a kol. *Sociální deviace, sociologie nemoci a medicíny*. 1. vyd. Praha: SLON, 1991. ISBN: 80-901059-1-2.

- Zich, F. *Co s volným časem?*. 1. vyd. Praha: PRESSFOTO, 1978.

Periodické zdroje:

- Sedláček, J. *Pojem anomie v kontextu Durkheimovy sociologie*. In: *Sociologický časopis*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1994, ročník 30, č. 2, s. 135–145.

Online zdroje:

- National Alcohol Longitudinal Study (NLAES). *Pití alkoholu v raném věku předznamenává užívání nelegálních drog* [datum revize 8. 7. 2008]. Dostupné online: <http://www.icm.cz/piti-alkoholu-v-ranem-veku-predznamenava-uzivani-nelegalnich-dro> [datum konzultace 17. 2. 2010].
- Cohen, A. *The content of the Delinquent Subculture*. In: Jacoby. *Classics of criminology*. Waveland Press: 1994 (přetisk z: Cohen, A. *Delinquent boys*, The Free Press: 1955.) Dostupné online: <http://www.personal.psu.edu/faculty/e/x/exs44/406/cohen-1955-excerpt.pdf> [datum konzultace 16. 3. 2010].

SEZNAM GRAFŮ A TABULEK

Graf 1: Počet uvedených zálib.....	65
Graf 2: Rozložení aktivních a pasivních zálib	66
Graf 3: Zastoupení jednotlivých zálib	67
Graf 4: Počet navštěvovaných zájmových kroužků.....	67
Graf 5: Časová frekvence jednotlivých činností ve volném čase	70
Graf 6: Postoje k tvrzením o volném čase	72
Graf 7: Postoje k tvrzením o vztahu k vrstevníkům	73
Graf 8: Míra důvěry v schopnost a ochotu rodičů poradit či pomoci.....	74
Graf 9: Motivace k první přímé zkušenosti s alkoholem.....	75
Graf 10: Věk první přímé zkušenosti s alkoholem	76
Graf 11: Frekvence konzumace alkoholických nápojů	76
Graf 12: Počet stavů opilosti v dosavadním životě	77
Graf 13: Motivace k první přímé zkušenosti s cigaretou.....	78
Graf 14: Věk první přímé zkušenosti s cigaretou	79
Graf 15: Frekvence kouření cigaret	79
Graf 16: Obvyklá spotřeba cigaret za den	80
Graf 17: Motivace k první přímé zkušenosti s marihuanou	81
Graf 18: Věk první přímé zkušenosti s marihuanou.....	82
Graf 19: Frekvence užívání marihuany	82
Graf 20: Celková míra deviace vzhledem k zaměření zálib.....	90
Graf 21: Počet stavů opilosti vzhledem k zaměření zálib.....	92
Graf 22: Celková míra deviace vzhledem k frekvenci návštěv diskoték a kaváren	93
Graf 23: Frekvence návštěv diskoték a kaváren vzhledem k frekvenci konzumace alkoholu	94
Graf 24: Frekvence návštěv diskoték a kaváren vzhledem k počtu stavů opilosti	95
Graf 25: Celková míra deviace vzhledem k názoru na smysluplnost trávení vlastního volného času	97
Graf 26: Míra alkoholové deviace vzhledem k názoru na smysluplnost trávení vlastního volného času	98
Graf 27: Míra cigaretové deviace vzhledem k názoru na smysluplnost trávení vlastního volného času	99

Graf 28: Destinace dovolené (finanční situace rodiny) vzhledem k počtu navštěvovaných kroužků	102
Graf 29: Destinace dovolené (finanční situace rodiny) vzhledem k počtu a zaměření zálib.....	103
Graf 30: Skóre alkoholové deviace vzhledem k destinaci dovolené (finanční situaci rodiny).....	105
Graf 31: Skóre cigaretové deviace vzhledem k destinaci dovolené (finanční situaci rodiny).....	106
Graf 32: Skóre marihuanové deviace vzhledem k destinaci dovolené (finanční situaci rodiny).....	107
Graf 33: Celková míra deviace vzhledem k zájmu rodičů o volný čas potomků	109
Graf 34: Celková míra deviace vzhledem k názoru na schopnost a ochotu rodičů pomoci	110
Graf 35: Skóre cigaretové deviace vzhledem k názoru na schopnost a ochotu rodičů pomoci	111
Graf 36: Celková míra deviace vzhledem k zájmu o dobrý vztah mezi rodiči a potomkem	113
Graf 37: Frekvence konzumace alkoholu vzhledem k míře alkoholového vzoru	114
Graf 38: Celková míra deviace vzhledem k míře alkoholového vzoru	116
Graf 39: Celková míra deviace vzhledem k míře marihuanového vzoru	117
Graf 40: Celková míra deviace vzhledem k celkové míře deviantního vzoru.....	119
Graf 41: Motivace k první přímé zkušenosti s návykovou látkou.....	121
Graf 42: Frekvence kouření cigaret vzhledem k místu bydliště	122
Graf 43: Denní spotřeba cigaret vzhledem k místu bydliště.....	123
Graf 44: Počet stavů opilosti vzhledem k pohlaví	124
Tabulka 1: Mertonova typologie způsobů individuální adaptace.....	48
Tabulka 2: Rozložení vzorku z hlediska dosažené míry deviantního chování.....	84
Tabulka 3: Rozložení vzorku z hlediska zálib.....	85

PŘÍLOHA 1 - DOTAZNÍK

DOTAZNÍK – VOLNÝ ČAS MLÁDEŽE

Tento dotazník je **anonymní**, proto jej **nepodepisuj**.

Svou odpověď na otázku **zaškrtni křížkem** do příslušného okénka.

Pokud budeš chtít svou odpověď opravit, pak špatnou odpověď škrtni a křížkem označ správnou.

Předem Ti **děkuji** za vyplnění dotazníku. 😊

Bydlíš ve městě nebo na vesnici?

- Ve městě
- Na vesnici

Jsi...

- Dívka
- Chlapec

Kde jsi byl/a loni s rodiči na dovolené?

Následující otázky se týkají Tvého volného času

1. Máš nějakou zálibu (koníčka), které věnuješ velkou část svého volného času?

- Ano.....vypiš jakou zálibu.....
- Ne

2. Jak často se volném čase věnuješ těmito činnostem? (zaškrtni jedno okénko v každém řádku)

	Nikdy nebo výjimečně	1x či 2x za měsíc	Aspoň 1x týdně	Téměř denně	Každý den
A) Hraji počítačové hry	☐	☐	☐	☐	☐
B) Surfuji po internetu	☐	☐	☐	☐	☐
C) Aktivně sportuji	☐	☐	☐	☐	☐
D) Čtu knihy (ne učebnice)	☐	☐	☐	☐	☐
E) Zábava s přáteli (např. disko, kavárna)	☐	☐	☐	☐	☐
F) Zpěv, malování, hra na hudební nástroj	☐	☐	☐	☐	☐
G) Návštěva (sledování sportovních utkání)	☐	☐	☐	☐	☐
H) Poslouchám hudbu	☐	☐	☐	☐	☐
I) Sledování televize	☐	☐	☐	☐	☐
J) Nicnedělání	☐	☐	☐	☐	☐

3. Navštěvuješ nějaký zájmový kroužek nebo zájmový klub?

- Ano.....Vypiš jaký/jaké.....
- Ne

4. Existuje něco, co ti brání trávit volný čas podle svého? (Zaškrtni jednu možnost)

- Nikdo/nic
- Rodiče
- Nedostatek peněz
- Nedostatečný výběr mimoškolních aktivit (např. kroužků)...
- Jiná možnost.....

5. K následujícím větám prosím vyjádři svůj názor. (Zaškrtni jedno okénko v každém řádku)

Pozn.: VOLNÝM ČASEM JSOU MYŠLENY MIMOŠKOLNÍ AKTIVITY.

	Rozhodně souhlasím	Spíše souhlasím	Spíše nesouhlasím	Rozhodně nesouhlasím
A) Mít volný čas je pro mě velmi důležité.	☐	☐	☐	☐
B) Volný čas vyplňuji smysluplně.	☐	☐	☐	☐
C) Ve volném čase se nudím.	☐	☐	☐	☐
D) Vím, co budu dělat dnes odpoledne.	☐	☐	☐	☐

Následující otázky se týkají tvých vztahů ke tvým kamarádům a kamarádkám a k rodině

6. K následujícím větám vyjádři prosím svůj názor. (Zaškrtni jedno okénko v každém řádku)

	Rozhodně souhlasím	Spíše souhlasím	Spíše nesouhlasím	Rozhodně nesouhlasím
A) Pro člověka je důležité, jak ho jeho kamarádi hodnotí (co si o něm myslí).	☐	☐	☐	☐
B) Někteří kamarádi jsou člověku vzorem.	☐	☐	☐	☐
C) Pokud si chce člověk udržet kamarády, musí někdy udělat i to, co se mu právě nechce dělat.	☐	☐	☐	☐
D) Ne všechno, co mí kamarádi dělají, se mi zamlouvá, ale i tak je stále lepší být s nimi, než být sám.	☐	☐	☐	☐

7. Zajímají se rodiče o to, co děláš ve volném čase?

Ano

Ne

8. Máš pocit, že tě rodiče vyslechnou a proberou s tebou tvé problémy, když je o to požádáš? (Zaškrtni jednu možnost)

- Rozhodně ano
- Většinou ano
- Většinou ne
- Vůbec ne

9. Souhlasíš s tvrzením? : „Já i mí rodiče máme zájem na tom, aby byl mezi námi hezký vztah.“

- Ano
- Ne, já tento zájem nemám
- Ne, rodiče tento zájem nemají

10. Co myslíš, jak je na tom Vaše rodina s penězi? (Zaškrtni jednu možnost)

- Výborně, můžeme si hodně věcí dopřát.
- Peněz máme tak akorát – mohlo by to být horší, ale i lepší.
- Nemáme moc peněz, spíše musíme šetřit.

Následující otázky se týkají konzumace alkoholu

11. Jak často pijí alkohol lidé ve tvém okolí? (zaškrtni jedno okénko v každém řádku)

Pokud nežiješ s matkou nebo otcem nebo nemáš sourozence, tak příslušný řádek přeškrtni.

	Nikdy	Zřídka (např. přípitek)	Několikrát měsíčně	Několikrát týdně	Každý den
Matka	☐	☐	☐	☐	☐
Otec	☐	☐	☐	☐	☐
Sourozenec	☐	☐	☐	☐	☐
Nejbližší kamarádi	☐	☐	☐	☐	☐

12. Pil/a jsi někdy alkohol?

- Ne, dosud nikdy
- Ano

V případě, že jsi na otázku 12 odpověděl/a Ne, dosud nikdy, jdi rovnou na otázku č. 16.

13. Z jakého důvodu jsi POPRVÉ pil/a alkohol? (Zaškrtni jednu možnost)

- Nechtěl/a jsem stát mimo partu
- Je to v módě
- Chtěl/a jsem si připadat dospělejší
- Ze zvědavosti
- Z nudy
- Kvůli odstranění zábran
- Z jiných důvodů, uveď jakých:.....

Kolik ti tehdy bylo let?.....

14. Jak často piješ alkoholické nápoje? (Zaškrtni jednu možnost)

- Pil/a jsem alkohol jen jednou
- Několikrát ročně
- Několikrát měsíčně
- Jednou týdně
- Několikrát týdně
- Každý den

15. Kolikrát v životě ses dostal/a do situace, kdy jsi se cítil/a opilý/á?

- Dosud nikdy
- 1x
- 2x – 5x
- 6x – 10x
- 11x a vícekrát

Následující otázky se týkají kouření cigaret

16. Kouří někdo ve tvém okolí? (Můžeš zaškrtnout více odpovědí)

- Nikdo
- Matka
- Otec
- Sourozenec/i
- Prarodič/e
- Kamarád/ka

17. Kouřil/a jsi někdy cigarety?

- Ne, dosud nikdy
- Ano

V případě, že jsi na otázku 17 odpověděl/a Ne, dosud nikdy, jdi rovnou na otázku č. 21.

18. Z jakého důvodu jsi POPRVÉ zkusil/a cigaretu? (Zaškrtni jednu možnost)

- Nechtěl/a jsem stát mimo partu
- Je to v módě
- Chtěl/a jsem si připadat dospělejší
- Ze zvědavosti
- Z nudy
- Z jiných důvodů, uveď jakých:.....

Kolik ti tehdy bylo let?.....

19. Jak často kouříš cigarety? (Zaškrtni jednu možnost)

- Jednou jsem to zkusil/a
- Několikrát ročně
- Několikrát měsíčně
- Jednou týdně
- Několikrát týdně
- Každý den

20. Kolik cigaret obvykle za den vykouříš? (Zaškrtni jednu možnost)

- 1-2
- 3-5
- 6-10
- 11-20
- Více než 20

Následující otázky se týkají kouření marihuany

21. Kouří marihuanu někdo ve tvém okolí? (Můžeš zaškrtnout více odpovědi)

- Nikdo
- Sourozenec
- Kamarád/ka
- Někdo jiný.....

22. Kouřil/a jsi někdy marihuanu?

- Ne, dosud nikdy
- Ano

V případě, že jsi na otázku 22 odpověděl/a Ne, dosud nikdy, jdi rovnou na otázku č. 25.

23. Z jakého důvodu jsi POPRVÉ kouřil/a marihuanu? (Zaškrtni jednu možnost)

- Nechtěl/a jsem stát mimo partu
- Je to v módě
- Chtěl/a jsem si připadat dospělejší
- Ze zvědavosti
- Z nudy
- Kvůli odstranění zábran
- Z jiných důvodů, uveď jakých:.....

Kolik ti tehdy bylo let?.....

24. Jak často kouříš marihuanu? (Zaškrtni jednu možnost)

- Kouřil/a jsem marihuanu jen jednou.
- Několikrát ročně
- Několikrát měsíčně
- Jednou týdně
- Několikrát týdně
- Každý den

25. Jak jsi spokojen/a...? (Zakroužkuj v každém řádku smajlíka, který odpovídá tvému pocitu.)

A) ...se svou náplní mimoškolního času?				
B) ...s výší kapesného od rodičů?				
C) ...sám/a se sebou (se svým životem)?				
D) ...se vztahem s rodiči?				
E) ...se vztahem s kamarády?				

TVŮJ VĚK:

DĚKUJI TI ZA VYPLNĚNÍ DOTAZNÍKU. NYNÍ TENTO DOTAZNÍK VLOŽ ZPĚT DO OBÁLKY, OBÁLKU ZALEP A ODEVZDEJ.